

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

Teorie a dějiny výtvarných umění

Česká památková péče mezi ideály a realitou

O přípravě památkových zákonů ve 20. století

dizertační práce

Michal Novotný

Vedoucí práce Prof. PhDr. Ivo Hlobil, CSc.

Praha 2019

Děkuji svému školiteli, prof. Ivo Hlobilovi, za poskytnuté rady při přípravě dizertační práce.

Děkuji všem, kteří mi při psaní této práce pomohli radou a ochotou, zvláště Kristině Uhlíkové z Ústavu dějin umění Akademie věd ČR a zaměstnancům Národního archivu v Praze.

Děkuji své rodině za velkou podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně. Veškeré prameny a literatura, které jsem využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Praha 2019

Úvod	8
Vymezení tématu	11
Současný stav poznání a poznámky k literatuře a pramenům	15
Základní definice	21
Památková péče	21
Památkový zákon	25
Kulturní dědictví	28
Památkové právo	32
Institucionalizace památkové péče – právní normy a počátek památkové péče	33
Legislativní aktivita Ústřední komise pro péči o památky	38
Volání po památkovém zákoně před rokem 1918	45
Památkové úřady bez památkového zákona (1918–1940)	53
Vznik samostatného státu	53
První zákony na ochranu památek	59
Zákon o zákazu vývozu uměleckých památek	59
Návrh zákona na vyvlastnění památek předhistorických, historických a uměleckých	60
Snahy o dílčí úpravu	62
Anketa o zásadách památkového zákona	62
Památky technické práce	65
Návrh zákona na ochranu stavebních památek	66
Koncepce komplexního památkového zákona	67
Volání po památkovém zákoně	68
Návrhy zákona o kulturních památkách	71
První verze památkového zákona 1931	71
Palečkova osnova 1934	76
Dílčí shrnutí	82
Od konce války k prvnímu památkovému zákonu (1945–1958)	85
Nový začátek	85
Nové úkoly památkové péče	86
Čas dílčích řešení (1945–1949)	89
Referentský návrh Václava Mencla 1949–1950	93
Souhrnná zpráva ve věci evidence 1949–1950	101
Návrh zákon o kulturních památkách z 27. ledna 1950	104
Návrh zákona ze dne 14. dubna 1950	108
Reorganizace státní památkové péče a konec památkových úřadů	110
Státní památková správa a návrhy zákonů 1953–1954	113

Návrh zákona o státní ochraně kulturních památek, 1954	118
Obrana odborných úřadů	121
Zákon o kulturních památkách, museích a galeriích	124
Ústřední správa státní památkové péče, 1957	128
Dílčí shrnutí	134
Příprava zákona o státní památkové péči	140
Kritika systému	140
Koncepce dalšího rozvoje státní památkové péče v ČSR	144
Návrh zásad zákona o státní památkové péči	146
Území sídelního útvaru neboli památkové zóny	151
Vybrané připomínky k návrhům zásad zákona	152
Peripetie návrhů zásad před předložením vládě	154
Návrh zákona o státní památkové péči	156
Dílčí shrnutí	161
Snahy o novelizaci a příprava nového památkového zákona po Listopadu 1989	166
Roztěž 1990	168
První návrh novely zákona o státní památkové péči	169
Idea zákona o monumentice	171
Kompromisní novela	172
Ministerský návrh zákona o památkové péči	174
Návrh zákona o ochraně památek při Státním ústavu památkové péče	177
Kabátova novela	182
Tigridova novela a nález ústavního soudu	184
Návrh zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči	188
Veřejné slyšení v Senátu 7. prosince 2001	190
Epilog - nekonečný příběh?	195
Dílčí shrnutí	198
Slovensko a Rakousko – exkurz do památkového práva sousedních zemí	203
Slovensko – zákon o ochraně památkového fondu	204
Rakousko – zákon o ochraně památek z důvodu jejich historického, uměleckého nebo zvláštního kulturního významu (památkový zákon)	209
Závěr	215
Prameny a literatura	228

Úvod

V předkládané dizertační práci se zabývám památkovou péčí v českých zemích ve 20. století ze specifického úhlu pohledu: sleduji přípravu památkových zákonů, tedy předpisů, jejichž účelem je chránit dílčí část hmotného kulturního dědictví zachovaného in situ. Práce provádí podrobnou sondu do prostředí, kde se tvořila pravidla ovlivňující zásadně samotnou praktickou ochranu památek. Ukáže, jak se v poměrně uzavřeném prostředí státní administrativy zacházelo s myšlenkou ochrany památek a jakým způsobem se jí dařilo formulovat do právních textů. Práce uvádí velké množství dokumentů zachycujících přípravu zákonů na ochranu památek v jednotlivých obdobích: takto podrobně se u nás tématu dosud nikdo nevěnoval. Za přínosné pokládám už samotný popis průběhu zpracovávání zákonů, i když mým cílem bylo využít získané informace k lepšímu poznání památkové péče jako oboru i instituce. Všímám si proto i dobové reflexe právní úpravy. Předkládaná studie může být inspirativní i pro další studium dílčích témat zde nezkoumaných, například právní úpravu restaurování uměleckých děl nebo archeologických výzkumů.

Na území českých zemí platily doposud dva právní předpisy, označované za památkové zákony: v roce 1958 přijatý zákon o kulturních památkách¹ a v roce 1987 přijatý zákon o státní památkové péči.² Zasvěcení však vědí a předkládaná práce potvrzuje, že čeští ochránci památek přemýšleli o způsobech, jak zajistit ochranu památek zákonnou normou kontinuálně po celé 20. století, tedy i před vznikem samostatného československého státu. Tato práce chce prozkoumat peripetie

¹ Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, Sbírka zákonů Republiky československé, roč. 1958, částka 8 ze dne 3. 5. 1958.

² Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, Sbírka zákonů ČSSR, roč. 1988, částka 6 ze dne 13. 4. 1987.

legislativních snah v českých zemích za první republiky (od roku 1918) do začátku 21. století, všímá si však i situace kolem přelomu 19. a 20. století.

Důležité je upozornit již na počátku, že předmětem pozornosti nemá být památkový zákon (památkové zákony) samotný, ale především jeho příprava a témata související s jeho přípravou a schvalováním. Spíše než komentář zákona a rozbor jeho aplikace v praxi je ambicí této práce využít poznatků z přípravy a tvorby zákonů k lepšímu pochopení postavení ochránců památek a péče o památky v systému státní správy, potažmo ve společnosti.

Snahu o formulování památkového zákona ve sledovaném období periodizují na tato čtyři období:

- 1) od dvacátých let do konce třicátých let 20. století (příprava zákona o památkách),
- 2) od roku 1949 do roku 1958 (příprava zákona o kulturních památkách včetně předcházejících návrhů),
- 3) od roku 1973 do roku 1987 (příprava zákona o státní památkové péči),
- 4) od roku 1989 do roku 2002 (s částečným přesahem do roku 2017).

Myšlenka prozkoumat památkovou péči pohledem dokumentů souvisejících s přípravou a schvalováním památkového zákona se zrodila během diplomové práce o přípravě památkového zákona v Československu za první republiky a v období po Listopadu 1989. Ukázalo se, že dokumenty související jak přímo s legislativním procesem, tak i další ohlasy na připravované návrhy zákonů obsahují informace, které mohou přispět k lepšímu poznání historie oboru a k reflexi tehdejšího postavení památkové péče v systému státní správy.

K návrhům památkových zákonů připravovaných ve výše uvedených období se vyjadřovalo vždy určité spektrum osobností a zástupců institucí s různým

profesním vztahem ke kulturnímu dědictví a k památkové péči: přímo zainteresovaní ochránci památek (historici umění, architekti, projektanti), státní úředníci (většinou právníci, ekonomové) a politici (různého vzdělání) se ve svých připomínkách či kritikách dotýkali základních otázek ochrany památek (vymezení pojmu památka, preference památkových hodnot, legitimita zasahování státu do soukromé sféry v zájmu ochrany kulturního dědictví, nezávislosti odborné instituce a podobně). Postoje, prohlášení a argumenty účastníků vystupujících v rámci procesu přípravy památkového zákona tvoří diskurz, který, ač omezený na byrokratické prostředí státní správy, může poskytnout v kontextu s širší dobovou rozpravou užitečné informace o tom, s jakými problémy se idea ochrany památek v daném období potýkala a jak se tyto problémy zrcadlily v projednávaných legislativních dokumentech.

Pro možnost dílčí komparace zahrnuje práce exkurz do právní situace na přelomu 20. a 21. století ve dvou sousedních zemích: na Slovensko a do Rakouska. Slovensko až do roku 1992 s mírnými odlišnostmi sdílelo s českými zeměmi obdobnou právní úpravu ochrany památek, v roce 2001 však tamější památkový zákon zrcadlící český zákon o státní památkové péči nahradil zákon zcela nový, který se rozešel s konceptem tzv. dvojkolejnosti. Exkurz do Rakouska je inspirativní koncepcí diferencovaného konstituování chráněných památek dle kritéria vlastnictví, které přijalo rakouské památkové právo v roce 1923 a zásadně revidovalo v roce 1999.

Sledované období mírně přesahuje začátek i konec 20. století. Následující text se totiž věnuje situaci na území rakouské monarchie na konci 19. století, která připravila půdu pro činnost Aloise Riegla a Maxe Dvořáka, dvou nepominutelných osobností s vlivem na další vývoj památkové péče v českých zemích. I z druhé strany překračuje práce 20. století, respektive rok 2002, kdy poslanci odmítli zákon o

ochraně kulturních památek a památkové péči (první legislativní pokus, který se od roku 1989 dostal do parlamentu). Ani rokem 2002 legislativní snažení Ministerstva kultury České republiky o nový památkový zákon, který by nahradil platný zákon o státní památkové péči, rozhodně nekončí. Přes téměř kontinuální snahu českých ministrů kultury platí i ve dnech dokončování této práce zákon o státní památkové péči z roku 1987.

Vymezení tématu

O vývoji památkové péče lze vyprávět z různých pohledů: z pohledu praxe jako o přehledu památkových realizací na památkách,³ z pohledu teorie jako o přehledu dobově podmíněných reflexí praxe a její (de)legitimizace anebo z pohledu organizačního jako o přehledu vývoje státních institucí a právních předpisů.⁴ Předkládaná práce se soustředí na poslední ze zmiňovaných aspektů, byť první dva zmiňované nechce ignorovat. Předpokládá totiž, že vztahy mezi praktickým, teoretickým a právním aspektem památkové péče⁵ jsou obousměrně aktivní: právní předpisy ovlivňují praktický výkon památkové péče a teoretické uvažování o ní, zároveň však jsou právní předpisy ovlivňovány dosavadní praxí a teorií oboru.

Základním záměrem předkládané práce je vylíčit přípravu památkového zákona nejen jako legislativní proces s vymezeným okruhem aktérů, ale také jako doklad hledání pozice památkové péče ve společnosti a v systému státní správy. Předpokladem ovšem bylo najít o těchto legislativních postupech relevantní a

³ Takto například Jakub Pavel, *Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století (Od osvícenství do první světové války)*, in: *Sborník archivních prací XXV*, 1975, s. 143–293.

⁴ Josef Hobzek, *Vývoj památkové péče v českých zemích*, Praha 1987.

⁵ Záměrně se snažím minimalizovat použití pojmu *legislativa*, který bývá zaměnitelně používán jako souhrn právních předpisů, i jako formalizovaný proces vedoucí k přijetí zákonů.

dostupné informace. Proto převážnou část zdrojů tvoří archivní dokumenty z příprav zákona (viz dále). Seznámení s obsahem těchto dokumentů mi umožnilo identifikovat hlavní témata, která ve sledovaném období tvořila diskurz hledání nové právní formy: s různou intenzitou pro různá období to jsou následující problémy: 1) hledání definice památky jako předmětu zákonné ochrany (legální definice památky), 2) hledání organizační struktury památkové péče), 3) hledání rozsahu působnosti památkového zákona (tj. vztah mezi obory monumentiky – památková péče, muzejnictví, archivnictví), 4) hledání legitimacy omezování vlastnických práv kvůli veřejnému zájmu na ochraně kulturního dědictví.

Dokumenty z procesu formulování a schvalování zákona nabízejí pochopitelně daleko více zajímavých a využitelných témat (otázka restaurování, archeologie), avšak vzhledem k délce zvoleného období pokládám toto omezení za nutné. Záměrně zvolený dlouhý časový úsek mi umožnil komparaci diskurzu památkové péče v různých společenských podmínkách: v liberálním období první republiky, v stalinistickém a poststalinském období padesátých let, v sedmdesátých a osmdesátých letech probíhající normalizace a v období transformace postkomunistického státu v pluralitní demokracii.

Při sledování jednotlivých legislativních procesů směřujících k formulování právního textu se naskýtají následující otázky: jaké důvody vůbec uváděli iniciátoři legislativních návrhů k potřebě přijmout památkový zákon? Kdo se podílel na jeho zpracovávání? Jak velký okruh subjektů mohl ovlivnit proces jeho projednávání? Chtily tyto návrhy kontinuitu dosavadní teorie a praxe nebo zamýšlely rozchod se stávající situací? K jakým památkovým principům se návrhy vztahovaly? Jak moc se odlišovaly návrhy v jednotlivých fázích legislativního procesu?

Z následujících řádek mělo vyplývat, že cílem legislativního procesu je, alespoň z pohledu ochránců památek, taková právní norma, která umožňuje účinně

chránit kulturní dědictví. Představy o správné realizaci této myšlenky se značně lišily. I když jsem osobně přesvědčen, že chránit památky je správné a dobré, v předkládané práci se snažím respektovat rozdílnost možných řešení.

Na následujících stránkách proto nehodnotím správnost předkládaných řešení, ale alespoň přibližuji názory a argumenty a při líčení legislativního procesu kladu zvláštní důraz na poznání argumentace zúčastněných aktérů. Tato práce chce využít legislativní proces jako jakýsi „arsenál argumentů“ pro poznání, že aktuální témata, která památková péče nyní řeší, se objevovala již dříve, i když za jiných okolností. Fenomén stále se vracejících témat v památkové péči je možné sledovat právě díky dlouhému časovému úseku. Poznání argumentů a názorových pří, které lze najít v legislativních dokumentech, může i dnes poskytnout nejen ochráncům památek inspiraci.

V každém z období sleduji svébytná témata, která jsou daná stavem poznání a přístupností dokumentů:

V období první republiky tvoří hlavní osu zkoumání míra kontinuity (formální, materiální) s předchozí pozicí památkové péče v rakouské monarchii. Nová státní reprezentace se vůči *starému režimu* vymezovala negativně, aniž by se však jejímu odkazu mohla vyhnout. Práce si všímá úlohy Zdeňka Wirtha a jeho kolegů na osvětovém odboru Ministerstva školství a národní osvěty při přípravách památkového zákona i nelibosti, s jakou část veřejnosti absenci této normy nesla. Po bližším prozkoumání příprav památkového zákona v tomto období nabízí vysvětlení, proč do konce první, ani druhé republiky nebyl památkový zákon přijat. Všímá si také symbolické roviny památkového zákona jako předpisu, který má dokládat tvrzenou kulturní vyspělost národa.

V období přípravy zákona o kulturních památkách (od konce čtyřicátých do konce padesátých let 20. století) jsem svůj zájem věnoval úvaze, jaký vliv na podobu

zákona měla předválečná generace památkářů a historiků, která ve změněných společenských podmínkách dostala příležitost realizovat své ideje limitované za první republiky absencí politiky ochrany kulturního dědictví.

Jinou otázkou k objasnění je, zda záměrem tvůrců zákona o kulturních památkách nepodmiňovat ochranu památek zápisem do seznamu kulturních památek bylo zakotvit pro české památkové právo princip dynamického fondu nebo zda již při přípravě zákona předvídali, že po vzniku dostatečně rozsáhlého seznamu památek bude stát chránit pouze zde zapsané památky, jak k tomu dospěl následující vývoj.

Reflexe památkové péče ve společnosti na konci šedesátých let 20. století se projevovala mimo jiné i kritikou tzv. dvoukolejnosti památkové péče.⁶ Se začátkem období normalizace, kdy započaly přípravy zákona o státní památkové péči, otevřená kritika mizí a zapadá do sborníků a zápisů z odborných setkání. Tématem nového zákona se namísto organizačních změn stala kategorizace památek a snaha o komplexní kontrolu památkového fondu ústředním orgánem, v legislativní oblasti umožněna především centralizovaným prohlašování věcí za kulturní památky. V povědomí veřejnosti se tak značně změnilo chápání pojmu památka. V příslušných kapitolách popíšu, jak se prvotní záměry během bezmála třinácti let přípravy nové právní normy proměňovaly.

Po listopadu 1989 sleduji podrobněji klíčové období devadesátých let, které je naplněno debatou rozepjatou nad přípravami novely zákona o státní památkové péči a uvažování nad novým památkovým zákonem. Sleduji legislativní pokusy o úpravu vztahů mezi okresními národními výbory a památkovými ústavy (krajskými středisky) resp. *distribuci rozhodovacích pravomocí*, diskuzi o legitimitě omezení práv vlastníků památek, o veřejném zájmu na ochraně památek a obecně o roli státu

⁶ Viz například Memorandum o současném stavu památkové péče v ČSSR, *Umění XVI*, 1968, č. 4, s. 321–347.

jako garanta ochrany památek nebo stále se vracející otázku nárokovosti příspěvků vlastníků památek za omezení jejich vlastnických práv.

Současný stav poznání a poznámky k literatuře a pramenům

Zájem o historii památkového práva v českých zemích souvisí se snahou o poznání historie památkové péče obecně. Proto poznatky o právních předpisech a o institucionálním vývoji památkové péče tvoří u většiny autorů důležitou část popisu určitého časového období.

Pro poznání období první republiky byla průkopnickou prací série textů Petra Štoncnera v časopise *Zprávy památkové péče*. Jeden z jeho textů se věnuje výslovně úsilí o přijetí památkového zákona.⁷ Ještě dříve (v letech 1989–1990) psal v témže časopise Karel Sklenář o právním a organizačním vývoji ochrany památkové péče, a to v rámci monumentálního patnáctidílného seriálu věnovaném české archeologii od jejího počátku do současnosti.⁸

Konstantní zájem o poznání organizačního a s tím do jisté míry i právního vývoje české památkové péče v prvorepublikovém a poválečném období projevuje Kristina Uhlíková. Svorníkem její systematické badatelské činnosti je osobnost Zdeňka Wirtha.⁹

⁷ Petr Štoncner, články uveřejněné ve *Zprávách památkové péče* v letech 2004–2006, především – Petr Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 4. - Snahy o vydání památkového zákona, *Zprávy památkové péče* LXV, 2005 č. 3, s. 246–252.

⁸ Viz soupis literatury, zde jen – Karel Sklenář, Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích. Část 6. Pokusy o památkový zákon v Čechách. *Památky a příroda* XXXIX, 1989, č. 3, s. 150–154. – Idem, Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích. Část 7. Neúspěšné přípravy říšského zákona, *Památky a příroda* XXXIX, 1989, č. 6, s. 334–341.

⁹ Kristina Uhlíková, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*, Praha 2010.

K prohloubení poznání legislativních pokusů i mimo Wirthův okruh přispěl text Michala Novotného čerpající z dosud opomíjených archivních dokumentů.¹⁰

Méně zpracovanou oblastí je příprava zákona o kulturních památkách v padesátých letech 20. století. Text blízký předmětu předkládané práce je krátký, ale archivním badáním podložený článek Marka Krejčího,¹¹ autora, který se příležitostně věnuje organizačnímu a právnímu vývoji památkové péče. Dílčí poznatky o legislativním i organizačním vývoji památkové péče v tomto období (s hledáním kontinuity s předválečnou ochranou památek) přinesl Ivo Hlobil.¹²

Právního a organizačního vývoje se dotýká dnes již klasický text Zdeňka Wirtha o ideovém vývoji péče o památky uveřejněný v časopise *Umění*, akcentující kontext s myšlenkovým odkazem Aloise Riegla.¹³ Ze syntetizujících textů připomeňme základní (ale spolehlivý) přehled organizačního a právního vývoje památkové péče Josefa Hobzka, přímého účastníka reorganizací památkové péče v padesátých letech.¹⁴ Na sběr právních dokumentů (bez jejich interpretace) se soustředila vysokoškolská skripta Jiřiny Nesvadbíkové, publikující některé tehdy těžko dostupné předpisy.¹⁵

¹⁰ Michal Novotný, *Peripetie zákonné ochrany památek za první republiky*, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 5, s. 422–430.

¹¹ Marek Krejčí, *Zákon o kulturních památkách (příspěvek k 40. výročí přijetí zákona č. 22/1958 Sb.)*, *Zprávy památkové péče* LIX, 1999, č. 2, s. 71–73.

¹² Ivo Hlobil, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Praha 1985.

¹³ Zdeněk Wirth, *Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950*, *Umění* V, 1957, s. 105–116.

¹⁴ Hobzek (pozn. 4).

¹⁵ Jiřina Nesvadbíková – Vlastimil Vinter – Zdeněk Wirth, *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 1. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*, Praha 1983. – Jiřina Nesvadbíková, *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 2. Výběr autentických dokumentů 1749–1918*, Praha 1983. Idem, *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 3. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*, Praha 1983.

Zájem o poznání právní a organizační podoby památkové péče v sedmdesátých a osmdesátých letech (období přípravy zákona o státní památkové péči), pokud vůbec existuje, směřuje především na praktické důsledky latentního, ale stále se vracejícího zpochybňování legality evidence památek. O tom například Dagmar Sedláková¹⁶ nebo Jiří Varhaník.¹⁷ O samotné přípravě zákona o státní památkové péči kromě tohoto problému jakákoli hlubší publikovaná reflexe chybí, pomineme-li kritické texty Ivo Hlobila,¹⁸ kterými na začátku devadesátých let při promýšlení nového systému památkové péče reflektoval stav oboru mimo jiné i po právní stránce.¹⁹

Historická reflexe polistopadového vývoje památkové péče v českých zemích je dosud velmi nesnadná, vzhledem ke krátkému časovému odstupu a dosud neukončené konfliktní otázce přijetí nového památkového zákona. Záslužná je proto v tomto směru anketa časopisu *Zprávy památkové péče*, která v roce 2015 představila odpovědi osobností věnujících se ochraně hmotného kulturního dědictví, k tématu polistopadové památkové péče.²⁰ Cenné jsou především texty klíčových osobností oboru se zkušenostmi se situací před i po Listopadu 1989 (Josef Štulc, Jiří Jerie, Vojtěch Láska). Bilancující charakter neslo tematické číslo již zmíněného

¹⁶ Dagmar Sedláková, Evidence kulturních památek padesát let po vydání zákon č. 22/1958 Sb., *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 428–431.

¹⁷ Jiří Varhaník, Kulturní památky a jejich institucionalizace I. *Zprávy památkové péče* LXI, 2001, č. 3, s. 65–72.

¹⁸ Ivo Hlobil, Poznámky k pozici památkové péče za totalitní a počínající demokratické vlády, in: Marek Perůtka (ed.), *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, Praha 2008, s. 60–71.

¹⁹ Ivo Hlobil, K ideovému zaměření připravované novelizace zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. Iniciativní návrh předaný dne 30. října 1990 ministru kultury panu M. Uhdemu, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27), s. 176–179.

²⁰ Čtvrt století památek ve svobodné společnosti. Bilanční anketa mezi osobnostmi památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, č. 1, str. 3–32.

časopisu o činnosti Národního památkového ústavu v roce 2013.²¹ K tématizaci legislativního snažení v devadesátých letech přispěl již dříve text Michala Novotného vzniklý na základě diplomové práce.²²

Literatura tematizující minulé legislativní pokusy a úvahy českého památkového práva je skutečně nepočtená. Proto je třeba hledat poznatky o samotných právních předpisech, dokumentech z legislativního procesu a o dobových reflexích právních předpisů k ochraně památek v dobové literatuře. V tomto ohledu zaujímá výjimečné místo Příručka školské a osvětové správy z roku 1934, ve které Zdeněk Wirth a jeho kolegové z osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty představili kromě přehledu o organizaci státní památkové péče i oficiální teorii tehdejších ochránců památek.²³ Autory textů o ochraně památek, především Jana Dvořáka či Zdeňka Wirtha, můžeme pokládat za spoluautory prvních verzí tehdejšího návrhu zákona o památkách.

Pro období přípravy zákona o kulturních památkách je přínosný krátký, leč při omezeném zdroji dalších informací vzácný a angažovaný text Zdeňka Wirtha v časopise *Kultura* v roce 1957.²⁴ Krátkou úvahu o úloze památkového práva přinesl Jakub Pavel²⁵, ve kterém označil *památkovou legislativu* za základní a vysoce důležitou složku preventivní ochrany památek.

²¹ Zde například – Josef Štulc, Deset let Národního památkového ústavu v kontinuitě soudobého vývoje české památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXIII, 2013, č. 1, s. 19–26.

²² Michal Novotný, Památková péče a legislativa, *Zprávy památkové péče* LXVI, 2006, č. 3, s. 245–252.

²³ Otto Placht – František Havelka (edd.), *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.

²⁴ Zdeněk Wirth, Osnova zákona o kulturních památkách, museích a galeriích, *Kultura* X, 1957, č. 7, s. 3.

²⁵ Jakub Pavel, Úkoly a metody preventivní ochrany památek, *Zprávy památkové péče* XVI, 1956, č. 5, 257–259.

Převážná část relevantních publikovaných zdrojů reflektujících soudobou památkovou péči včetně právní problematiky se nachází v odborných periodikách, především ve Zprávách památkové péče, ve Věstníku Klubu Za starou Prahu, Časopisu společnosti přátel starožitností českých, ve sbornících Státního památkového ústavu, či sborníku Monumentorum tutela. Zejména na konci šedesátých let se k tématu objevuje více kritických textů, za všechny zmiňme články Františka Plachého.²⁶

Zdaleka nejvíce dobových zdrojů skýtá období po Listopadu 1989. Pro první období devadesátých let je to zejména Bulletin Státního ústavu památkové péče vydaný v roce 1991, který otiskl příspěvky z semináře k teoretickým otázkám kulturního dědictví konaném v květnu 1990 a semináři k legislativě oborů a organizací pečujících o hmotnou část kulturního dědictví ze září téhož roku.²⁷ Na obě setkání dorazili ochránci památek napříč institucemi zabývající se ochranou kulturního dědictví. Jedním z témat se stalo zachycení pojmu památka v plánovaných památkových normách. Také Bulletin vydaný o rok později obsahuje texty klíčových osobností, které umožňují nahlédnout do tématu doby, například Josefa Štulce a Václava Pilze.²⁸ Cenné jsou angažované texty Ivo Hlobila roztroušené v různých periodikách (cituji dále v textu).

²⁶ František Plachý, Některé právní otázky památkové péče, *Památková péče* XXIII, 1963, č. 4, s. 114–117. Idem, Praxe a teorie státní památkové péče, *Památková péče* XXIX, 1969, č. 5, s. 205–208. – Idem, Vážné slovo o kulturních památkách, *Památková péče* XXIV, 1964, s. 156–157. – Idem, Odborné posudky ve státní památkové péči, in: Helena Hanšová (ed.), *Památková péče 1945–1970. Sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970*, Praha 1973, s. 53–57.

²⁷ *Bulletin Státního ústavu památkové péče* VII, Praha 1991.

²⁸ *Bulletin Státního ústavu památkové péče* VIII, Praha 1992.

Zvláštní kategorií dobových textů představují články v periodikách (Respekt, Literární noviny nebo Lidové noviny) od autorů nebo podporovatelů legislativních návrhů té doby (Pavel Kroupa, Dagmar Sedláková, později Zdeněk Novák).

Hlavní zdroj pro studium příprav památkových zákonů pro všechna čtyři výše zmíněná období poskytovaly archivní dokumenty z fondů, uvedených na konci této práce v oddílu Prameny a literatura.

Fondy pocházejí z části od ústředního orgánu státní správy, který v průběhu 20. století pod různými názvy zpracovával návrhy památkového zákona (Ministerstvo školství a národní osvěty, apod.) a dále z fondu Státní památkové správy, obsahující dokumenty z poválečné doby z činnosti Státního památkového úřadu, Státního památkového ústavu, apod. Dokumenty k legislativnímu procesu z těchto fondů nebyly až na mimořádné výjimky (finální znění důvodových zpráv) nikdy publikovány. Informace poskytl i fond Úřadu předsednictva vlády, ústřední orgán se značným vlivem na legislativní proces v poválečném Československu. Archivní dokumenty obsahují návrhy památkových zákonů v různém stupni zpracování (od formulace prvních zásad až po paragrafovaná znění návrhů zákona doprovázené důvodovými zprávami jak k celému návrhu tak k jeho jednotlivým ustanovením, častokrát i v několika verzích, které společně s tzv. *průvodkami* zachycují posloupnost legislativních úkonů a oběh úředních dokumentů.

Zvláštní místo náleží souboru dokumentů pocházející z aktivit Ivo Hlobila (především) během devadesátých let, nyní uložené v Ústavu dějin umění Akademie věd. Obsahují návrhy novel, zásad zákona, připomínky k různým variantám zpracovaných návrhů, apod. Dosud archivně nezpracované dokumenty jsou díky péči oddělení dokumentace snadno dostupné.

Základní definice

Není většího důkazu o interdisciplinaritě památkové péče než mnohovýznamovost tohoto sousloví. Následující řádky se pokusí přiblížit zacházení s pojmy památková péče, aniž by vysvětlování zapadlo do samoučelnosti. V nezbytné míře se dotknu pojmu kulturní dědictví a památkový zákon.

Památková péče

Snaha přiblížit význam zaužívaného pojmu *památková péče* končí nezřídka citací ustanovení z právě platného památkového zákona,²⁹ tautologií,³⁰ etymologickou³¹ či historickou analýzou nebo rezignací. Jinou možností je uchýlit se k účelu památkové péče, jak to učinil Max Dvořák³² a mnozí další.³³ Omezené

²⁹ § 1 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů: „*Péče státu o kulturní památky (dále jen „státní památková péče“)* zahrnuje činnosti, opatření a rozhodnutí, jimiž orgány a odborná organizace státní památkové péče (§ 25 až 32) v souladu se společenskými potřebami zabezpečují zachování, ochranu, zpřístupňování a vhodné společenské uplatnění kulturních památek.“

³⁰ „*Obecná společenská snaha chránit památky pro jejich památkové hodnoty.*“ – Petr Horák, Vratislav Nejedlý, *Základní pojmy v péči o kulturní dědictví*, Pardubice 2013, s. 13.

³¹ Václav Richter v textu z let 1967–1968 začíná své úvahy o památkové péči: „*Téma památková péče má zřetelně dva základní termíny: památka a péče. Pokusím se vyšetřit jednak smysl výrazu „památka“, jednak význam slova „péče – starostlivost.*“ – Václav Richter, *Památková péče*, in: Zdeněk Kudělka – Bohumil Samek (edd.), *Umění a svět*, Praha 2001, s. 356.

³² Dvořák začíná otázkou: Co je památková péče? po níž následuje popis negativních změn ve stavební struktuře i samotných stavbách v jednom anonymním městečku během třiceti let: „*Úkolem památkové péče je zabraňovat takovým ztrátám a takovému ničení.*“ – Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004, s. 13.

³³ Namátkou například Vít Jesenský: „*Nejobecnějším cílem památkové péče je uchování fyzického stavu a nehmotných kvalit („poselství“) památek a prezentace obojího, jinak řečeno památkových hodnot.*“ – Vít Jesenský, *Dokumentování v památkové péči a kritérium památkové hodnoty*, *Průzkumy památek VII*, 2000, č. 2, s. 233–234.

možnosti přináší hledání analogie mimo české jazykové prostředí, kde však situaci komplikuje fakt, že především v anglofonním prostředí historicky převážil pojem *dēdictví*. Blízké by naopak mohlo být rozlišení na *Denkmalpflege* (památková péče jako praktická činnost) a *Denkmalschutz* (ochrana památek pomocí právních a administrativních předpisů) v německé jazykové oblasti.

Při historické podmíněnosti a interdisciplinaritě památkové péče³⁴ není mnohost definic nic překvapujícího, stejně jako není překvapivá snaha nalézt pro příslušný pojem určitý konsensus. K řešení se nabízejí definice v právních předpisech nebo administrativních textech,³⁵ ve všeobecných encyklopediích nebo oborových slovnících,³⁶ případně v úvahách vlivných osobností oboru.³⁷

O památkové péči se mluví a píše jako o oboru či disciplíně³⁸ (památková péče „*jako pomocná věda umělecko-historická*“),³⁹ nebo jako o činnosti: „*souhrn všech činností a opatření směřujících k cílevědomému zachování památek minulosti a k plnému uplatnění jejich hodnot v životě společnosti*“⁴⁰ nebo (na hranici žargonu) jako o státní instituci – součásti státní správy: „*k případu se dosud nevyjádřila*

³⁴ Vratislav Nejedlý, Možný výklad některých základních pojmů v péči o kulturní dědictví, in: Petr Horák, Vratislav Nejedlý, *Základní pojmy v péči o kulturní dědictví*, Pardubice 2013, s. 19.

³⁵ Jiří Kroupa, *Metody dějin umění, Metodologie dějin umění 2*, Brno 2010, s. 305. – Kroupa odkazuje na Koncepci účinnější péče o památkový fond v České republice z roku 1998.

³⁶ Jako doklad o časové podmíněnosti viz např. slovník Oldřicha Blažíčka. – Oldřich Blažíček, *Slovník památkové péče*, Praha 1962.

³⁷ V kontextu české diskuze o teorii památkové péče již legendární výrok Václava Richtera: „*Péče o památky je historická, konkrétní, praktická činnost.*“ – Richter (pozn. 31), s. 378.

³⁸ Jiří Kroupa rozlišuje disciplíny jako „*vědecké celky s vlastními, autonomně utvářenými teoriemi, kategoriemi a historií*“ a obory, kde „*mnohem důležitější roli hraje praktická aplikace znalostí a teorií různorodých disciplín.*“ Památkovou péči vnímá jako obor Kroupa (pozn. 35), s. 304.

³⁹ Zdeněk Wirth, Úvodem, *Zprávy památkové péče I*, 1937, č. 1, s. 1.

⁴⁰ Oldřich Blažíček, *Slovník památkové péče*, Praha 1962, s. 152153.

památková péče.“ Pro vyjádření myšlenkového (ideového hnutí) odpovídá lépe *ochrana památek.*

Zjednodušeným výkladem právních předpisů je v dnešní době památková péče často chápána v zúženém slova smyslu jako činnost státních orgánů. Přitom pro českou památkovou péči je vlastní tradice uvažování o daleko širším pojetí zájmu o památky. Formuloval ji již na začátku 20. století ve svém ambiciózním sborníku textů *Ochrana památek* historik umění a právník Jan Hofman.⁴¹ Dle Hofmana je hlavní slabostí většiny dosavadních pojednání o ochraně památek to, „že považuje se leckdy jen za výlučný obor vědecký aneb za vášně umělců i amaterů věd a umění.“ Za nedostatek považuje omezenou diferenciaci a prohlubující se distanci mezi těmito aspekty ochrany památek. Kritizuje i absenci výměny poznatků mezi památkovou péčí, muzejnictvím a archivnictvím a pokládá to za důsledek nutné specializace zmíněných oborů. Komplexním uvažováním o všech druzích památek cílí na „synthetické pojetí ochrany památek.“⁴²

Právě provázanost památkové péče s muzeologií a archivnictvím vedla Ivo Hlobila v osmdesátých letech 20. století k formulaci úlohy pro nadřezaný obor, syntetizující poznatky dílčích oborů zabývajících se památkami. V Hlobilově *monumentice* je památková péče její (významnou) součástí: „Předmětem památkové péče je ochrana a primární zhodnocování památek. Památková péče tvoří jeden z hlavních systémů monumentiky, tj. celkového systému ochrany předmětných

⁴¹ Jan Hofman, *Ochrana památek*, Praha 1921. – Texty byly v dílčí části hotové již před první světovou válkou, vyšla tiskem až v roce 1921. Jan (Ješek) Hofman (1883–1945), vystudovaný právník a historik umění, archivář, památkář, jednatel Klubu Za starou Prahu, kurátor Waldesova muzea, 1926–1938 přednosta Státního památkového úřadu pro Slovensko, přednášející památkovou péči na Univerzitě Komenského v Bratislavě.

⁴² *Ibidem*, s. I.

památek.⁴³ Koncept monumentiky vyvolal ve své době diskusi s vyhraněnými názory, doprovázenou ovšem pochybnostmi o autonomii teorie památkové péče. Do dnešní doby zůstává koncept monumentiky latentně inspirativní.⁴⁴

Sousloví *památková péče* se do češtiny dostalo z němčiny, kde se poprvé objevuje v osmdesátých letech 19. století v pruské administrativě ministerstva kultu,⁴⁵ v devadesátých letech téhož století pak i v Rakousku. Na konci devadesátých let byl již obsah slova natolik srozumitelný, že jej prezident *Ústřední komise pro výzkum a zachování historických a uměleckých památek*, Josef Alexander von Helfert, použil v názvu své odborné studie.⁴⁶ V roce 1905 mluví o památkové péči Georg Dehio jako o pojmu sice mladém, ale již obvyklém.⁴⁷

Plně se sousloví *památková péče* prosadilo v českých zemích po druhé světové válce, s podtextem zdůraznit kvalitativní skok od předchozí pasivní, defenzivní ochrany památek k aktivnímu přístupu k památkám. Oficiální název oborového časopisu vycházejícího od roku 1937 sice zní *Zprávy památkové péče*, Wirth však zároveň v úvodníku píše o „*theorii i praxi ochrany památek*“ a o

⁴³ Ivo Hlobil, Heslo památková péče, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění I.*, Praha 1995, s. 600.

⁴⁴ Ivo Hlobil, Samostatná teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti. Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 25. září 2003, Praha 2004, s. 242–247.

⁴⁵ Thomas Korth, „Denkmalpflege“. *Überlegungen zum hundertjährigen Bestehen eines Begriffs*, *Deutsche Kunst und Denkmalpflege XXXI*, č. 1, 1983, s. 2–9.

⁴⁶ Joseph Alexander Freiherr von Helfert, *Denkmalpflege: Öffentliche Obsorge für Gegenstände der Kunst und des Alterthums nach dem neuesten Stande der Gesetzgebung in den verschiedenen Culturstaaten*, Wien 1897. – Cituje Jonathan Blower, *The Monument Question in Late Habsburg Austria. A Critical Introduction to Max Dvořák's Denkmalpflege*, Edinburgh 2012, s. 161.

⁴⁷ „*Sotva je starší 25 let.*“ – Georg Dehio, Ochrana a zachovávání památek, *Časopis společnosti přátel starožitností českých XIV*, 1906, s. 56.

„ochranářském hnutí“.⁴⁸ O dost později se seriózně zabýval diferencovaným významem *péče* a *ochrana* fenomenologií poučený Václav Richter.⁴⁹

V předkládané práci používám pojem *památková péče* k označení oboru a činností v rámci veřejné správy a to i před druhou světovou válkou. Použitím pojmu *ochrana památek* odkazuji spíše občanský aspekt (hnutí).

Sousloví *institucionalizace památkové péče* používám v užším smyslu pro památkovou péči, která si v procesu modernizace osvojila pravidla a nástroje umožňující jí zefektivnit prosazení svých cílů. Těmito pravidly a zároveň nástroji jsou především právní předpisy (včetně památkových zákonů) a státní instituce (ve smyslu organizací). Institucionalizovanou památkovou péčí⁵⁰ tedy neztotožňuji pouze se státní organizací, ale zároveň nezamýšlím používat tento pojem v širokém sociologickém pojetí instituce jako „*souhrn vzorců jednání a vztahů předávaný ve společnosti*“.⁵¹

Památkový zákon

Památkový zákon je jedním z právních předpisů sloužící k ochraně kulturního dědictví. Z pohledu práva je památkovým zákonem takový veřejnoprávní předpis, který obsahuje závazná pravidla pro jednání fyzických a právnických osob a vymezuje působnost a pravomoci orgánům veřejné moci. Po věcné stránce je

⁴⁸ Wirth (pozn. 39), s. 1.

⁴⁹ Richter (pozn. 31), s. 378.

⁵⁰ Objemnou studii prověřoval Michael Falser v německých reáliích úzkou souvislost památkové péče s osudy moderní společnosti s důrazem na nacionalistické tendence. Používá pojmů *institucionalizovaná* i *předinstitucionalizovaná* památková péče v obdobném významu. Dle něj se památková péče jako instituce vytvořila v Evropě do roku 1800. – Michael Falser, *Zwischen Identität und Authentizität*, Dresden 2008, s. 7.

⁵¹ Dále například: „*Souhrn morálních zvyklostí a hodnot, v kombinaci se sociálními rolemi*.“ – Jan Jandourek, *Slovník sociologických pojmů*, Praha 2012, s. 111–112.

můžeme vymezit jako právní normu, která se z velké skupiny předmětů kulturního dědictví snaží komplexně zajistit ochranu hmotného kulturního dědictví zachovaného *in situ* (na místě původního určení nebo vývojem určené), tedy značné, ale přece jen dílčí části hmotného kulturního dědictví, tradičně ve středoevropském prostoru označované jako *památky*. Spadají sem především stavby (architektonické dědictví) s příslušenstvím (sochařská a malířská výzdoba), samostatná díla sochařská, malířská a uměleckého řemesla, urbánní celky (historická města a vesnice), kulturní krajina (včetně sochařských děl ve volném prostranství) a archeologie (ochrana archeologických objektů a nálezových situací). Kromě ochrany památek zajišťuje památkový zákon obvykle ochranu vazby památek k jejímu prostředí nebo okolí. Negativně jej lze vymezit tak, že se (obvykle) nevztahuje na památky umístěné *in fondo*, tedy na sbírkové předměty ve sbírkových institucích (muzea, galerie, historické archivy). I přes styčné plochy s ochranou životního prostředí se obvykle vymezuje vůči výtvorům přírody (vzácní živočichové, přírodní útvary, apod. až na výjimky nejsou předmětem památkové péče), tedy soustředí se na památky jako výtvořiny člověka – *artefakty*.⁵²

Rozsah činností upravovaných památkovým zákonem může být v čase a v místě rozdílný. Obvyklý obsah tvoří následující části:

- nezbytné legální definice objektů - nositelů památkových hodnot (památky, archeologické nálezy, památkově chráněná území) a činností směřujících k ochraně památkově chráněných hodnot (restaurování, konzervování, obnova),

- vymezení institucí ustanovených k ochraně památek včetně vymezení jejich působnosti a pravomocí,

⁵² Pokud je za národní kulturní památku Hřebčín v Kladruzech nad Labem prohlášeno kromě areálu hřebčína i „*kmenové chovné stádo starokladrubského koně v počtu 65 klisen a 4 hřebců v barvě bílé*“, je to odůvodněno tím, že plemeno je výsledkem dlouhodobého šlechtění (kultivací) člověkem.

- stanovení práv a povinností fyzických a právnických osob (především vlastníků kulturních památek) ve vztahu k zájmům památkové péče,
- sankce za porušení povinností vyplývajících z památkového zákona.

Památkový zákon je veřejnoprávní předpis. Patří tedy do skupiny předpisů, které upravují vztahy mezi státem a občany. Stvrzuje určitou míru shody na tom, že myšlenka ochrany památek byla uznána za veřejný zájem. Památkový zákon podobně jako jiné právní předpisy veřejný zájem na ochraně památek nekonstituuje, pouze rozvádí jeho deklaraci v ústavních předpisech, jak to bývá v evropských státech obvyklé. V České republice zmiňuje odpovědnost státu při ochraně kulturního dědictví preambule Ústavy ČR a dále Listina práv a svobod v článku 34: *„Právo přístupu ke kulturnímu bohatství je zaručeno za podmínek stanovených zákonem“*⁵³ a v článku 35: *„Každý má právo na příznivé životní prostředí“* a *„Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.“*⁵⁴

Konstrukce veřejného zájmu se vzpouzí jednoduchému vysvětlení, uvažování o něm je interdisciplinární: lze uplatnit pohled filozofický, právní, politický nebo sociologický. Z pohledu práva lze uvést, že *„veřejný zájem je druh zájmu, který je obecně prospěšný, opak čistě soukromého zájmu. Uplatňuje se v tvorbě, interpretaci a aplikaci práva, zvláště jako jeden ze dvou důvodů zákonné limitace základních práv a svobod. Protože se jedná o jeden z právních pojmů s neostrým významem, měl*

⁵³ Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, přijata dne 16. prosince 1992 Českou národní radou, Sbírka zákonů, Česká republika, 1992, roč. 1993, částka 1, ústavní zákon č. 1, s. 2–16.

⁵⁴ Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, přijata dne 16. 12. 1992, Sbírka zákonů, Česká republika, 1992, roč. 1993, částka 1, usnesení předsednictva České národní rady č. 2, s. 17–23.

by být v zákonech blíže specifikován či definován.“⁵⁵ Proces prosazování památkového práva vždy byl a stále je spojen s hledáním hranic akceptovatelnosti zásahů státu (garanta veřejného zájmu na ochraně kulturního dědictví) do sféry soukromé. V průběhu 19. a 20. století role evropského státu při zajišťování veřejného zájmu v různých oblastech života lidí stále posilovala (veřejné zdravotnictví, sociální politika, veřejné školství, péče o chudé). Tento proces je spojen s modernizací, zejména se sekularizací a byrokratizací státní správy. Také ochrana památek se sama stala jednou z oblastí veřejného života, ve které stát (alespoň v evropském kontextu) nejprve uznal a záhy postupně posiloval svoji roli.

Kulturní dědictví

Památky jako předměty zájmu památkového zákona jsou součástí (hmotného) kulturního dědictví. Neurčitý a otevřený pojem kulturní dědictví, používaný stále častěji od poslední čtvrtiny 20. století, bývá obvykle bez dalšího popisován pomocí výčtu druhů objektů vyžadujících zvláštní péči a ochranu, která je motivována jejich ochranou a zachováním z jiných než utilitárních (finančních) důvodů. Kvalifikované přístupy, které k tomu mají napomáhat, charakterizuje dnešní koncept *konzervování* nebo *restaurování*, respektive *konzervování – restaurování*. Definovat kulturní dědictví jako objektivní kategorii je nesnadné. Španělský teoretik restaurování (a restaurátor papíru) Salvador Munoz Vinas jako příklad tohoto vymezení uvádí při své kritické revizi pojmů encyklopedickou definici z anglosaského jazykového prostředí z roku 1986: „*kulturním dědictvím je cokoli, co bylo přeneseno z minulosti nebo dochováno tradicí*“, přičemž takový statek musí nést „*svědectví minulosti*.“⁵⁶

⁵⁵ Aleš Gerloch, heslo Veřejný zájem, in: Dušan Hendrych (ed.), *Právníký slovník*, Praha 2001, s. 1122.

⁵⁶ Munoz Vinas cituje *The Collins English Dictionary*, London 1986. – Munoz Vinas, *Současná teorie konzervování*, Pardubice 2015, s. 40.

Neurčitost definice spatřuje v tom, že v důsledku každý předmět je do současnosti „přenesen z historie“ (nejen předměty kulturního dědictví), a naopak: motivací pro zachování některých předmětů kulturního dědictví není vždy tradice (například archivované dokumenty z úřední činnosti ministerstva anebo uložený dopis jako vzpomínka na blízkou osobu). Východisko vidí v akceptaci účelového (subjektivního) pojetí, tedy v přiznání samotného záměru zachovat vybrané předměty. Lze pak za kulturní dědictví považovat vše, co lidé chtějí chránit a proto za tímto účelem vyžadují kvalifikovaný přístup: „*Za dědictví může být považováno cokoli, co někdo touží zachovat či sbírat a předat to následujícím generacím.*“⁵⁷

Dokladem institucionalizace pojmu kulturní dědictví je Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, přijata v roce 1972 Organizací OSN pro vzdělání, vědu a kulturu (UNESCO),⁵⁸ mezinárodní organizací, která ve smluvních dokumentech formulovala společně s konceptem přírodního dědictví i hmotné kulturní dědictví, a to pomocí typologického vymezení skupin (památky, skupiny budov, lokality) a typových předmětů (např. architektonická díla, oblasti s archeologickými nálezy).⁵⁹

Rozlišení hmotného a nehmotného kulturního dědictví na úrovni UNESCO stvrdila v roce 2003 v Paříži přijatá úmluva, která formulovala koncept nehmotného kulturního dědictví jako „*zkušenosti, znázornění, vyjádření, znalosti, dovednosti, jakož i nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související, které*

⁵⁷ Peter Howard, *Heritage. Management, Interpretation, Identity*. London – New York 2003, s. 6.

⁵⁸ Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, přijata na Generální konferenci UNESCO v Paříži dne 16. 11. 1972.

⁵⁹ Čl. 2 odst. 1 Úmluvy o zachování nemateriálního kulturního dědictví, přijato v Paříži 17. 10. 2003.

společenství, skupiny a v některých případech též jednotlivci považují za součást svého kulturního dědictví.“

Mezinárodní předpisy na ochranu kulturního dědictví, které se objevily po druhé světové válce, jsou důsledkem internacionalizace původně národně motivovaných ochrannářských hnutí. Vycházejí z přesvědčení, že koncept kulturního dědictví se stal obecně srozumitelným a sdíleným.⁶⁰ K tomu se připojila víra, že snahou o spolupráci mezi státy lze předejít dalšímu válečnému ničení, jak nasvědčuje skutečnost, že jednou z prvních takových norem byl druhý protokol k Haagské úmluvě z roku 1954, o ochraně kulturního dědictví při ozbrojených konfliktech. Další iniciativu přejala Mezinárodní rada pro památky a sídla (ICOMOS), pro sdílení odborných zkušeností a sjednocování metodických postupů, založená sice ve Varšavě v roce 1965, ale výrazně ovlivněná italským prostředím, na jehož území rok před tím přijala mezinárodní památkářská komunita tzv. *benátskou chartu* (Mezinárodní chartu o konzervaci a restaurování památek a sídel). Tento dokument, ač se soustředil na architektonické dědictví, svým vlivem uspokojil na čas poptávku po kodifikaci základních pojmů a aplikované etice i v dalších oblastech péče o kulturní dědictví.⁶¹

Tendence ke sdílení pravidel při ochraně kulturního dědictví se setkala také s konceptem sdílení společných evropských hodnot v rámci étosu evropské integrace. Rada Evropy, mezinárodní instituce s posláním napomáhat spolupráci v oblasti

⁶⁰ O internacionalizaci ochrany památek svědčí i konání mezinárodní konference, svolané do Athén ve dnech 21.–30. 10. 1931 pod názvem „*První mezinárodní kongres architektů a techniků historických památek*“, s výstupem tzv. Athénské charty nebo iniciativa Organizace amerických států: Dohoda o ochraně uměleckých a vědeckých institucí a historických památek známá jako Roerichův pakt, v roce 1935.

⁶¹ Dokument byl přijat na 2. mezinárodním kongresu architektů a techniků historických památek v Benátkách ve dnech 25.–31. 5. 1964.

ekonomické, sociální, kulturní, vědecké, právní a administrativní, dala vzniknout dvěma mezinárodním právním normám, které se později staly součástí českého právního řádu: Úmluvě o ochraně architektonického dědictví Evropy (přijata 3. 10. 1985 v Granadě) a Úmluvě o ochraně archeologického dědictví Evropy (přijata 16. 1. 1992 v La Vallettě).⁶²

Předpisy o ochraně hmotného kulturního dědictví (na mezinárodní i státní úrovni) upravují obvykle tyto oblasti:

- ochranu hmotného kulturního dědictví před negativními stavebními změnami včetně demolice,
- regulaci přemístování hmotného kulturního dědictví z jejich původního či zažitého stanoviště včetně regulace trhu s těmito předměty jak mezi státními hranicemi, tak i v rámci jednoho státu,
- ochranu historických urbánních celků včetně ochrany kulturní krajiny,
- regulaci podmínek provádění archeologických výzkumů a speciální úpravu vlastnictví archeologických nálezů,
- regulaci činnosti osob podílejících se na ochraně předmětů hmotného kulturního dědictví (konzervátorů a restaurátorů)
- ochranu a z toho vyplývající limity zacházení s předměty umístěnými v paměťových institucích (muzea, galerie, archivy, historické knihovny).

Rozsah působnosti památkového zákona může být v různých zemích z důvodu historického vývoje odlišný, v českých zemích však až na poslední položku upravuje výše zmíněné oblasti tradičně právě památkový zákon. Znamená to, že

⁶² Texty dokumentů a předpisů v angličtině a v češtině např.: Jana Poláková (ed.), *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007.

oblast muzejnictví a archivnictví, případně historických knihoven, upravují jiné právní předpisy.⁶³

Památkové právo

Památkové právo není běžně používaný termín na hranici žargonu.

V kontextu této práce jej pracovně vymezuji jako podmnožinu práva na ochranu kulturního dědictví s předpisy k ochraně kulturního dědictví in situ.⁶⁴ Většinu z těchto oblastí ve sledovaném období pokrývaly návrhy památkových zákonů a také současný památkový zákon.

Zájmem památkového práva jsou tyto oblasti:

- ochrana památek (movitých i nemovitých) před jejich zničením (demolice) nebo poškozením nevhodnými stavebními úpravami,
- ochrana urbánních souborů a kulturní krajiny,
- regulace přemístování památek z jejich stanoviště (ať již původního nebo vzhledem k délce času již zažitého),
- regulace obchodu s památkami,
- ochrana archeologických lokalit a archeologických nálezů,
- ochrana památek při válečných konfliktech,

⁶³ Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy (muzejní zákon), zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, zákon č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)

⁶⁴ Stranou tedy zůstávají předpisy věnující se ochraně sbírkových předmětů v muzeích a galeriích nebo archiválií v archivech. Dle § 21 zák. č. 499/2004, Sb., „*může být za archivní kulturní památku prohlášena archiválie, archivní sbírka, archivní fond nebo jejich ucelená část, která vzhledem k době vzniku, obsahu, formě, původci nebo vnějším znakům má význam pro dějiny obecné, národní nebo regionální, pro dějiny vědy, techniky nebo kultury nebo vzhledem k jedinečnosti nebo původnosti anebo k případné další výjimečné vlastnosti má mimořádný význam pro společnost.*“ K prohlášení je zmocněno ministerstvo vnitra.

- regulace výkonu specializovaných činností souvisejících s památkami (restaurování).

Většina oblastí je koncentrována v památkovém zákoně, mohou však být upravena v předpisech stavebního práva a práva územního plánování (stavební zákon)⁶⁵ nebo v předpisech na ochranu krajiny (zákon o ochraně přírody a krajiny). Na mezinárodní úrovni jsou to předpisy na ochranu památek při válečném konfliktu (Haagská úmluva). Nepřímo působí ve prospěch památek také zákony umožňující veřejnosti ovlivňovat nebo alespoň monitorovat dění na památkách, ať již ve fázi záměru nebo při realizaci (správní řád, zákon o svobodném přístupu k informacím, apod.).

Institucionalizace památkové péče – právní normy a počátek památkové péče

V syntetizujících pracích o vývoji památkové péče věnují autoři zvláštní pozornost událostem v revoluční Francii na přelomu 18. a 19. století. Všímají si toho, jak politické a společenské změny (vzestup vlivu buržoazie, ztráta moci církve, změna chápání významu národa), způsobily v rychlém sledu nejprve zestátnění nevídaně velkého počtu objektů patřících aristokracii a církvi i jejich *vandalské* ničení, které následně vystřídala snaha státu poskytnout těmto starým stavbám a uměleckým dílům institucionální ochranu. Nikoli již jako nechtěným připomínkám na jejich majitele patřícím *minulému režimu*, ale jako vzývaným *národním památkám*, symbolům slavné historie národa. Nastupující proces institucionalizace památkové péče, který konstituoval nové nástroje k prosazení ochrany památek

⁶⁵ K dnešnímu dni platný zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon).

(vznik specializovaných státních komisí⁶⁶ a přijetí pravidel zakazujících jejich ničení či poškozování), a na který během dalších desetiletí navázaly i další evropské země, považuje řada autorů za tak důležitý, že právě v něm vidí předpoklad vzniku památkové péče.⁶⁷

Vznik organizované památkové péče tak lze spojit se vznikem moderního státu s centralizovanou státní správou, ve které se byrokratický systém mohl opírat o vzdělané a loajální úředníky, kteří tento systém akceptovali. Pojem *byrokratismus* nemusí mít a priori pejorativní význam: lze jím rozumět racionální uspořádání výkonu (státní) správy a vlády prostřednictvím hierarchie nadřízenosti a podřízenosti placených zaměstnanců, které může bránit svévoli politického vlivu a přispívat ke stabilizaci systému. Negativní stránkou, kterou přináší, je přenesení osobní odpovědnosti na systém, nahrazení důvěry v kontrolu a limitace kreativity ve prospěch prostého plnění úkolů. I proto je systém byrokratismu v rozporu s prostředím uměleckým nebo akademickým.

Pro konstituování památkové péče v Evropě během první poloviny 19. století jsou dle výše uvedeného zapotřebí dva předpoklady: Za prvé – uznání konceptu památky jako zvláštní kategorie objektů a za druhé – uznání ochrany památek za veřejný zájem. Z vlivných studií zdůraznila (v anglickém vydání) koncept památky jako lidského vynálezu francouzská historička architektury Françoise Choay.⁶⁸ Z jejího textu vychází pro české prostředí přístupnější studie Jana Bakoše.⁶⁹

⁶⁶ Například Commission des monuments v roce 1790 a Comité d'instruction publique v roce 1781. – Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, Oxford 1999, s. 115.

⁶⁷ „Památková péče jako intenzivní, moderní fenomén se vskutku objevil především v pozdním 18. století, v násilných politických, společenských a ekonomických modernizacích v Evropě, zvláště ve Velké francouzské revoluci.“ – Miles Glendinning, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation*, London – New York 2013, s. 2.

⁶⁸ Françoise Choay, *The Invention of the Historic Monument*, Cambridge 1998.

⁶⁹ Ján Bakoš, *Intelektuál a pamiatka*, Bratislava 2004.

Situaci však komplikují důkazy o tom, že oba výše zmíněné předpoklady byly naplněny již dříve: už renesanční Itálie znala pojem *památká* s významem, který nekončí jejím pochopením jako památky historické a umělecké, ale byl v ní zahrnut i význam obdobný hodnotě národní (u Bakoše *lokálně patriotická*).⁷⁰ Stejně tak víme o papežských předpisech hlásajících zákaz ničení římských staveb antických i křesťanských (to jest památek). V roce 1515 byl malíř Rafael Santi pověřen zacházet s kamennými bloky s latinskými nápisy jako s památkami, nikoli jako se stavebním materiálem.⁷¹ Je to právě spojení těchto skutečností, které vedly Riegla ke konstatování, že „skutečná památková péče v současném smyslu vznikla v italské renesanci ve chvíli, kdy došlo k vědomému uznání antických památek a kdy byla přijata zákonná opatření na jejich ochranu.“⁷² Také zmiňovaná Choay spojila „zrození historických památek“ s návratem papeže Martina V. v roce 1420 do Říma a s jeho programovou péčí o římské památky, kterou si osvojili i jeho následovníci (i přes skutečnost, že se zároveň nebránili využívat antické a ranně křesťanské stavby jako stavební materiál).⁷³

Ani finský historik a teoretik památkové péče Jukka Jokilehto nezačíná svou objemnou práci o vývoji ochrany architektonického kulturního dědictví institucionalizováním památkové péče na přelomu 18. a 19. století, ale zkoumá a nachází důkazy o ochranném vztahu lidí ke starým stavbám a uměleckým dílům již od starověku. Rozlišuje tři etapy ochrany památek: tradiční (starověk), romantický (od italské renesance) a národní (od francouzské revoluce).⁷⁴ Také on věnuje

⁷⁰ Ibidem, s. 70.

⁷¹ Jokilehto (pozn. 66), s. 39.

⁷² Alois Riegl, Moderní kult památek, in: Ivo Hlobil – Ivan Kruis (edd.), *Moderní památková péče*, Praha 2003, s. 21.

⁷³ Choay (pozn. 63), s. 17.

⁷⁴ Jokilehto (pozn. 66), s. 6.

pozornost výsadnímu postavení Říma jako místa, ve kterém torzální připomínky slavné minulosti vyvolávaly u pozdních římských císařů a renesančních papežů pocit zodpovědnosti zajistit zvláštními předpisy jejich ochranu.

Kerstin Odendahl, německá odbornice na historii práva kulturního dědictví konstatuje, že přestože závazné normy k ochraně kulturního bohatství lze dohledat téměř v každé rozvinuté společnosti, po lekci evropského osvícenství a romantismu nabyly tyto předpisy nové kvality.⁷⁵ Do pozadí ustoupily primární důvody sakrální, umělecké, estetické nebo ekonomické a na jejich místo nastoupilo historické vědomí jejich kulturní hodnoty.

Nověji skotský historik architektury Miles Glendinning, který prezentuje ochranu architektonického dědictví jako *zrcadlo modernity*,⁷⁶ klade počátek památkového hnutí (Conservation Movement ve smyslu ochrany památek jako lidských výtvorů) do přelomu 18. a 19. století (předpokladem vzniku památkové péče je nástup modernismu), zároveň však uznává, že příběh ochrany památek má kořeny sahající až do starověkého Řecka a Říma.

Dodejme, že naznačit dvě různé fáze ochrany památek se pokusil vyjádřit i název konference konané v roce 1999 v Curychu: „*Denkmalpflege*“ vor der *Denkmalpflege*.⁷⁷

Elegantně řeší rozpor s dvojitou památkovou péčí Ján Bakoš tím, že přijímá dvojitý původ vysvětlení ochrany památek: antropologický a historický, přičemž oba

⁷⁵ Kerstin Odendahl, *Kulturgüterschutz: Entwicklung, Struktur und Dogmatik eines ebenenübergreifenden Normensystems*, Trier 2005, s. 7. Odendahl považuje ochranu kulturního bohatství za neoddelitelnou součást a zásadní znak civilizace.

⁷⁶ Glendinning (pozn. 67), s. 6.

⁷⁷ Publikace z konference byla vydána tentýž rok. – Volker Hoffmann – Jürg Schweizer – Wolfgang Wolters (edd.), *Die „Denkmalpflege“ vor der Denkmalpflege. Akten des Berner Kongresses, 30. Juni bis 3. Juli 1999 (Neue Berner Schriften zur Kunst, Bd. 8)*, Bern 2005.

se zároveň nevyklučují. První (kult relikvií) vyvěrá z lidské přirozenosti hledat podporu v minulosti a je člověku vlastní. Z druhého, historického pohledu, je památková péče poměrně mladým historickým jevem, výtvořem historismu 18. a 19. století, kdy doklady minulosti se staly objektem nejen úcty, ale i ochrany.⁷⁸ Vznik institucionalizované památkové péče vysvětluje Bakoš emancipací buržoazní inteligence, jejíž příslušníci po Velké francouzské revoluci volali po ochraně památek zabezpečované státem, „a kteří přišli s tezí památkové ochrany jako věci obecného zájmu.“⁷⁹ Vznik institucionalizované památkové péče lze z jeho pohledu chápat jako jeden z výsledků hledání společenské shody mezi aristokracií ohroženou revolučními událostmi a nově se emancipující buržoazií. Oběma stranám vyhovovala role památek (rozšířena i na stavby) jako identifikačního nástroje s národními dějinami a s nově se rodícím konceptem národa.

Konsensus klást vznik památkové péče do konce 18. století (události spojené s Velkou francouzskou revolucí) nebo do první poloviny 19. století je dán především s ohledem na proces modernizace, který v uvedeném období získal na intenzitě a souvisí se změnami konceptu památky, jak se formovaly na pozadí myšlenek osvícenství, romantismu, historismu a především nacionalismu. To vše dospělo v první polovině 19. století k vědomé reflexi odlišného zacházení s památkami, která (oproti italské renesanční epizodě) si od této doby zachovala svou platnost. O tom, že ochrana památek byla vnímána jako novinka, svědčí i tvrzení Viollet-le-Duca, který v roce 1866 označil *restaurování* (lze vztáhnout i na pojem památková péče) za pojem i činnost poměrně nedávnou.⁸⁰

⁷⁸ Ján Bakoš, *Pamiatky a ideológie*, *Slovenské pohľady* CVII, 1991, č. 2., s. 12–22.

⁷⁹ Bakoš (pozn. 69), s. 81.

⁸⁰ Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc, heslo „Restauration“, *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle* VIII. 1866, cituje Jokilehto (pozn. 66), s. 289.

Za připomínku stojí i další milník ve vývoji ochrany památek: na přelomu 19. a 20. století proti puristickému konceptu převážilo paradigma moderní památkové péče, založené na respektování projevů minulosti a požadavku oddělování soudobého zásahu do objektu. Například Riegl důsledně označoval svoji koncepci památkových hodnot jako moderní a obdobně tak považoval konzervační myšlenky za důsledek nového chápání pojmu památka.

Ideu harmonického souznění památkové péče s modernizací společnosti hlásal v českém prostředí již v první dekádě 20. století Rieglem fascinovaný mladý Wirth.⁸¹ Také Hofman ještě před první světovou válkou věřil, že ochrana památek „*souzní s veškerým úsilím moderního člověka*“ jak v oblasti vědy, umění, tak i techniky. U techniky však Hofman rozlišuje, zda je pouhým prostředkem, „*technikou*“ v kladném kontextu, nebo cílem moderního života, „*technismem*“ v negativním významu.⁸² V druhém případě „*ochrana památek bojuje proto proti samospasitelnosti techniky boj důvodný a dobrý.*“⁸³

Legislativní aktivita Ústřední komise pro péči o památky

Postupné zavádění specializovaných právních norem na ochranu hmotného kulturního dědictví (legalizace ochrany) je projevem uznání ochrany kulturního dědictví za svébytný etický nárok (legitimizace ochrany).

Není ambicí této práce sledovat příběh schvalování zákonů v jednotlivých zemích a zjišťovat historicky podmíněné okolnosti vzniku konkrétního památkového zákona. O obecných důvodech vedoucích k zakotvení právních nástrojů k ochraně

⁸¹ Zdeněk Wirth, *Zásady ochrany památek a veřejné estetiky. I. Obnova a udržování. (Restaurování a konzervace)*, *Za starou Prahu I*, 1910, č. 4, s. 25–26.

⁸² Hofman (pozn. 41), s. 31–33.

⁸³ *Ibidem*, s. 33.

památek do specializovaného právního předpisu jsem již pojednal v předchozích kapitolách.

První pokusy o přijetí zákonů k ochraně památek, jejichž působení lze vztáhnout na české země, najdeme v osmdesátých letech 19. století. Prvním krokem k institucionalizaci ochrany památek v Rakousku se stala v roce 1850 císařem založená Ústřední komise pro výzkum a zachování stavebních památek, spadající organizačně pod ministerstvo veřejných prací.⁸⁴ V ústřední komisi seděli zástupci nejvyšších správních úřadů a (doplňkově) vídeňských uměleckých institucí. V jednotlivých zemích měli plnit monitorovací, osvětovou a poradenskou funkci jmenovaní konzervátoři. Tento setrvalý centralisticko-byrokratický model, udržovaný prezidentem ústřední komise Josefem Alexandrem von Helfertem, profesionálním státním úředníkem⁸⁵, byl až na počátku 20. století výrazně reformován Maxem Dvořákem (zřízení umělecko-historického ústavu v roce 1911). Společně s Rieglem se lze domnívat, že právě díky existenci ústřední komise nebyla potřeba přijetí památkového zákona zdaleka tak akutní, jako by tomu bylo při institucionálním vakuu.⁸⁶ Analogií může být francouzské zpoždění – stabilní funkce generálního inspektora vznikla v roce 1830, zákon o ochraně historických a uměleckých památek přijala Francie až v roce 1887. Snahy rakouské ústřední komise o vydání zákona od konce 19. století nebyly do zániku monarchie naplněny. Za dílčí úspěch lze považovat, že organizační část návrhu zákona se po neúspěšném předložení panské sněmovně v roce 1911 (viz dále) transformovala do organizačního

⁸⁴ Od roku 1873 s rozšířením předmětu zájmu přejmenována na Ústřední komisi pro zachování a výzkum historických a uměleckých památek. Od roku 1911 přejmenována na ústřední komisi pro péči o památky.

⁸⁵ Josef Alexander von Helfert, prezidentem ústřední komise od roku 1863 do roku 1910.

⁸⁶ Alois Riegl, *Das Denkmalschutzgesetz*, *Neue Freie Presse* XXXXII, 1905, č. 14553, 27. 2. 1905, s. 6.

statutu ústřední komise. Pozornost v tomto kontextu zaslouží autonomní projev uherské části monarchie, ve které získaly stavební památky zákonnou ochranu v roce 1881.⁸⁷

Legislativní aktivitu ústřední komise zahájila roku 1899 v souvislosti se změnou v jejích stanovách, která ji zmocňovala k přípravné činnosti pro návrh památkového zákona.⁸⁸ Prezident Helfert v roce 1898 skutečně předložil hotový návrh panské sněmovně, zůstal zde však neprojednán,⁸⁹ jak rekapituluje Riegl v rozsáhlém novinovém článku v roce 1905.⁹⁰

Právě Rieglova krátká, o to však intenzivnější práce pro ústřední komisi (od 1903 do 1905), je pro další vývoj rakouské, potažmo české památkové péče klíčová. Tento intelektuál znalý muzejního a univerzitního prostředí s uměleckohistorickým i právnickým vzděláním dostal úkol připravit reorganizaci státní památkové péče v monarchii. Riegl začal reorganizaci teoretickými úvahami po původu památek a památkové péče, která vyústila v koncept dynamických památkových hodnot.⁹¹ Zúročil při tom nejen svoji akademickou zkušenost, ale i praxi konzervátora ústřední komise. Nároky, které přenesl z univerzitního prostředí do prostředí státní správy, obohatily památkovou péči o vědecký rozměr, uchovávaný i po jeho smrti Maxem Dvořákem.

⁸⁷ Zákon č. 39/1881, o ochraně uměleckých památek. Publikováno například: Jiřina Nesvadbíková, *K vývoji památkové péče na území Československa. sv. 1, Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*, Praha 1983.

⁸⁸ Karel Sklenář, *Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích. Část 7. Neúspěšné přípravy říšského zákona. Památky a příroda IXL*, 1989, č. 3, s. 334.

⁸⁹ Helfert vydal v roce 1897 studii o organizační a zákonné podobě ochrany památek v Evropských zemích. Byl to výsledek úkolu, kterým jej pověřil ministr zahraničních věcí Leopold von Hofmann v roce 1875. Helfert (pozn. 46).

⁹⁰ Riegl (pozn. 86), s. 6.

⁹¹ Alois Riegl, *Der moderne Denkmalkultus*, Wien 1903.

Pro pochopení předpokladů právního zajištění památkové péče v prostředí rakouského soustátí je užitečné věnovat blíže pozornost Rieglovu zmiňovanému novinovému textu z roku 1905, ve kterém seznamuje čtenáře s připravovaným zákonem. Úvodem upozorňuje, že *„památká, která má být v řečeném zákoně chráněna, je moderní pojem, který se pozvolně vytvořil teprve v 19. století. Jeho hranice byly až donedávna ještě nejasné a teprve před krátkou dobou začaly nabývat pevnější podoby.“*⁹² Nový je dle něj i vztah společnosti k ochraně památek. Oproti dřívější době *„dnešní společnost požaduje po vlastnících památek v moderním slova smyslu, aby tyto památky zbytečně neničili nebo neměnili tak, aby jejich historická nebo náladová hodnota neutrpěla.“* Tento požadavek reflektuje i pokrok v právní vědě: *„Otázkou, zda veřejnosti přináleží právo na tento požadavek, který se v dřívějších dobách nevyskytoval, se moderní právní věda intenzivně zabývá. Jsou specialisté (...), kteří se věnují právě tomuto problému. Před nedávnem uznal sjezd německých právníků v Innsbrucku právo státu na nalezené archeologické předměty, s tím, že vznesl na státní správu požadavek na vytvoření památkového zákona, který by toto právo potvrdil.“*⁹³ Riegl dále analogicky rozšiřuje legitimitu tohoto požadavku na další kategorie lidských výtvorů (stavby, malířská a sochařská díla). Konstatuje, že skoro všechny kulturnější státy Evropy už mají zákonná pravidla na ochranu památek.

Riegl dále zmiňuje, že Helfertův návrh z roku 1898, od roku 1901 v upraveném znění, obsahoval ochranu stavebních památek (včetně movitých věcí jako příslušenství stavby) umělecké a historické hodnoty, pokud nejsou v soukromém vlastnictví: takové památky mohou být změněny (nebo zničeny) pouze se svolením příslušných úřadů. Považuje však za chybu, že návrh neobsahuje žádnou

⁹² Riegl (pozn. 86), s. 6.

⁹³ Ibidem.

úpravu organizace památkové péče, což napravil až v roce 1903 referentský návrh (tedy návrhem pocházející opět z ústřední komise), o kterém Riegl následně píše. Referentský návrh navrhoval určit hranici pro ochranu stavebních památek historické nebo umělecké hodnoty na alespoň 50 let, zároveň však nerozlišoval formu vlastnictví: zamýšlel tedy chránit i památky soukromé. Případné změny či zničení památky podmiňoval svolením ministra kultu a vyučování po poučení správními úřady. Požadoval zároveň inventarizaci státem chráněných památek.

Riegl vnímal, že pro legitimitu státních zásahů do vlastnických práv je třeba (kromě odkazů na obdobné úpravy v jiných zemích) zdůraznit důležitost veřejného zájmu, odmítal jej však spatřovat v pouhém projevu piety vůči národnímu státu, jak to ostatně kritizoval u Georga Dehia: nutnost upravit ochranu památek zákonem lze *„jedině existencí a obecnou rozšířeností pocitu, který je spřízněný s náboženskými pocity, je nezávislý na speciálním a estetickém a historickém vzdělání, nepřístupný rozumovým úvahám a jeho neuspokojování lze přirozeně prožívat jako nesnesitelné.“*⁹⁴ V tomtéž roce předložil *Návrh na zákonnou organizaci památkové péče v Rakousku*,⁹⁵ s návrhem památkového zákona.⁹⁶

V přepracované kompromisní podobě předložil předchozí návrhy v roce 1911 Vincenc Latour, místopředseda ústřední komise, o rok později po přepracování předložený znovu. Dle Maxe Dvořáka, tehdy již v pozici generálního konzervátora, měl díky kompromisům učiněným na základě kritiky předchozích návrhů velkou

⁹⁴ Alois Riegl (pozn. 72), s. 77–99.

⁹⁵ Ernst Bacher, *Kunstwerk oder Denkmal, Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege*, Wien – Köln – Weimar 1995, s. 14.

⁹⁶ Zdeněk Wirth, Zachování a ochrana historických a uměleckých památek, *Český časopis historický* XIII, 1907, s. 323–333 a 402–412. – Zákon se dle Wirtha u Riegla podřizuje konceptu památky jako *Naturwerku*: „doba, kdy cena stáří nastává, se zkracuje na 60 let a její šetření stojí vždy v první řadě zájmů zákona a úřadu památkového.“

šanci na přijetí (nakonec však bez úspěchu). Zprávu o tom včetně celého znění a podrobného vylíčení osudů předchozích návrhů z předchozích let přinesl českému prostředí Luboš Jeřábek.⁹⁷

Tento návrh zákona aktivně podporoval i Dvořák. V Ročence ústřední komise oceňuje Dvořák skutečnost, že návrh upustil od třídění památek podle různých uměleckých kritérií, objevující se v některých z dříve předložených návrhů. Vyzdvihuje dynamiku památkových hodnot a zavrhuje jakékoli dobové administrativní třídění památek. Cení si rozmanitosti druhů památek, a přestože v jeho pojetí má přední místo památka umělecká (umělecko-historická), požaduje ochranu i pro památky působící svou malebností (zchátralé hradby starého hradu).⁹⁸ Je si vědom toho, že hledání památkové hodnoty je pro státní správu těžkým úkolem, a právě proto na ni zároveň klade požadavek odbornosti: osvojí-li si státní památková péče schopnost sledovat skutečný vývoj proměnlivosti památkových hodnot, vyhne se nebezpečí stagnace byrokratizace i akademické sterilitě.⁹⁹

Dvořákem obhajovaný návrh zákona se týkal nemovitých i movitých památek, které měly být zapisovány do seznamu památek. Navrhoval diferencovaný režim ochrany dle formy vlastnictví: památky ve veřejném vlastnictví (majetek veřejných korporací) podléhaly ustanovením zákona přímo (schvalování změn politickými úřady po závazném rozhodnutí odborné instituce s možností odvolání k ústřední komisi), zatímco památky v soukromých rukách pouze nepřímo, například úlevami na daních apod. Ke zmírnění zásahů do vlastnických práv mělo přispět i zákonné dělení památek na *živé* a *mrtvé*. Zařazení do druhé kategorie umožňovalo

⁹⁷ Luboš Jeřábek, Říšský zákon na ochranu památek, *Věstník Klubu Za starou Prahu II*, 1911, č. 5–9, s. 45–50.

⁹⁸ Max Dvořák, Österreichisches Denkmalschutzgesetz, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der Z. K. Beiblatt für Denkmalpflege IV*, 1910, s. 161.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 161–64.

klást na majitele památek přísnější požadavky, zatímco u památek první kategorie měl být zohledňován účel požadované změny stavby.

K návrhu zákona se Dvořák vyjádřil i v novinovém článku na konci roku 1910, ve kterém vyjadřuje své zklamání z nezájmu a obstrukcí předkládaný zákon přijmout.¹⁰⁰ V tomto, stejně jako v předchozím článku Dvořák představoval zákon jako normu, která deklaruje pouze to, co už veřejnost jako morální povinnost přijala, tedy že chránit památky je správné (z důvodů etických, estetických a patriotistických). Dvořákovo východisko zdůrazňovat morální povinnost k ochraně památek, jak ji formuluje v *Katechismu památkové péče* a morální odsouzení těch, kdo tuto povinnost necítí, vyvěrá do velké míry ze zkušenosti s intenzivní, ale marnou snahou k prosazení zákona.¹⁰¹

Významnou roli při vyjednávání o schválení dalšího návrhu zákona z roku 1911 měl následník trůnu, Franz Ferdinand, jako protektor ústřední komise s pravomocí navrhnout císaři prezidenta a viceprezidenta Komise. Jak zjistil Theodor Brückler z archivních materiálů, Franz Ferdinand se snažil v součinnosti s Latourem opakovanými jednáními zlomit u vytipovaných odpůrců návrhů zákona, především u představitelů katolické církve a ministerstva financí, jejich odpor. Dvořákův lobbying je doložen jednáním s kardinály Skrbenským a Naglem, kde jednal o možném zmírnění dopadů povinné inventarizace církevního movitého majetku.¹⁰²

¹⁰⁰ Max Dvořák, Denkmalschutzgesetz, *Neue Freie Presse, Abendblatt*, 26. 11. 1910, s. 4.

¹⁰¹ Max Dvořák, *Katechismus der Denkmalpflege*, Wien 1916. „Kdo nevidí v památkách nic jiného než staré krámy (...), je surový člověk bez vzdělání a bez vychování.“ Citováno dle českého vydání Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004, s. 35.

¹⁰² Theodor Brückler, *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger*, Wien 2009, s. 268 a násl.

Volání po památkovém zákoně před rokem 1918

V českém památkářském prostředí byla pro ochranu stavebních památek zásadní zkušeností obrana historického centra Prahy, vyvolaná tzv. pražskou asanací, připravovanou od osmdesátých let 19. století a kulminující v poslední dekádě 19. století. Doklad časně tematizace ochrany památek i *starobylého rázu* staré Prahy, ještě však bez výslovného požadavku na přijetí právní normy, představuje výzva Spolku českých architektů a inženýrů, tzv. pamětní spis z roku 1873, nabádající k obezřetné a kvalitní přípravě regulačního plánu Prahy v souvislosti s očekávaným rozrůstáním pražské aglomerace. Kromě požadavků na racionální řešení očekávaných praktických problémů Prahy (doprava, hygiena), zazněl i požadavek na péči o „*restauraci*“ „*slavných památníků časův minulých*“ a o zachování „*rázu staroslavné matičky Prahy*.“¹⁰³

Výraznými politickými osobnostmi, které si již od osmdesátých let 19. století osvojily potřebu pravidelně upozorňovat na potřebu regulace při zacházení s památkami, byl Karel Adámek (1840–1918), starosta Hlinska a říšský a zemský poslanec a jeho syn Karel Václav Adámek (1868–1944), právník, muzejník, konzervátor ústřední komise. Oba patří mezi spoluzakladatele *Společnosti přátel starožitností českých*. Jejich národopisný zájem je směřoval k ochraně památek movitých a archeologických předmětů, zvláště ke snaze omezit nelegální obchod. Karel Adámek už v roce 1882 zdůraznil povinnost státu starat se o kulturní dědictví.¹⁰⁴ Mezi společné aktivity Adámků patří návrh učiněný v roce 1892 na

¹⁰³ Pamětní spis stran upravení a rozšíření kr. hl. města Prahy, *Zprávy Spolku inženýrů a architektů VIII*, 1873, č. 1., s. 23–25. Pavel (pozn. č. 14), s. 272, uvádí chybně, že součástí výzvy byl i požadavek zákonné ochrany památek.

¹⁰⁴ Chránit památky „*pokládáno jest v době zemi vůbec, i v Turecku za čelnou povinnost kulturního státu. Stát má netoliko právo, ale také povinnost o vyhledávání, jakož i zachování historických a uměleckých památek pečovati, jich hubení a zcizování zamezovati a stíhati.*“

sněmu království českého, aby s rakouskou vládou jednala „o vydání zákonů na ochranu domácích památek uměleckých, starožitných a archivních i a zamezení jejich vyvážení z království Českého do ciziny,“¹⁰⁵ o kterém se zmiňoval o rok později první sjezd muzejníků a archeologů v Hlinsku.¹⁰⁶ Vzor a inspiraci hledal v uherském zákoně z roku 1881. Navrhovaná zákonná úprava měla obsahovat zákaz vývozu památek do ciziny, ochranu památek stavebních, předkupní právo státu, možnost vyvlastnění, úpravu stavebního řádu a organizaci muzejnictví. V roce 1898 pronesl Karel Václav Adámek na druhém sjezdu českých archeologů a muzejních spolků organizovaný Společností přátel starožitností českých v Kutné Hoře projev, ve kterém prosazoval českou cestu ochrany památek, tedy „aby veškeré otázky tohoto oboru kulturní činnosti příslušely zákonodárství zemskému.“¹⁰⁷ V roce 1900 zopakoval Karel Adámek na schůzi sněmu království českého výzvu směřovanou c. k. vládě, ve které vybízel k regulaci vývozu uměleckých a historických památek, k zabezpečení veřejných archivů a k ochraně archeologických památek. Doprovodil ji návrhem na „zákonnou úpravu ochrany památek stavebních.“¹⁰⁸ Oba Adámkové se aktivně účastnili debaty v památkové sekci prvního sjezdu na ochranu památek v Praze v roce 1908.

Ano, moderní stát jest povinen tyto památky ku cti národa a ku prospěchu umění také nuceným vyvlastňováním před záhubou zachraňovati.“ Karel Adámek, Z naší doby III., Velké Meziříčí 1887, s. 19–20. Cituje Karel Sklenář, Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích, část 6, Pokusy o památkový zákon v Čechách, Památky a příroda XXXIX, 1989, s. 154.

¹⁰⁵ Sjezd českých archeologů a spolků musejních na Horách Kutných, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* VI, 1898, č. 3, s. 114–115.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 114.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 125.

¹⁰⁸ Černý, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* VIII, 1900, č. 1, s. 41.

Soustavnější snahu o zákonnou ochranu kulturního dědictví projevoval především Luboš Jeřábek,¹⁰⁹ jehož zájem se široce rozpínal od ochrany staré Prahy k ochraně přírodních památek i krajiny. Společným jmenovatelem tohoto rozptylu byla, dnešními slovy, ochrana životního prostředí člověka. Návrh na doplnění, *novellu* pražského stavebního řádu pro královské hlavní město Prahu z roku 1886, který Jeřábek předložil 13. února 1896 českému sněmu jako člen Pražského klubu (předchůdce Klubu Za starou Prahu) je prvním českým pokusem o zákonnou ochranu urbánního prostředí,¹¹⁰ konkrétně historického centra Prahy, a zároveň jedním z mnoha projevů pozornosti věnované ještě před koncem 19. století nikoli jednotlivým památkám, ale urbánnímu prostředí.¹¹¹

V roce 1909 předložil Jeřábek českému sněmu návrh na ochranu památek přírodních a krajinných pozoruhodností v království českém. Jeho návrh získal pozornost vídeňské ústřední komise a ještě tentýž rok jej komentoval Bauer,¹¹² snad díky kontaktu Jeřábka s Dvořákem, kterému musel Jeřábekův zájem o širší koncept ochrany krajiny konvenovat. V environmentální jednotě jsou předmětem Jeřábkovy

¹⁰⁹ Luboš Jeřábek (1864–1937), právník, politik, spoluzakladatel Klubu Za starou Prahu, konzervátor ústřední komise, poslanec zemského sněmu, 1918–1924 přednosta Státního památkového úřadu v Praze (předtím již v pozici Zemského konzervatoriátu pro království české), starosta Svazu okrašlovacích spolků.

¹¹⁰ Na Jeřábkovu prvenství upozornil již dříve Ivo Hlobil, *Sto let od prvního pokusu o proklamaci zákonné ochrany historické Prahy*, *Umění a řemesla XXXVIII*, 1996, č. 2, s. 5.

¹¹¹ *Nejsou to jednotlivé památky, monumentální svatyně, pyšné paláce, rodové šlechty, výstavné domy patricijů, nýbrž jest to celý ten starobylý ráz, kterým královská naše Praha vyniká nad jiná města středoevropská.*“ Citováno dle – *Ibidem*, s. 14.

¹¹² Max Bauer, *Gesetzentwurf zum Schutze der natürlichen und landschaftlichen Sehenswürdigkeiten des Königreiches Böhmen*, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale, Beiblatt für Denkmalpflege III*, 1909, č. 1–2, s. 98–102.

zájmu „*vynikající přírodní pozoruhodnosti, krajinné útvary a jejich okolí*“ společně s památkami lidové architektury a prehistorickými stavbami.¹¹³

Společný zájem spojil Jeřábka s Dvořákem i v negativním názoru na návrh zákona o domovní dani, Dvořákem nazvaný „*zákon o ničení památek*.“ Zákon navrhoval zdaňovat progresivním způsobem nevyužívané a veřejnosti nepřístupné místnosti nemovitostí, čímž ohrožoval motivaci vlastníků šlechtických sídel s bohatými umělecky zařízenými místnostmi (veřejnosti nepřístupné sbírky, knihovny, galerie) k jejich údržbě.¹¹⁴

Z více pohledů je pozoruhodný projev Jana Emlera přednesený na členské schůzi Společnosti přátel starožitností českých 24. března 1905 a otištěný ve spolkovém časopise. Emler požaduje ochranu památek lidských rukou i přírodních. Dle něj se nově objevuje „*sociální myšlenka, že obecnost má nesporné právo na umělecké dědictví minulosti*,“¹¹⁵ zároveň však upozorňuje na to, že „*dnes již myšlenka není omezena jen na produkty lidské práce – z těchže důvodů jako na ochranu památek pomýšlí se i na ochranu přírody*.“¹¹⁶ Z etického i estetického hlediska považuje za správné, aby stát přijal předpisy proti „*výstřelkům průmyslu a drzého nevkusu a zjištění jednotlivců*“¹¹⁷ a odkazuje přitom na univerzitní posudky (zmiňuje i Rieglův) příznávající přírodním útvarům hodnotu historickou i estetickou. Na závěr

¹¹³ Konkrétně návrh zmiňuje: „*vrchy, louky, skály, ruiny, vodní nádrže a toky, stromy a jejich charakteristické skupiny*.“ Luboš Jeřábek, Návrh v příčině vydání zákona na ochranu přírodních a krajinných památek v království Českém, *Krása našeho domova* V, 1909, s. 10–13.

¹¹⁴ Luboš Jeřábek, Ein Promemoria über die Hauszinsbefreiung alter Privatgebäude, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der Zentral Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale, Beiblatt für Denkmalpflege* II, 1908, s. 57–62.

¹¹⁵ Jan Emler, Ochrana českých památek uměleckých a krás přírodních, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XIV, 1906, č. 1, s. 20–29.

¹¹⁶ Ibidem, s. 25.

¹¹⁷ Ibidem.

svého příspěvku nastínil hlavní body zákona na ochranu památek (památky prehistorické, historické, památky lidového umění a přírodní památky), přičemž pragmaticky konstatuje, že největší pozornosti se sice dostává památkám archeologickým, nejspíše by však bylo možné dospět k ochraně památek přírodních, kde hrozí nejméně střetů s vlastnickým právem. Propaguje závaznou inventarizaci památek.

Emlerův zájem o památkové zákonodárství byl soustavný. V roce 1908 česky publikoval rok starý pruský zákon k ochraně krajiny.¹¹⁸ V tomtéž roce vystoupil na sjezdu na ochranu památek v Praze s obsáhlým příspěvkem,¹¹⁹ ze kterého je patrné, že se s přehledem orientoval v aktuálním evropském památkovém právu.

Sjezd organizovaný muzejními a archeologickými spolky v čele se Společností přátel starožitností českých v září roku 1908 v Praze dokládá reflexi oboru soudobými ochránci památek. V památkové sekci zde o zákonné ochraně památek kromě Emlera promluvili Zdeněk Wirth a Luboš Jeřábek.¹²⁰

Emlerův příspěvek si zaslouží zvláštní pozornosti, neboť naznačuje míru obeznámenosti úzké skupiny ochránců památek, sdružených ve Společnosti přátel starožitností s důvody, vývojem a současným stavem památkového práva v Evropě. Emler líčí proces přijímání právních nástrojů k ochraně kulturního i přírodního dědictví a památkového zákona obzvláště jako nezadržitelný historický proces počínající v Itálii (zmiňuje i Švédsko) ochranou archeologických nálezů a

¹¹⁸ Jan Emler, Pruský zákon proti znešvařování osad a krajinářsky vynikajících krajín z 15. července 1907, *Krásy našeho domova* IV, 1908.

¹¹⁹ Jan Emler, Zákonná ochrana památek v cizině, *Československé letopisy musejní* II, 1908 s. 34–46.

¹²⁰ Jeřábek své referáty s názvem Zákonná ochrana památek v Čechách (novella k stavebnímu řádu) a Říšský a zemský zákon na ochranu památek do uzávěrky tisku neodevzdal.

starožitností před svévolným obchodem a vývozem z místa jejich původu, který postupně ústí v komplexní ochranu životního prostředí člověka, ceněného nejen z vědeckých, ale především vlasteneckých či národních důvodů. Požadavkem, že památky „*mají nésti lásku k vlasti a úctu před její minulostí,*“ což lze učiniti pouze tehdy, „*když památka a příroda ji obklopující jsou jednotným celkem,*“¹²¹ prozrazuje vědomý vliv osvětového a spolkového aspektu ochrany domoviny. Obdivuhodn je Emlerova znalost konkrétních zákonů, například italského (z roku 1902), v němž nachází jako hlavní téma důraz na regulaci vývozu uměleckých památek. Na příkladu francouzského zákona (z roku 1887) zase hodnotí už tehdy známé důsledky classementu (zde ve smyslu rozlišování na památky zapsané v památkových seznamech a památky nezapsané), což je ostatně velkým tématem jeho referátu. Za klad považuje jednoznačné určení památky, za negativum ztížení její bezprostřední ochrany kvůli administrativnímu procesu při zapisování do seznamů. Nepřekvapuje, že soustředí pozornost na německé státy, přitom však prokazuje znalosti nejenom přijatých právních norem, ale i neúspěšných legislativních snah. V podrobné zprávě o pruském zákonodárství ocenil, že zákon proti znešvařování osad a krajinářsky vynikajících míst z roku 1907, obsahuje ustanovení o ochraně krajinného rázu i v případě soukromého vlastnictví památky. Vrchol soudobého památkového práva spatřuje, jak ostatně mnozí ostatní (ne tak již Riegl) v hesenském zákoně z roku 1902, pro jeho podporu osvěty (zapojení učitelů), pro přiměřené rozšíření na památky soukromém vlastnictví a v neposlední řadě i na to, že neopomíná památky přírodní.

Wirthova přednáška na zmiňovaném sjezdu, která dle zápisu měla největší ohlas u publika, uvedla nástroje památkového práva do kontextu preventivní památkové péče společně s konzervačními technologiemi, soupisem památek a

¹²¹ Emler (pozn. 115), s. 35.

osvětou. Wirth vyzdvihl, že právě „zákonodárství je z praktických prostředků preventivní ochrany nejmocnější. Jím vlastně teprve památková ochrana je umožněna,“ neboť „denně ukazují se příklady, že země se zákonnou ochranou snáze udržují svoje památky než země dosud jí postrádající.“¹²²

Na sjezdu se projevil i vypjatý vztah českého prostředí hájící svoji politickou (a kulturní) autonomii. Luboš Jeřábek vyvolal po prezentaci vlastního návrhu na ochranu památek hned dvojí kritiku: za prvé kvůli přiznané inspiraci pruskými (tedy německými, nikoli rakouskými) zákony a za druhé kvůli (prý) přílišnému spoléhání na státní (byrokratické) orgány, na úkor samosprávy (orgánů měst, obcí).¹²³

Potřeba hájit politickou autonomii kulturních záležitostí před centralistickými zásahy z Vídně způsobila, že snahy ústřední komise o prosazení říšských návrhů památkového zákona v první dekádě 20. století sledovalo české památkářské prostředí s nelibostí. V roce 1910 si Společnost přátel starožitností nechala od právníka Karla Klučiny provést právně politické pojednání tom, kdo je podle platných předpisů o rozdělení kompetencí mezi říšskou radou a zemskými sněmy oprávněn vypracovat předpis na ochranu památek. Klučina rozvažoval tři varianty: zákon říšský rámcový s podrobnější úpravou schvalovanou jednotlivými zemskými sněmy, zákon říšský podrobný a třetí variantu přiznávající právo na úplnou úpravu zemským sněmům. Z ústavněprávních důvodů odmítl oprávněnost komplexního říšského zákona a z právního i politického hlediska se klonil k úpravě na úrovni zemských sněmů; ovšem s výhradou, že předpokládaná vyjednávání o podobě zákona by mohli obstrukcemi blokovat zástupci německé menšiny. Rámcový zákon

¹²² Zdeněk Wirth, Preventivní ochrana památek, *Československé letopisy musejní* II, 1908, s. 59.

¹²³ Kritika vedla od Karla Václava Adámka i Karla Adámka a Zdeňka Wirtha. *Československé letopisy musejní* II, 1908, s. 126–127.

nedoporučoval z praktických důvodů.¹²⁴ Poznámka redakce ke Klučinově článku mírnila obavy čtenářů z přílišné centralizace právě předkládaného Helfertova návrhu zákona se slovy, že říšský zákon, pokud „*by plně šetřil českého stanoviska*“, by byl vhodnější i vzhledem k tomu, že by požíval větší důvěry než zákon schválený zemskými sněmy (rozuměj – byl by respektován i českými Němci).

Další z těch, kteří se soustavně obeznamovali s evropským památkovým právem, byl studovaný právník a historik Jan Hofman. V Ročenkách Kruhu pro pěstování dějin umění za roky 1915, 1916 a 1917 uveřejnil obsáhlý komentovaný seznam literatury k různým tématům k ochraně památek.¹²⁵ Hofman chápe památkovou péči jako „*činnost sociální*“, myšleno jako činnost ve veřejném zájmu (v protikladu s činnostmi k uspokojování pouze vlastních potřeb), která pro prosazení svých cílů ve společnosti využívá jak prostředků osvětových (vzdělávacích), tak i zákonných. Všimá si, že právní nástroje jsou považovány za daleko efektivnější než osvěta, neboť působí bezprostředně a okamžitě a nabízejí svým adresátům snadno uchopitelné pojmy.¹²⁶ K otázce, jak se právo vyrovnává s omezováním soukromého vlastnictví ve prospěch ochrany památek, konstatuje, že v současnosti „*postupuje moderní věda právní o ochraně památek jako i všude jinde při obraně ideálních zájmů obecných mnohem rozhodněji, aniž by dbala suverenity soukromého majetku a hledá důvody pro vyvlastnění památek.*“¹²⁷ Omezování vlastnictví pokládá za

¹²⁴ Karel Klučina (pozn. 89), s. 84.

¹²⁵ Jan Hofman, Výbor novější literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1915*, Praha 1916, s. 31–44. – Idem, Výbor literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1916*, Praha 1917, s. 33–44. – Idem, Výbor literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917*, Praha 1918, s. 53–61.

¹²⁶ Jan Hofman, Výbor literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917*, Praha 1918, s. 53.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 54.

pokrokový moderní trend a dodává, obdobně jako to učinil Riegl v roce 1905, že nárok státu na ochranu památek v oblasti archeologie již byl po právní stránce uznán.

Dalším tématem pro Hofmana je „*zákonné třídění památek*.“ Zná německou a francouzskou literaturou zabývající se právním významem soupisu památek a konstatuje, že ač soupisy tvoří všechny evropské státy, jen v některých z nich se zápisem do nich stává památka památkou chráněnou státem.¹²⁸

Výše uvedené dokazuje intenzivní přemýšlení ochránců památek v českých zemích o ochraně památek před vznikem první republiky. Kromě vědeckého zájmu a vlasteneckých motivací, projevující se zpočátku zájmem především o památky archeologické, aktivovala české prostředí kauza pražské asanace, která natrvalo ovlivnila české památkářské prostředí zaujetím pro zachování charakteristického rázu historického města. Recepce Riegla a kontakt s Dvořákem zdůraznil zájem o přírodní památky.

Památkové úřady bez památkového zákona (1918–1940)

Vznik samostatného státu

Vyhlášení samostatného Československa 28. října 1918 se stalo s odstupem jednoho století v české společnosti jedním z hlavních historickým milníků československé, nyní spíše jen české státnosti. Jako každý historický milník i tento vyznačuje přelom či diskontinuitu v historickém vývoji.¹²⁹ Symbolizuje konec *starého Rakouska* v protikladu s mladým státem, který měl dát národům Čechů a Slováků možnost spravovat své vlastní záležitosti samostatně bez závislosti na

¹²⁸ Ibidem, s. 53. – Hofman jmenuje Dánsko, Anglii, Francii, Itálii, Rumunsko, Hesensko, Oldenbursko jako země, které podmiňují ochranu památek zápisem v seznamu.

¹²⁹ Jakub Rákosník – Matěj Spurný – Jiří Štaif, *Milníky moderních českých dějin*, Praha 2018, s. 127.

centralistické Vídni (Budapešti). Méně srozumitelná se ovšem tato idea jevila Němcům a Maďarům v novém státě. Problémy plynoucí z této národnostní situace stíhaly republiku po celou dobu její existence.

Povinné mlčení či jednostranné zdůrazňování negativních jevů meziválečného období, praktikované komunistickou stranou do listopadu 1989, se stalo po sametové revoluci příčinou postupné idealizace první republiky, ústící až do její adorace. Tento obrat je vysvětlitelný náhlou snahou distancovat se od *komunistického režimu* a navázat na liberální odkaz první republiky. Představu první republiky jako idylického období rozkvětu však postupně mladší generace sociálních historiků začala nedávno zpochybňovat upozorňováním na latentní problematické sociální jevy.¹³⁰

Jak dostatečně popsala přechozí kapitola,¹³¹ čeští ochránci památek prokázali již před válkou rozvinutou aktivitu a přehled. Otázka, jak se v tomto prostředí projevil vznik samostatného státu, je otázkou po kontinuitě ochrany památek (právní, institucionální, ideové a personální): co z minulé doby pokračovalo i v nových podmínkách budování československého státu?

Je obecně známo, že právní kontinuitu pro mladou republiku zajistil zákon č. 11/1918 Sb., z. a n., tzv. recepční norma.¹³² Zákon znamenal pro českou památkovou péči i kontinuitu institucionální, neboť památkový úřad (přesněji dle statutu ústřední komise *zemští konzervátoři*, označení *úřad* nemělo opodstatnění a bylo používáno

¹³⁰ Ibidem. – Autoři se odkazují na průzkum provedený v roce 2013 Šubrtem a Vinopalem: Jiří Šubrt, Jiří Vinopal (edd.), *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013, s. 109.

¹³¹ Připomínám, že dobovou terminologií bychom měli mluvit spíše o československé ochraně památek.

¹³² Čl. 2 zákona č. 11/1918 Sb. z. a n. o zřízení samostatného státu československého: „*Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti.*“

svévolně), zřízený po Dvořákově reformě v roce 1912 pokračoval pod změněným názvem (Státní památkový úřad) po převratu dále. Zachována zůstala i kontinuita personální: Jeřábek zůstal v čele české sekce, Hönigschmid v sekci německé.

Zmizel však nepřítel, centralistické vídeňské úřady a heslem dne se stalo „*odrakouštění*“.¹³³ V oblasti památkové péče se tento vztah projevoval v komplikovaném názoru na vídeňskou ústřední komisi, pro níž mnozí ochránci památek po její zásadní modernizaci pracovali. Vztah se odehrával na široké škále respektu a despektu. Pro některé zůstala symbolem centralistických tendencí zasahujících do českých záležitostí, jak zavzpomínal například Karel Chytil v rozlučce s Denkmalamtem.¹³⁴ Jiní naopak upozorňovali na odborný význam reorganizace uskutečněné Maxem Dvořákem v roce 1911.¹³⁵ Jan Dvořák, právník a Wirthův spolupracovník na Ministerstvu školství a národní osvěty později již víceméně obdivně konstatuje její pokrokovost.¹³⁶

Právní kontinuitu odvozoval Státní památkový úřad od nařízení Ministerstva kultu a vyučování ve Vídni ze 2. srpna 1911 č. 153 ř. z. Akceptace této kontinuity však byla vratká a památkové úřady se po celou dobu trvání první republiky setkávaly se zpochybňováním své existence. Tak například v roce 1920 připomíná Wirth Lubošovi Jeřábkovi, stojícího v čele památkového úřadu v Praze skutečnost, že označení *památkový úřad* je názvem vžitým, „*není tedy po právu zemských*

¹³³ Rákosník, Spurný, Štaif (pozn. 129), s. 118: „*Vskutku silným motivem diskurzu národní revoluce bylo odrakouštění, jež se stalo běžnou součástí slovníku užívaného ve vysoké politice i v každodennosti běžného obyvatelstva.*“

¹³⁴ Karel Chytil, *Finis vídeňského c. k. Denkmalamtu*, *Cesta I*, 1919, č. 29, 4. 1., s. 794–796.

¹³⁵ Zdeněk Wirth, *Organisace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky)*, *Umění I*, 1921, s. 247.

¹³⁶ „*Rakouské instituce památkové, reorganisované nedlouho před vznikem světové války, byly na svou dobu z nejmodernějších v Evropě.*“ Jan Dvořák, *Památky a její ochrana*, in: Placht — Havelka (pozn. 23), s. 1614.

památkových úřadů. (...) Bylo by tudíž zřídit a organisovati úřad vlastně dosud neexistující a tedy nový.“ Ustanovení nových památkových úřadů však dle Wirtha doprovázelo nebezpečí, že z politických důvodů by i v nových úřadech byly zachovány dvě národnostní sekce.

Památkové úřady za první republiky neměly pravomoc nařizovat vlastníkově památek způsob oprav, ani nemohly poškozování památek nijak sankcionovat. Bez zákonných zmocnění zůstávaly závislé na osobní autoritě památkářů a na součinnosti s ostatními úřady státní správy. Při tom se odvolávaly na výklad, že mají postavení veřejného orgánu a vykonávají práci ve veřejném zájmu, z čehož vyplýval požadavek, že k vyjádřením památkových úřadů je nutné přihlídnout, věcně je projednat a odlišné stanovisko řádně odůvodnit.

Určité možnosti k ochraně památek skýtal zákon o pozemkové reformě, podle nichž mohly památkové úřady (případně Ministerstvo školství a národní osvěty) prostřednictvím mocného pozemkového úřadu smluvně zavázat nového přidělence k památkovým opatřením a na jejich provedení odborně dohlížet.

Nejúčinnějším prostředkem k uplatnění požadavků ochrany památek však bylo oprávnění památkových úřadů (resp. Ministerstva školství a národní osvěty) poskytovat státní příspěvky na opravy památky. Příspěvek na stavební práce se vlastníkově památky poskytl jen tehdy, zavázal-li se podrobit pokynům památkového úřadu. Potíž byla v chronickém nedostatku finančních zdrojů ze státního rozpočtu. Největší příjem příspěvků získávaly farnosti katolické církve, úspěšným příjemcem byl však i Klub českých turistů, který s pomocí státní podpory opravoval hrady Lipnice nebo Bezděz.

Složitější situace panovala v případě osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty. Ministerstvo, nově vzniklý ústřední orgán státní správy se značně širokou agendou, v sobě začlenilo i agendu ochrany památek v nejšířším slova

smyslu (včetně památek přírodních) a soustředilo je v tzv. osvětovém odboru. Tento organizační útvar převzal na základě recepční normy pravomoci vídeňské ústřední komise a Zemského památkového úřadu. Přes právní kontinuitu se ministerstvo a s ním i osvětový odbor distancoval v počátku od byrokratického étosu „*starého Rakouska*“ a přihlásil se ke konceptu odbornictví¹³⁷ (viz dále).

Právě Wirthův¹³⁸ osvětový odbor se následně stal legislativním ohniskem, kde měl být připravován památkový zákon. Je proto vhodné stručně připomenout okolnosti, za jakých zákonné návrhy vznikaly a čím byl Wirth a jeho kolegové při přípravě zákona determinováni:

Za prvé: ministerstvo školství vzniklo jako zcela nový úřad, „*nezoraná novina státní správy*.“¹³⁹ Koncept odbornictví, prosazovaný státním tajemníkem (a profesorem filozofie) Františkem Drtinou, dával hlavní slovo věcně vzdělaným úředníkům (tedy odborníkům), kteří zodpovídali za obsah svých pojednání, zatímco právníci měli těmto textům dodávat příslušnou formu. S výhodou tohoto rozdělení obsahu a formy polemizoval právník Cyril Horáček.¹⁴⁰ Wirthovi však tento způsob, zdá se, vyhovoval, neboť v něm viděl, i přes riziko „*byrokratického diletantismu*“, účinný prostředek proti „*ochotnictví*“, s ohledem na to, že činnost rakouské ústřední komise se musela při nedostatku vlastního personálu spoléhat na dobrovolníky z řad

¹³⁷ Wirth (pozn. 135), s. 248 a násl.

¹³⁸ Wirth, respektovaný odborník, se stal státním úředníkem, nejprve vedoucím části oddělení pro ochranu památek, muzejnictví a archeologie, po roce 1920 vedoucím celého památkového oddělení osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty (přibyla oblast knihovnictví a archivnictví), od roku 1923 pak vedoucím celého osvětového odboru Ministerstva školství a národní osvěty. – Podrobně k tomu Uhlíková (pozn. 9), s. 65.

¹³⁹ Wirth (pozn. 135), s. 247.

¹⁴⁰ Cyril Horáček, O „zodbornění“ úřadů, *Právník* LVIII, 1919, č. 2, s. 33–37.

konzervátorů z různých profesí. Wirth tedy v Drtinově prosazovaném organizačním členění mohl spatřovat kýžené „zvědečtění agendy“.¹⁴¹

Za druhé, osvětový odbor stál stranou hlavní činnosti ministerstva. I to možno pokládat za jeden z důvodů, proč se památkový zákon nikdy nestal prioritou ministerstva. Na druhou stranu tato pozice poskytovala Wirthovi určitou volnost ve vedení odboru hraničící až s pozicí ministra, přitom mu zaručovala, jak se později projevilo, stabilitu úřednického místa.

Za třetí, osvětový odbor v sobě soustřeďoval celou oblast *monumentiky* (syntéza oborů zabývajících se památkami in situ, v muzeích, archivech a knihovnách) a zároveň mimoškolskou vědu. Po roce 1923, kdy se Wirth stal oficiálně vedoucím tohoto odboru, tak byl vystaven praktickým problémům a koncepčním úkolům ochrany památek v celé její šíři a snad proto cítil jako povinnost připravit předpis na ochranu památek komplexně.

Kromě Wirtha, jehož role při přípravě památkového zákona byla vzhledem k jeho pracovnímu zařazení na ministerstvu zásadní, náleží podíl na památkovém zákoně i právníkovi Janu Dvořákovi, který Wirtha v roce 1923 vystřídal v pozici vedoucího památkového oddělení osvětového odboru ministerstva. Dvořák však dle vlastních slov byl při pověření tímto úkolem „v oboru památkovém naprostým nováčkem.“¹⁴² Wirth později označil za svého spolupracovníka při práci na návrhu zákona hotového v roce 1931 Rudolfa Hlubinku (právníka, přednostu stavebního referátu pražského magistrátu, člena Klubu Za starou Prahu, tajemníka Památkového

¹⁴¹ „Drtina požadoval pro úřad, svěřený jeho organizaci, úřednictvo odborné. Kládl při tom odborníky proti právníkům.“ – Otakar Sommer, Zdeněk Wirth a veřejná správa, *Umění XI*, 1938, s. 311.

¹⁴² ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. 167, sv. 3, koncept textu ze 6. 1. 1925 nadepsaný K č. 10571/24.

sboru hlavního města Prahy).¹⁴³ Další postavou v procesu formování zákona byl Václav Paleček, působící jako právník od roku 1921 na ministerstvu (od roku 1926 jako vedoucí legislativního oddělení). Paleček dovedl v roce 1933 návrh zákona do podoby, která byla v roce 1934 předložena ústředním orgánům státní správy k připomínkování.¹⁴⁴

První zákony na ochranu památek

Zákon o zákazu vývozu uměleckých památek

Prvním zákonem soustřeďujícím se na ochranu památek se stalo den po vyhlášení samostatnosti sepsané a 30. října 1918 Národním shromážděním vyhlášené stručné nařízení č. 13/1918 Sb. z. a n., zakazující vývoz uměleckých památek do zahraničí. Okolnosti vzniku jsou už celkem známy. Dle Kamila Novotného vzniklo na popud Zdeňka Wirtha, paragrafované znění vypracoval budoucí ministr financí Alois Rašín.¹⁴⁵ Rychlost, se kterou vzniklo, lze přisoudit naléhavé potřebě nového státu ochránit rozsáhlé umělecké sbírky, svědčí však i o připravenosti zdejšího památkářského prostředí reagovat operativně na vzniklou politickou situaci.

Podrobně se právní regulací vývozu památek zabýval v roce 1919 historik umění a právník Jan Hofman. Potřebu regulace této oblasti odůvodnil ze tří hledisek: „s hlediska vědy co materiál studijní, s hlediska obecné osvěty co zdroj estetického požitku a s hlediska mravního co výsledek tvořivosti předků a dědictví po nich.“¹⁴⁶

¹⁴³ Uhlíková (pozn. 9), s. 84. – Detailně popisuje postupné zpracování Štoncner (pozn. 7).

¹⁴⁴ Heslo Václav Paleček, in: *Masarykův slovník naučný, Díl V., N–Q*, Praha 1931, s. 474. Gustav Hrejsa, Za JUDrem Václavem Palečkem, *Právník LXX*, 1935, s. 347–348. – Paleček se věnoval také patronátnímu právu a dle autora nekrologu mezi jeho hlavní záliby patřily právní filozofie a vyšší matematika.

¹⁴⁵ Kamil Novotný, Ochrana památek, *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze XXVII*, 1919, s. 63.

¹⁴⁶ Jan Hofman, O zákonu proti vývozu památek, *Cesta I*, 1919, č. 28, s. 654–655.

Vědecký důvod přitom vyzdvihuje a demonstruje na příkladu listiny, která vznikla na území státu a je součástí většího celku (tehdy aktuální otázky návratu bohemik). Požadavek na její setrvání v zemi není pro něj „*prostým egoismem*“, ale „*obecným zájmem vědy*.“ Snaha zachovat památky v místě nebo alespoň v oblasti svého vzniku je pokrokovější než jejich přemísťování a hromadění ve velkých světových muzeích. Preference vědeckých (odborných) souvislostí vedou Hofmana i k úvahám o nalezení vhodného určování hranic oblastí, které by památky neměly překračovat: při preferenci odborného hlediska jsou dle něj vhodnější hranice oblastí kulturních (kulturní památky) nebo geografických (přírodní památky), uznává však nakonec, že nejednoznačné vymezení těchto hranic v praxi, podléhající „*subjektivnímu vědeckému názoru*“, by znemožnilo naplnit účel zákona. Smiřuje se tedy s kodifikací hranic administrativních.

Původně stručný předpis operativně reagující na akutní situaci v popřevratovém chaosu byl již o rok později podroben kritice z právnických kruhů. Zdeněk Tlamič si klade otázky, kdo má kompetence k vyšetřování a ukládání pokut, co se má stát s památkou vyvezenou z republiky, může-li neoprávněně vyvezená památka propadnout státu nebo jaký má být osud památky, je-li tato součástí dědictví. Nedostatečným se mu jeví samotný pojem památky: „*není nijak vymezeno, co za uměleckou památku nebo historickou sluší považovati*“,¹⁴⁷ případně, zda pojem historická památka zahrnuje i památku předhistorickou.

Návrh zákona na vyvlastnění památek předhistorických, historických a uměleckých

Ještě na konci roku 1918 připravilo Ministerstvo návrh zákona na vyvlastnění movitých památek předhistorických, historických a uměleckých. Zákon předpokládal

¹⁴⁷ Zdeněk Tlamič, O ochraně památek, *Právník* LVIII, 1919 č. 2, s. 61–63.

razantní zásah do vlastnických práv. Zřejmě v ovzduší připravované pozemkové reformy, která znamenala rozsáhlý transfer majetku, navrhovali jeho tvůrci vyvlastnění movitých památek, které jsou „*místně českého původu nebo důležité pro dějiny národa a pro vývoj jeho umění v oblasti československého státu.*“¹⁴⁸ Časovou hranici představoval rok 1620, neboť po tomto datu prý „*přestává svérázná umělecká kultura samostatného státu*“. Wirth přiznává, že zákon je bezprecedentní („*dosud nemá příkladu v cizích státech*“), avšak ospravedlňuje jeho potřebnost „*socialisací duchovních statků*“ a významem pro národní identitu. Morálně ospravedlňuje vyvlastnění tím, že majitelé získali tyto památky veskrze dědictvím, darem nebo náhodným nálezem, tedy nikoli koupí, bez osobního vztahu k nim.¹⁴⁹

Návrh pochopitelně vzbudil kritiku. Ministerstva, kterým byl zaslán k připomínkování, během ledna 1919 požadovala bližší vysvětlení na meziministerské poradě (ministerstvo vnitra, ministerstvo obchodu). Ministerstvo zemědělství označilo návrh za výrazný zásah do soukromých práv, který „*podlamuje sběratelskou horlivost.*“¹⁵⁰ Ministerstvo pošt a telegrafů se k návrhu postavilo utilitárně a ve vidině snadných akvizic vzneslo žádost o poskytnutí vyvlastněných památek pro sbírky právě zakládaného poštovního muzea.¹⁵¹ Zásadní připomínku vzneslo ministerstvo spravedlnosti, které upozornilo na obecnou úpravu vyvlastnění v občanském zákoníku, dle něž návrh předkládá nikoli vyvlastnění, ale odnětí (konfiskaci), neboť

¹⁴⁸ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, Návrh zákona o vyvlastnění památek předhistorických, historických a uměleckých, nedatováno. Dle Dopisu Ministerstva financí ze dne 16. 1. 1919 jej Ministerstvo školství a národní osvěty předložilo 2. 1. 1919.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, dopis Ministerstva zemědělství Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 13. 1. 1919.

¹⁵¹ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, dopis Ministerstva pošt a telegrafu Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 10. 1. 1919.

upírá vlastníkům památek finanční náhradu (návrh stanovil, že k vyvlastnění má docházet „zpravidla bez náhrady“).¹⁵²

Uveřejněním návrhu vyvlastňovacího zákona v časopise Sběratel se o něm dozvěděla širší veřejnost. Jaroslav Palliardi, právník, sběratel a amatérský archeolog, na návrh reagoval jménem Moravského archeologického klubu kritikou, a dokonce vlastním návrhem zákona. Napadl koncept konfiskace, která odporuje zásadě nedotknutelnosti soukromého vlastnictví. Za dostačující by pokládal zpřístupnění památek k vědeckým účelům. Upozorňoval i na morální hledisko, že sbírky jsou často „životními díly svých autorů,“ jejich hmotným i duševním vlastnictvím. Nakonec zpochybnil i kapacitu státu postarat se o všechny známé i v budoucnosti nalezené památky.¹⁵³ V opozici k zájmu vlastníků-sběratelů obhajuje Jan Hofman přibližně v této době z vyvlastnění památek jako moderní institut, který je nutnou součástí „každého moderního zákona ochranného“ ve jménu „zásady socialisace památek“ jako veřejného statku.¹⁵⁴

Snahy o dílčí úpravu

Anketa o zásadách památkového zákona

Vedle těchto snah o ochranu pouze určitých druhů památek pokládali ochránci památek už od vzniku republiky za nutné a samozřejmé zajistit ochranu památek památkovým zákonem. Optimismus při budování nového státu se spojil s voláním poučené veřejnosti po památkovém zákoně z předcházejícího období.

¹⁵² ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, dopis Ministerstva spravedlnosti Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 12. 1. 1919.

¹⁵³ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, dopis Moravského archeologického klubu Ministerstvu školství a národní osvěty z 29. 1. 1919.

¹⁵⁴ Jan Hofman, O vyvlastňování památek, *Cesta I*, 1919, č. 28, s. 767.

Snad první popřevratovou výzvou k přijetí památkového zákona je dopis Komise pro soupis a ochranu historických a uměleckých památek královského hlavního města Prahy z 31. října 1918, adresovaný Národnímu výboru. Autor, historik umění Karel Chytil, v něm navrhoval, aby nově zřízený památkový úřad s celostátní působností vypracoval návrh zákona o ochraně památek bez ohledu na druh vlastnictví: státní, zemské, městské, obecní, církevní, fideikomisní, osob právnických i soukromých osob.¹⁵⁵

Podobný požadavek zazněl v návrhu poslanců Aloise Jiráka a dalších na „*organisaci úřední ochrany památek v republice československé*“ ze dne 4. prosince 1918. Návrh zákona zahrnující ochranu všech památek (mimo archeologických), regulaci obchodování s památkami a úpravu stavebních předpisů ve městech měl vytvořit památkový úřad. Zemské památkové úřady (pro každou zemi jeden) by vydávaly dobrozdání (posudky) ke změnám na památkách. Zajímavým způsobem se návrh vyrovnával s oprávněním zasahovat do soukromého vlastnictví: povinnost vyžádat si dobrozdání se týkala pouze případů, kdy by dopady změn na památkách byly viditelné z veřejných prostranství.¹⁵⁶

Konkrétní krok k zahájení přípravy památkového zákona osvětovým odborem ministerstva představovala anketa o zásadách chystaného „*zákona na ochranu památek všeho druhu (přírodních, předhistorických, historických, uměleckých a lidových)*“, iniciovaná a provedená v květnu 1919 Wirthem po výzvě ministerské rady.¹⁵⁷ Okruh otázek, ke kterým se měly obeslané spolky a odborné společnosti

¹⁵⁵ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-4, sv. 1., dopis Komise pro soupis a ochranu historických a uměleckých památek královského hlavního města Prahy adresovaný Ministerstvu školství a národní osvěty 31. 10. 1918.

¹⁵⁶ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, Alois Jirásek, organizace úřední ochrany památek v republice československé ze 4. prosince 1918.

¹⁵⁷ Uhlíková (pozn. 9), s. 80.

vyjádřit, sledoval pravděpodobný rozsah připravovaného zákona: všeobecné zásady, památky ve veřejném majetku, památky v soukromém majetku, ochrana rázu měst a vesnic, výkopy a nálezy, sbírky veřejné i soukromé, obchod se starožitnostmi.¹⁵⁸

Luboš Jeřábek při své odpovědi na anketu v červnu roku 1919 zvažoval, zda je takto široce koncipovaný záběr vůbec vhodný. Připomněl, že takto není upravena ochrana památek v žádném jiném státě. Spíše než budovat novou, ideální organizační strukturu památkové péče, se mu zdá příhodnějším respektovat již zavedenou praxi se stávajícími institucemi.¹⁵⁹ Jeřábek navrhuje rozdělit ochranu památek nejméně na dvě skupiny: umělecké, historické a předhistorické (archeologické) na jedné straně a památky lidové architektury a přírodní památky včetně národních parků a lesních rezervací na druhé straně. Zákonnou ochranu zmíněných území ostatně Jeřábek již v roce 1911 (neúspěšně) navrhoval.

Skepsi k průchodnosti velkoryse načrtnutého komplexního zákona projevíli také zástupci Archeologické komise při české Akademii věd a umění. Přimlouvali se za stručný rámcový předpis, který by byl v podrobnostech dopracován později.¹⁶⁰

Anketa, která měla sloužit jako legislativní impuls, však nakonec žádný výstup v podobě návrhu zákona nepřinesla. V listopadu 1919 se dle Wirtha prý ještě na ministerstvu zpracovávaly došlé odpovědi.¹⁶¹

Jinou cestu – nečekat na komplexní předpis a namísto toho ochránit urychleně alespoň konkrétní lokality, sledovala v tomto období aktivita poslanců

¹⁵⁸ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, koncept dopisu a adresář psaný Z. Wirthem

¹⁵⁹ NA, f. SPS, inv. č. 409, kart. 718, dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 20. 5. 1919 Zemskému památkovému úřadu.

¹⁶⁰ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3., dopis Archeologické komise Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 10. 6. 1919.

¹⁶¹ Ibidem, Koncept odpovědi Z. Wirtha Presidiu ministerské rady, 10. 11. 1919.

Národního shromáždění, Jaroslava Marchy a dalších (např. Rudolfa Berana, Františka Udržala) v jejich návrhu na vydání zákona, jímž mělo dojít k vyvlastnění „přírodní krásy“ podzemí v Moravském Krasu.¹⁶²

Památky technické práce

Počáteční nadšení a snaha zajistit včasnou ochranu alespoň dílčí části památek vedla některé jedince k předložení vlastního návrhu zákona. I v dalších letech, po opadnutí prvotního nadšení, se můžeme s touto aktivitou setkat jako projev poznání, jak obtížné je prosazení komplexního zákona.

O vlastní legislativní aktivitu se pokusil v polovině roku 1920 jménem nově založené Masarykovy akademie práce Emil Zimmerler, stavitel, propagátor techniky a pozdější prezident této instituce. Zimmerler navrhnul ministerstvu zákon o ochraně památek technické práce, ve kterém měl být památkou technické práce „*každý předmět, který může v budoucnosti sloužiti významným způsobem za měřítko posouzení rozvoje technické práce a technické kultury čsl. národa*“. Prohlášeno tak mohlo být, jak v odůvodnění návrhu zákona výslovně uvádí, například ruchadlo bratraců Veverkových, první lampa Františka Křižíka, lodní šroub Josefa Ressela, ale i popisy, fotografie a plány k „*českým vynálezům*“.¹⁶³

Zimmerlerův návrh představoval zajímavou alternativu ke konceptu památek jako starých věcí. Zimmerler požadoval rozšířit zájem památkové péče i na nové (moderní) lidské výtvoř, když upozorňoval, že památkový úřad má svou pozornost věnovat i moderním výtvořům technické práce, neboť díky zrychlené době se nová díla stávají památkami ve velmi krátkém čase.

¹⁶² Tisk pro zasedání Národního shromáždění československého r. 1918, tisk 74, návrh Jaroslava Marchy a soudruhů, v Praze 26. listopadu 1918.

¹⁶³ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, Odůvodnění návrhu zákona na ochranu památek technické práce podaný na Ministerstvo školství a národní osvěty dne 17. 7. 1920.

Návrh zákona na ochranu stavebních památek

Pozdějším příkladem legislativní aktivity mimo ministerstvo je postup pražského primátora Karla Baxy (v čele Prahy od roku 1919 do roku 1937) na konci dvacátých let. Baxa, který kromě funkce primátora zastával dlouhodobě i funkci předsedy československého ústavního soudu (1921–1938), představil začátkem roku 1929 ministerstvu svůj vlastní návrh zákona na ochranu stavebních památek.¹⁶⁴ Hlavním motivem, který sledoval, byla očividně snaha zajistit majitelům historických domů finanční příspěvky při zvýšených požadavcích na jejich obnovu. Památky by podle jeho návrhu mělo prohlašovat ministerstvo po odborném stanovisku odborníků nebo k tomu určené komise. Památkou by mohly být nejen budovy, sochy, ale i území (zahrady, parky) nebo jen památkově hodnotné části budov (pamětní desky, figurální výzdoba průčelí). Předměty prohlášené za památku by se vyznačily v pozemkové knize, kam by zároveň vložilo ministerstvo i rozhodnutí o prohlášení. Po prohlášení za památku by její vlastník musel žádat před každou zamýšlenou změnou ministerstvo o povolení. Vlastník by dále měl povinnost nést náklady na běžnou údržbu, vyšší náklady při obnově památky by mu však vrátil stát buď daňovou úlevou nebo přiměřeným příspěvkem.¹⁶⁵

Také Klub Za starou Prahu naléhal na přijetí zákonné ochrany historického jádra Prahy, především Hradčan a Malé Strany.¹⁶⁶ Dle něj by takový zákon obsahoval ustanovení zabraňující znešvařování památek stavebními úpravami, nevhodnými

¹⁶⁴ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, Dopis Presidia Rady a Magistrátu Hlavního města Prahy ze dne 23. 2. 1929 adresovaný Ministerstvu školství a národní osvěty.

¹⁶⁵ Ibidem, Zákon na ochranu památek, iniciativní návrh primátora hlavního města Prahy. Koncept odpovědi Wirtha ze dne 4. listopadu 1929.

¹⁶⁶ Ibidem, Dopis Klubu Za Starou Prahu ze dne 24. 6. 1931 Ministerstvu školství a národní osvěty.

reklamami a výkladci, reguloval by obnovu památkově hodnotných domů a umožnil nařídit úpravu rušivých domů či ploch.¹⁶⁷

Koncepce komplexního památkového zákona

Tyto výstupy šly proti myšlence Wirtha a jeho spolupracovníků propagujících již od počátku komplexní památkový zákon. Na sjezdu československých botaniků v roce 1921 Wirth vysvětloval, že připravovaný předpis má být „*zákon monumentální, jen o několika málo paragrafech, za to však do detailu propracovaných, zákon, jakým se nebude moci pochlubiti žádný ze sousedních států.*“¹⁶⁸ Idea komplexního zákona zůstávala na osvětovém odboru zachována, jak vyplývá například z konceptů textu pro ministra, zpracovaného Janem Dvořákem a připomínkovaném Wirthem v lednu a dubnu 1925. Zákon má být moderní normou, která bude zahrnovat „*památky v nejširším toho slova smyslu, tedy nejen památky umělecké a historické, nýbrž i památky přírodní, jakož i aby dále byl ochranou pro dochovaný ráz krajinný a pro přírodní krásy vůbec.*“¹⁶⁹ Dvořák, korigovaný Wirthem, se snaží rozptýlit obavy před nepřiměřenými zásahy do soukromého vlastnictví a odkazuje na nutnost proporcionality mezi účinným opatřením na ochranu památek a omezením vlastnických práv. Zdůrazňuje náročnost úkolu tím, že „*výsledek práce není pouhá kompilace, nýbrž samostatný návrh*“ a vyzdvihuje autonomii československé památkové péče, když uvádí, že zákon se bude značně

¹⁶⁷ Text uveřejněn i ve Věstníku Klubu – Zákon na ochranu Malé Strany a Hradčan, *Věstník Klubu Za starou Prahu XV*, 1931, č. 1, s. 18.

¹⁶⁸ Astrid, K chystanému zákonu o organizaci ochrany přírodních památek, *Nová práce III*, 1923, č. 15–16, s. 162.

¹⁶⁹ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-167, sv. 4, Informace pro pana ministra, 1. 4. 1925.

odlišovat „*od ideologie západní Evropy*.“ Zákon měl naplňovat cíle, „*ke kterým došla samostatně praxe památková v zemích československých*.“¹⁷⁰

Zdá se však, že ambicím na provedení zákona neodpovídalo zdaleka personální zajištění osvětového odboru. Na jeho přípravě pracoval pouze jeden zaměstnanec při běžné agendě, což nemohlo naplnit avizovaný záměr předložit zákon do konce roku 1925. Teprve v roce 1931 byl připravovaný návrh připraven pro připomínkování v odborných kruzích.

Volání po památkovém zákoně

Absenci památkového zákona kritizovali zástupci odborných kruhů, politici i zájmová občanská uskupení v podstatě po celou dobu existence první republiky. Navazovali tak na situaci z předchozího, předválečného období.

Důvody pro nespokojenost s absencí památkového zákona za první republiky spočívaly ve třech důvodech, které lze charakterizovat jako důvody právní, organizačně-právní a symbolicko-reprezentativní. Z právního hlediska byl památkový zákon považován za účinný donucovací nástroj sloužící k ochraně památek. Z organizačně-právního hlediska bylo třeba právně zajistit pozici památkových úřadů v systému státní správy. Třetí z důvodů poukazoval na povinnost potvrdit přijetím památkového zákona deklarovanou kulturní pokrokovost československého státu.

Právním aspektem významu památkového zákona argumentoval například plzeňský muzejník Fridolín Macháček v Národních listech, parafrázující dřívější Wirthova slova: „*nejúčinnějším podkladem vší ochrany památek může být teprve*

¹⁷⁰ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-167, sv. 4, Informace pro pana ministra, 2. 4. 1925.

*cílevědomé, široce rozvětvené zákonodárství [...] a korunou snah musí býti moderní čsl. zákon na ochranu památek.*¹⁷¹

Na vratké postavení památkových úřadů kvůli absenci zákonné normy upozorňoval později v roce 1931 přednosta Státního památkového úřadu pro Čechy Rudolf Hönigschmid: *„od té doby, kdy veřejnost si uvědomila a přesvědčila se o tom, že státní organizace ochrany památek není podložena zákonem, se jeho činnost setkává s neúspěchem.*“¹⁷²

O morální povinnosti pokrokového státu přijmout památkový zákon mluvil v poslanecké sněmovně národní demokrat František Lukavský: *„Všude v kulturním světě mají dnes pro tuto ochranu zvláštní zákony, jedině u nás ne. [...] Musíme si zde velmi popílití, abychom tu nestáli v kulturní Evropě jako jediný již stát, který se nestará zákonnou cestou o své památky.*“¹⁷³

V obdobném duchu si v roce 1922 poslanec Karel Stejskal v poslanecké sněmovně stěžuje, že *„největší vadou jest ta okolnost, že postrádáme řádného zákona na ochranu památek, ač bylo již dosti času k tomu, aby byl na povolaných místech vypracován a sněmovně předložen. [...] Od roku 1919 byl slibován zákon na ochranu památek, ale nebyl předložen až dodnes“*.¹⁷⁴

¹⁷¹ Fridolín Macháček, Zákon o ochraně památek, *Národní listy* LXIX, 1929, č. 188, 11. 7. 1929, s. 1.

¹⁷² NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, Státní památkový úřad pro Čechy v Praze, Rudolf Hönigschmid, vyjádření k osnově zákona o památkách ze dne 12. 10.1931.

¹⁷³ Digitální knihovna, NS RČS 1925–1929, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 109. schůze, 29. listopadu 1927, <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/109schuz/s109005.htm>, vyhledáno 20. 8. 2018.

¹⁷⁴ Digitální knihovna, NS RČS 1920–1925, Poslanecká sněmovna - stenoprotokoly, 173. schůze, 24. listopadu 1922, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/173schuz/s173004.htm>, vyhledáno 20. 11. 2018.

Zůstává však otázkou, zda uvedenými výroky politici vyjadřovali skutečně svůj zájem o osud památek anebo zda je jejich slova třeba vnímat spíše jako proklamace oponentních politiků kritizujících práci ministerstva. Zdá se totiž, že snažení Wirtha a jeho kolegů nemělo v politickém prostředí žádnou výraznou oporu. Ve sledovaném období jej nepodpořila žádná významnější politická osobnost. Například zásadní politická a morální autorita první republiky, prezident Tomáš G. Masaryk, se v otázce zákonné regulace ochrany památek (pomineme-li jeho mecenášskou podporu archeologických výzkumů) nijak neangažovala.

Nezájem politické reprezentace o ochranu památek dokládá i absence systematické subvenční politiky vůči vlastníkům památek. Dle zjištění Petra Štoncnera¹⁷⁵ a Marka Krejčího¹⁷⁶ v této oblasti stát, zvláště po druhé polovině dvacátých let, zcela rezignoval na roli finančních příspěvků jako významného motivačního nástroje.

11. července 1929 uveřejnily Národní listy na první straně(!) text přednášky Fridolína Macháčka, představující vážnou kritiku liknavosti práce Wirthova osvětového odboru ministerstva na přípravě památkového zákona. Macháček pokládá památkový zákon za zásadní nástroj při praktickém prosazování ochrany památek a rázně odmítá názory, že k ochraně památek postačí pouhá obětavá osvětová činnost, jak uvedl Wirth 26. června téhož roku ve své odpovědi Macháčkovi na dříve zaslanou rezoluci požadující brzké provedení zákona na ochranu památek: „*Ještě pronikavěji než zákon na ochranu památek, který bude již v*

¹⁷⁵ Petr Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 5. Státní subvence na opravy památek, *Zprávy památkové péče* LXVI, 2006, č. 1, s. 55–60.

¹⁷⁶ Marek Krejčí, Poznámky k vývoji financování obnovy památek, *Zprávy památkové péče* LXV, 1995, č. 7, s. 295–267.

*dohledné době předložen k ústavnímu projednání a schválení, může působiti cílevědomá výchova osvětových pracovníků.*¹⁷⁷

Wirthova nedůvěra ve zlepšení možnosti ochrany památek prostřednictvím památkového zákona je již známa. Uhlíková připomněla názorový spor v této věci mezi Wirthem a členy Klubu Za starou Prahu, tak jak se projevil při jednání domácí rady.¹⁷⁸ S obdobnou otevřeností se Wirth svěřuje v roce 1931 v návrhu dopisu adresovaném Státnímu památkovému úřadu v Praze, když jej zpravuje o vyhotovení první verze památkového zákona: *„Přes to se bojím, že při projednávání zejména parlamentním bude návrh deformován vlivem soukromých intervencí stran i jednotlivců. Jiná otázka je, že zákon uloží Vašemu úřadu tolik úkolů, že sotva na ně stačíte.*¹⁷⁹

Návrhy zákona o kulturních památkách

První verze památkového zákona 1931

Tlak odborné veřejnosti (Macháčkův kritický projev v Plzni uveřejněný v Národních listech v roce 1929) a politické reprezentace (rezoluce Národního shromáždění požadující předložení návrhu památkového zákona v květnu 1931)¹⁸⁰

¹⁷⁷ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, Wirthův dopis ze dne 26. 6. 1929.

¹⁷⁸ Kristina Uhlíková, Klub Za starou Prahu – koordinátor památkové péče meziválečného Československa, *Věstník Klubu Za starou Prahu XXXIX*, 2009, č. 1, s. 17–19. Zde odkaz na zápis z jednání domácí rady Klubu Za starou Prahu, 11. 1. 1928, Archiv Klubu Za starou Prahu.

¹⁷⁹ NA, f. SPS, inv. č. 409, kart. 718, dopis Ministerstva školství a národní osvěty ze dne 15. 5. 1931 bez potvrzení o odeslání.

¹⁸⁰ Rezoluce přijatá na 154. schůzi poslanecké sněmovny Národního shromáždění dne 3. 12. 1931. Ministerstvo školství a národní osvěty sděluje, že zákon o ochraně přírody je podstatnou částí všeobecného zákona o ochraně památek, jehož návrh je právě v připomínkovém řízení odborníků a bude směřovat do meziministerského řízení. ÚDU AV

přiměl ministerstvo přípravu zákona urychlit. Návrh zákona o památkách, na kterém od roku 1925 pracoval Dvořák, a který snad roce 1928 předal Wirthovi i s podrobnou průvodní zprávou, Wirth v květnu 1931¹⁸¹ rozeslal 64 odborníkům z oborů, kterých se návrh týkal (např. Gustavu Skalskému, Vojtěchu Birnbaumovi, Janu Emlerovi, Vincentu Kramáři), institucím (Československému technickému muzeu, Archeologickému sboru Národního musea) a dalším zájmovým sdružením věnujícím se ochraně památek a přírody (Klub Za starou Prahu, Československá společnost praehistorická, Lovecký ochranný spolek pro Slovensko) s žádostí o zaslání názoru.¹⁸²

Při čtení tohoto prvotního návrhu musíme vnímat jeho výjimečnost oproti verzím, které následovaly v průběhu třicátých let (poslední verze až z roku 1940). Zatímco v pozdějších verzích musel Wirth a jeho kolegové přizpůsobovat předkládané návrhy výhradám připomínkových míst (z valné většiny z ústředních správních orgánů), v této první verzi, kterou posílal subjektům, u nichž předpokládal zájem na ochraně památek, mohl Wirth s kolegy uplatnit vlastní představu o vhodné úpravě památkové péče. Nevíme, do jaké míry při tom zohledňovali možný odpor připomínkových míst či odborné veřejnosti, nicméně tato první verze pravděpodobně nejvěrněji odpovídá Wirthovým představám o dokonalý zákon. Od návrhu zákona se očekávalo, že konečně právně upevní existenci památkových úřadů, stanoví povinnosti vlastníkům památek a stanoví, co má být státem jako památka chráněno. Skutečnost, že Wirth předložil návrh zákona nejdříve odborným institucím a až poté ústředním státním úřadům, lze interpretovat buď jako nevídanou vstřícnost k

ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 3, koncept odpovědi Ministerstva školství a národní osvěty Předsednictvu ministerské rady, 11. 1. 1932.

¹⁸¹ Wirth (pozn. 24), s. 3.

¹⁸² NA, f. MŠ, inv. č. 740. kart. 3128, návrh zákona o památkách, seznam pro vypravení, 15. 5. 1931.

odbornému prostředí, vysvětlení však může spočívat i v tom, že Wirth, který předložil návrh zákona evidentně až na nátlak (politický i z odborných kruhů), oddálil tímto krokem jeho projednávání v administrativním a politickém prostředí.

Působnost zákona byla vymezena dostatečně široce na tu část kulturního dědictví, kterou bychom dnešní terminologií označili za památky kulturní, přírodní, hmotné i nehmotné (s výslovnou výjimkou památek písemných). Definice památky tomu skutečně odpovídala: „*památky podle tohoto zákona jsou výtvořiny buď přírody, buď lidské ruky, nebo pomyslné výtvořiny lidského ducha, pokud mají obecnou hodnotu kulturní (dějinnou, uměleckou, vědeckou apod.) a pokud jejich zachování je ve veřejném zájmu, památkou se rozumí také skupina nebo soubor takových výtvořin.*“

Památky „*značné vědecké nebo umělecké hodnoty*“¹⁸³ se měly rozhodnutím památkového úřadu po zápisu do veřejně přístupného rejstříku památek stát zapsanými památkami (§ 9). Zatímco vlastníci všech památek měli obecnou povinnost „*v mezích řádného hospodaření pečovat o památku tak, aby účelu péče o památku bylo dosaženo*“ (§ 12), pouze vlastníci zapsaných památek podléhali povinnosti před zamýšlenou opravou, změnou, obnovou nebo zničením památky požádat o souhlas památkový úřad (§ 15). Mimo rejstřík památek zaváděl návrh *soupis památek* s povinností vlastníka nebo držitele památku k soupisu přihlásit. Návrh nepovažoval stáří předmětu za podmínku pro zákonnou ochranu. Návrh dále obsahoval také úpravu archeologických vykopávek a nálezů a regulaci vývozu památek. Zřejmý ústupek možným námitkám především církví znamenala ustanovení upravující vyvlastnění památek, které se nevztahovalo na liturgické předměty (dále ani na „*památky rodinné*“).¹⁸⁴

¹⁸³ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. W-A-173, sv. 2, Zákon ze dne... o památkách, s. 1.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 1–10.

Péči o památky mělo vykonávat Ministerstvo školství a národní osvěty a jemu podřízené památkové úřady respektující svým sídlem v Praze (pro Čechy), Brně (pro Moravu se Slezskem), Bratislavě (pro Slovensko) a v Užhorodě (pro Podkarpatskou Rus) zemské zřízení. Památkové úřady měly funkci vědeckou, osvětovou, výzkumnou, poradenskou a propagační. V případě potřeby poskytovaly úřadům a soudům odborné posudky (§ 51). Pomocnými orgány památkových úřadů se měli stát neplacení dobrovolníci – konzervátoři a dopisovatelé.¹⁸⁵

Ve snaze postihnout co nejširší škálu památek, zvolil Wirth modifikovaný koncept classementu. Návrh rozlišoval památky na nositele obecné kulturní hodnoty, na jejichž zachování je veřejný zájem a na památky „*značné vědecké nebo umělecké hodnoty*“, které se měly zapisovat do památkových seznamů. Přitom však zákonnou ochranu požívaly nejen památky zapsané, ale teoreticky i ty nezapsané. Tento princip si zachovaly i další verze návrhů. Wirth se pokusil spojit dva rozdílné právní způsoby, jak definovat památku chráněnou státem: v prvním případě je jím předmět s poznanou památkovou hodnotou (bez potřeby jeho prohlášení státní autoritou za památku nebo jejího zápisu v uznané databázi), v druhém případě se zákonná ochrana vztahuje pouze na ty předměty, které stát prostřednictvím některého státního orgánu nebo instituce za památky individuálně prohlásil. Wirthem zvolený kompromisní model se fakticky podobal druhému ze způsobů, neboť zásadní regulace se týkala pouze zapsaných památek. Teoreticky však ctil princip, že památkou může být daleko širší skupina předmětů a i této skupině přiznal zákonem jistý způsob ochrany: „*památky jsou pod zvláštní ochranou tohoto zákona*“ (§ 1).

¹⁸⁵ Ibidem, s. 30.

Takto stanovený model zůstal zachován i v pozdějších verzích návrhů zákona do protektorátu.¹⁸⁶

Teze památkového zákona představil Wirth stručně ve Slovníku veřejného práva československého: „*osnova je založena na zásadách, že ochrana památek je věcí veřejného zájmu a pod ochranou státu pro svou nenahraditelnost.*“ Zároveň zdůraznil původní myšlenku „*univerzální působnosti,*“ která se vztahuje na všechny památky „*bez ohledu na jich stáří, druh i kvalitu a to jak z veřejného tak ze soukromého majetku.*“¹⁸⁷

Oslovení odborníci se vyjadřovali jak k celkové koncepci zákona, tak k jednotlivostem. Nejvíce zájmu vzbudila značně široká definice památky, vztahující se na památky bez rozdílu stáří, druhu vlastnictví a zápisu v seznamu. Pochybnosti o průchodnosti zákona při dalším projednávání budila ovšem míra povinností ukládaná i soukromým vlastníkům památek.

V tomto duchu zaslal svůj pohled například přednosta Státního památkového úřadu pro Čechy v Praze Rudolf Hönigschmid:¹⁸⁸ návrh zákona považuje za důkladně promyšlený, obává se však, že kvůli zásahům do soukromého práva bude jeho schválení nepřekonatelnou překážkou. Za taktický ústupek by považoval rozlišit míru regulace podle druhu vlastnictví: zásahy do soukromého vlastnictví movitých památek by měly být mírnější. Upozorňuje také na slabé místo přihlašovacích povinností: jak se vlastník dozví, že je vlastníkem památkového objektu?¹⁸⁹

¹⁸⁶ Důvodová zpráva k další verzi publikované v roce 1934 uvádí jako inspiraci pro návrh zákona oldenburský zákon z roku 1911 a zmíněn je i rakouský zákon z roku 1923.

¹⁸⁷ Zdeněk Wirth, heslo Památkový úřad, in: Jiří Havelka (ed.), *Slovník veřejného práva československého, svazek III, P až Ř*, Brno 1934, s. 3.

¹⁸⁸ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, dopis Státního památkového úřadu pro Čechy v Praze Ministerstvu školství a národní osvěty, 12. 10. 1931.

¹⁸⁹ *Ibidem*, s. 2.

Také Eustach Mölzer, předseda Státní regulační komise, sdílel obavy z politické neprůchodnosti návrhu zákona kvůli zásahům do soukromého vlastnictví.¹⁹⁰ Navrhuje proto, aby se památková péče v současnosti zaměřila pouze na památky, o jejichž hodnotě není pochyb, tedy jen těch, které budou za památky prohlášeny. V řízení o prohlášení za památku by měl vlastník zvažované památky oprávnění se k věci vyjádřit. Definici památky uvedenou v návrhu považuje za neurčitou, proto jednoznačně upřednostňuje konstitutivní zápis památek. Mölzer se dále zabývá i kolizí mezi pravomocemi památkových a stavebních úřadů a doporučuje preferovat ochranu stavebních památek přímo stavebním úřadem, za předpokladu existence závazných seznamů památek. Zavádění nového úřadu a nového řízení vedle řízení stavebního by za stávajícího stavu bylo dle něj nepopulární, neekonomické a administrativně složité.¹⁹¹

Jedna z nejkritičtějších připomínek přišla od Numismatické společnosti československé (15. července 1931), jež obvinila ministerstvo, že chystá zákon, který bude stát využívat pro vyvlastňování sbírek, namísto aby jejich činnost aktivně podporoval.¹⁹²

Palečkova osnova 1934

Po úpravě návrhu zákona na základě došlých připomínek provedených pravděpodobně Wirthem a Palečkem byla nová verze v září 1934 rozeslána k připomínkování ministerstvům a dalším ústředním orgánů (vžilo se pro ni označení *Palečkova osnova*). Návrh doprovázela důvodová zpráva a přehled vývoje

¹⁹⁰ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, dopis Státní regulační komise Ministerstvu školství a národní osvěty, 15. 10. 1931, s. 5.

¹⁹¹ Ibidem, s. 7.

¹⁹² NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, dopis Numismatické společnosti československé Ministerstvu školství a národní osvěty, 15. 7 1931, s. 1.

v evropském památkovém právu vytvořený Václavem Wagnerem.¹⁹³ Dle poválečných Wirthových vzpomínek se k návrhu vyjádřilo dvacet ústředních úřadů.¹⁹⁴

Oproti prvotní verzi doznala jen drobné změny (například územní působnost památkových úřadů měla určit vláda nařízením), kromě jedné a poměrně zásadní: Wirth se rozhodl vypustit ze znění zákona definici památky. Vysvětlení nabízí v důvodové zprávě: otázka, co je památkou, spadá do odborného posouzení. Odborný názor se ovšem průběžně mění s tím, jak se vyvíjejí vědecké názory a navíc ani mezi odbornými kruhy není jednotný názor. Právnický naopak vyžaduje pojem přesný a jasný. Je proto vhodnější v právním předpise definici neuvádět a nechat obsah pojmu odbornému výkladu.¹⁹⁵ Pro potřeby zákona návrh pouze uváděl, že památky jsou „*pod zvláštní ochranou tohoto zákona*“ a že památky značné vědecké nebo umělecké hodnoty zapíše úřad rozhodnutím do rejstříku památek.

Představy o tom, jak by měla znít definice památky, sdělili předkladatelé zákona v Příručce školské a osvětové správy, publikované ve stejném roce jako Palečkova osnova (1934). Nepřekvapí, že zde vysvětlený pojem památky se shoduje s definicí uvedenou ve verzi 1931.¹⁹⁶

Wirth vycházel z jednotného pojetí památky bez rozlišování důležitosti a druhů: „*Z moderního pojmu památky plyne, že může býti památkou předmět jakýkoli bez ohledu k době jeho vzniku. Proto děje se rozdělení památek ve druhy jen pro*

¹⁹³ Ministerstvo školství pověřilo dne 17. 11. 1933 Státní památkový ústav vypracováním historického nástinu právní úpravy památkové péče. 12. 1. 1934 posílá přednosta Hönigschmid „žádaný nástin“ k návrhu zákona. NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, ochrana památek, osnova zákona, příprava důvodové zprávy, dopis Státního památkového úřadu, 12. 1. 1934.

¹⁹⁴ Wirth, (pozn. 24), s. 3.

¹⁹⁵ Osnova zákona o památkách, Praha 1934, s. 21.

¹⁹⁶ Placht – Havelka (pozn. 23), s. 1612.

*přehled praktický. Nejširší rozdělení podává se z toho, že jde o díla přírody, díla ruky lidské a pomyslné názvy.*¹⁹⁷ I když takto široce koncipovaný rozsah chráněných památek nebyl v praxi prosaditelný, nechtěl Wirth omezit ochranu jen na vybrané památky, neboť vyloučení z ochrany nezapsaných památek by znamenalo „*prohlášení nezájmu na jejich ochraně, což zajisté nelze dobře odůvodnit.*“¹⁹⁸

Absenci legální definice však připomínková místa v následujícím legislativním procesu vesměs napadala: „*Většina resortů žádá definici památky, kromě Ministerstva veřejných prací, a Nejvyšší soud si naopak pochvaluje, že osnova nemá definici,*“ shrnul Wirthův kolega Otto Placht z ministerstva na jednání s ministerstvem vnitra roce 1936.¹⁹⁹ Připomínkující však poukazovali na potřebu brát ohled na právní jistotu vlastníka.

Značná volnost při výkladu, co je památkou, vadila i odborným připomínkujícím, například zástupci Technického muzea: „*pojmem a význam památky jest definován zcela všeobecně a rozhodování o tom, je-li či není-li co památkou, přenechává se památkovým úřadům.*“²⁰⁰ Wirth se nakonec podvolil většině a definici památky do přepracované osnovy v roce 1936 zařadil²⁰¹ ve znění obdobném tomu, který obsahovala první verze z roku 1931.

¹⁹⁷ Zdeněk Wirth, heslo Památkový úřad, in: Jiří Havelka (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, svazek III, P až Ř, Brno 1934, s. 1–3.

¹⁹⁸ Zdeněk Wirth, heslo Památkový úřad, in: Jiří Havelka (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, svazek III, P až Ř, Brno 1934, s. 1–3.

¹⁹⁹ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, karton 3128, zápis o meziministerské poradě ve věci osnovy zákona o památkách, konané 16. 1. 1936.

²⁰⁰ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, dopis Technického muzea Ministerstvu školství a národní osvěty, Technické museum československé, zákon na ochranu památek, dobrozdání odborníků a odborných korporací, 4. července 1931.

²⁰¹ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, Ministerstvo školství a národní osvěty, zákon o památkách, přepracovaná osnova, koncept z 8. 10. 1936.

Při projednávání návrhů hájil Wirth důsledně koncepci památkových úřadů jako úřadů odborných. Už v roce 1921 si je Wirth představoval jako úřady „soběstačné ve vědeckém i administrativním ohledu.“²⁰² Koncept památkových úřadů jako úřadů odborných, jehož úředníci jsou zároveň odborníky se znalostí oboru dějin umění, archeologie, přírodních a technických věd²⁰³ však narazil během připomínkování na nepochopení ministerstva vnitra, jehož zástupci navrhovali památkové úřady naopak zrušit a v připravovaném zákoně památkovou agendu přidělit zemským úřadům. Tyto spory ohrožovaly další projednávání zákona, proto se obě strany sešly k vyjasnění postojů na jednáních 16. ledna a 12. února 1936. Zástupce ministerstva vnitra, právník Jarmil Krejčí, argumentoval zásadou účelnosti, jednoduchosti a úspornosti veřejné správy. Udržovat malý a příliš specializovaný úřad není pro státní správu racionální, stejně dobře zvládne jeho činnost po proškolení vykonávat specialista zaměstnaný ve všeobecném úřadu, tvrdil. Striktně vyžadoval oddělení odborné a úřední činnosti: „*Vědecká činnost nepatří do úřadů, tedy ani do úřadů památkových. Organismy smíšené povahy jsou na úkor řádnému úřadování.*“²⁰⁴

Wirth a Otto Placht (vzděláním historik, dlouhodobý zaměstnanec ministerstva) oponovali právě efektivitou spojením odborného a úředního aspektu v jednom úřadě: kdyby památkovou agendu dostaly přiděleny zemské úřady, vyvstala by časem potřeba „*obstarati vědeckou část agendy zřízením vědeckých ústavů pro památky*“ a vzájemná komunikace mezi úřady a ústavy by vedla ke

²⁰² Zdeněk Wirth, Organizace Ministerstva školství a národní osvěty, *Umění I*, 1921, s. 247.

²⁰³ Zdeněk Wirth, heslo Památkový úřad, in: Jiří Havelka (ed.), *Slovník veřejného práva československého*, svazek III, P až Ř, Brno 1934, s. 1–3.

²⁰⁴ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3128, zápis o meziministerské poradě, 12. 2. 1936.

komplikacím.²⁰⁵ Pro efektivní samotnou památkovou péči je úzké spojení úředníka s odbornou praxí nezbytné, tvrdí Placht: „*Úředníci památkových úřadů musí vědecky pracovat, bez toho není myslitelná ochrana památek.*“ Obdobně argumentuje Wirth: „*Ochrana památek není ztrnulá věda, ale je to živý organismus ve vývoji.*“²⁰⁶ Placht argumentuje i teleologicky: historickým vývojem se památkové úřady staly úřady odbornými, tuto situaci je vhodné zachovat.

8. října 1936 oznámilo ministerstvo vnitra změnu názoru: pro přetíženost zemských úřadů jinými úkoly projevilo souhlas se samostatnou existencí památkových úřadů podle původního návrhu.²⁰⁷ Spor tak byl bez meritorního řešení v praxi ukončen.

Další verzi návrhu zákona o památkách rozeslalo ministerstvo 8. prosince 1936. Dle sdělení Plachta omezilo zásahy do vlastnických práv, znovu zařadilo definici památky na základě připomínek většiny ministerstev a odmítlo požadavky ministerstva unifikací na minimalizaci dopadů zákona na povinnosti týkající se církevního majetku. S konečnou platností byla vypuštěna ochrana písemných památek.²⁰⁸ K verzi návrhu zákona se vyjádřilo třináct ministerstev.²⁰⁹

V této fázi legislativního postupu se proti návrhu zákona postavil kardinál Karel Kašpar, předseda biskupských konferencí. Z jeho připomínek (které ve shodném znění opakovaně předkládalo ministerstvo unifikací), byla pro koncepci památkového zákona nejzávažnější ta, ve které Kašpar navrhoval pro vlastníky

²⁰⁵ NA, f. MŠ, inv. č. 1740., kart. 3128, osnova zákona o památkách, připomínkové řízení, zápis o meziministerské poradě ze 12. 2, s. 2.

²⁰⁶ Ibidem, s. 3.

²⁰⁷ NA, f. MŠ, inv. 1740, č. kart. 3128, osnova zákona o památkách, dopis Ministerstvu školství a národní osvěty, 8. 10. 1936.

²⁰⁸ NA, f. MŠ, inv. č. 1740 kart. 3128, zákon o památkách, přepracovaná osnova, s. 3.

²⁰⁹ Wirth (pozn. 24), s. 3.

památek možnost bránit se proti zápisu do rejstříku památek. Kardinál Kašpar dále mimo jiné navrhoval revidovat dosavadní zásadu, která stanovila, že pokud je památkou pouze část věci, je za památku vždy pokládána věc celá. Dle Kašpara v takovém případě stačí, aby se povinnosti památkového zákona vztahovaly pouze na část věci.²¹⁰ V podstatě totožné připomínky došly od ministerstva unifikací.²¹¹

Wirth Kašparovy připomínky rozhodně odmítl s odkazem na nutnost zachovat v památkovém zákoně jednotný přístup ke všem druhům vlastnictví. Varoval přitom otevřeně, že požadavky církve jsou vedeny snahou vyvést církevní památky z působnosti zákona.²¹²

Poslední rozeslaná varianta návrhu památkového zákona připomínkovým místům pochází z července 1938.²¹³ Z průvodní zprávy vyplývá, že ministerstvo se při zpracovávání návrhu muselo opět zabývat námitkami k definici památky od ministerstva spravedlnosti a ministerstva obchodu (přestože ta již byla dohodnuta na poradě 16. ledna 1936). Zásadní změnou, která zákon značně omezovala, bylo vypuštění ustanovení o archeologických vykopávkách. Připomínky k tomuto návrhu již ministerstvo neobdrželo, jak uvádí v roce 1942 zaměstnanec osvětového odboru Rudolf Maximovič.²¹⁴ V roce 1940 ještě ministerstvo zpracovalo na základě

²¹⁰ NA, f. MŠ, inv. č. 1740 kart. 3128, dopis kardinála Karla Kašpara Ministerstvu školství a národní osvěty ze dne 31. 3. 1938, s. 1.

²¹¹ NA, f. MŠ, inv. č. 1740 kart. 3128, dopis Ministerstva pro sjednocení zákonův a organizace správy Ministerstvu školství a národní osvěty, 18. 3. 1938.

²¹² NA, f. MŠ, inv. č. 1740 kart. 3128, úprava osnovy zákona o památkách, 4. 5. 1938.

²¹³ NA, f. MŠ, inv. č. 1740 kart. 3128, zákon o památkách, přepracovaná osnova, zápisu z 2. 7. 1938, s. 2.

²¹⁴ Rudolf Maximovič, Příspěvek k dějinám ochrany přírody, *Zprávy památkové péče* VI, 1942, č. 7–8, s. 103.

memoranda předloženého 10. března 1939 archeologické komisi České akademie jednu verzi, tu však již k připomínkám nerozeslalo.²¹⁵

Dílčí, ale významnou právní změnou v ochraně památek za doby protektorátu představuje nařízení o ochraně archeologických památek, vydané v roce 1941 protektorátní vládou.²¹⁶ Napomohla tomu skutečnost, kterou ilustruje Merhoutův dopis směřovaný v roce 1940 Ministerstvu školství a národní osvěty jménem výtvarného odboru Umělecké besedy, ve kterém navrhoval, aby ministerstvo „využilo dnešních možností, které ve formě vládních nařízeních umožňují uskutečnit zákony, které při dřívější praxi ústavní a státní administrativy bylo lze realizovat jen velmi zdlouhavě.“²¹⁷ Merhout přiznává, že problém díky malé stavební činnosti není akutní, ale uvažuje o potřebě již nyní připravit zákon, který by uchránil památky po skončení války. Dalším předpokladem byla také připravenost zdejšího ochránářského prostředí: vlastním návrhem regulace archeologických vykopávek a nálezů disponovala už v polovině roku 1940 Archeologická komise při české akademii věd a umění.²¹⁸

Dílčí shrnutí

Jedna z otázek, která se při pohledu na snahy o přijetí památkového zákona za první republiky nabízí, zní, proč tento právní předpis nebyl v uvedeném období přijat. Předchozí stránky naznačily více důvodů: slabá politická podpora,

²¹⁵ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, návrh zákona o ochraně památek, úprava v červnu 1940.

²¹⁶ Vládní nařízení č. 274/1941 Sb., ze dne 12. 6. 1941 o archeologických památkách.

²¹⁷ NA, f. SPS, inv. č. 409, kart. 718, dopis Výtvarného odboru Umělecké besedy Ministerstvu školství a národní osvěty, 12. 6. 1940.

²¹⁸ ÚDU AV ČR, kart. XL, sv. 2, Dopis Plánovací komise pro hl. m. Prahu Wirthovi do Bechyně, 5. 8. 1940. DSC09182

nedostatečná personální kapacita Ministerstva školství a národní osvěty, neochota politiků akceptovat zásahy do vlastnického práva vlastníků památek a důsledné trvání Zdeňka Wirtha a jeho spolupracovníků na komplexním a dokonalém předpisu s širokým vymezením pojmu památky. Wirthem propagovaný široký význam tohoto pojmu vycházel z myšlenek Aloise Riegla, na kterého se ostatně konstantně ve svých textech odvolával. Zároveň však za tím můžeme tušit důsledek organizačního členění osvětového odboru ministerstva, které, jak již bylo zmíněno, soustřeďovalo svoje pravomoci napříč různými kategoriemi památek, včetně přírodních.

Tématem v projednávaných návrzích zákona byla bezesporu legitimita omezování vlastnických práv. V počátku, po konci světové války, se ještě Wirthův osvětový odbor neváhal pokusit realizovat v konsolidované republice *socializaci statků*, o němž někteří ochránci památek již dříve mluvili (viz zákon o vyvlastnění památek). O pár let později by již tento návrh sotva mohl úřad státní správy podat, neboť odpor budily i mnohem mírnější návrhy omezování vlastnictví z důvodu ochrany památek. I když si tedy většinová společnost nedovolila obecně zpochybňovat morální povinnost památky neničit, bránili se extenzivnímu výkladu této povinnosti především sběratelé, politici nebo církve (viz reakce z řad sběratelů umění, primátora Baxy nebo později stupňující se odpor církve). V otázce diferenciací povinností vlastníků podle druhu vlastnictví zůstal přitom Wirth do poslední doby neoblomný.

Je dobré si všimnout, že příprava památkového zákona, od počátku skrytá uvnitř osvětového odboru (kromě vyvolané ankety na jaře 1919), překračuje hranice ministerstva právě na počátku třicátých let, tedy v čase, kdy vlivem hospodářské krize dochází i v Československu k pozorovatelné proměně společnosti spějící od liberalismu k většímu vlivu státu. V této době se *Palečkova osnova* konečně stává předmětem nejprve odborného, poté byrokratického posuzování. I přes vysoké

oceňování památek veřejností jako dokladů národní identity je zřejmé, že se stát nepokusil ani v tomto pozdějším období učinit z péče o památky součást kulturní politiky (o nedostatku kulturní politiky v této oblasti by mohly alogicky svědčit průtahy s budovou pro Národní galerii a s převzetím sbírek Obrazárny Společnosti vlasteneckých přátel).²¹⁹

Ač návrh zákona o památkách neměl podporu politické reprezentace, lze dobře rozpoznat zásady, na kterých byl postaven a které do budoucna ovlivnily uvažování o ochraně památek v dalších obdobích. Především je to koncepce širokého a celistvého pojmu památka, která se v legislativním procesu projevila v několika ohledech: snahou o přijetí zákona pro všechny druhy památek bez jakéhokoli třídění (classementu), bez ohledu na stáří památky a bez rozlišování typu vlastnictví.

Kritérium pro hodnocení, zda věc je památkou, mělo vycházet z moderního pojetí památky jako nenahraditelného dokladu doby. Pro další vývoj má význam i spor o odbornost a nezávislost památkových úřadů, který si Wirth zopakuje ve změnách společenských podmínkách po druhé světové válce. Ocenit je třeba i širokou škálu oslovených odborných institucí, které se od počátku mohly k návrhům vyjadřovat. Díky Wirthově zázemí v komunitě ochránců památek, soustředěných zejména v Klubu Za starou Prahu, byl jejich vliv jistě silný i neoficiálně. Wirth sám aktivně vyzýval v tomto směru vybrané přátele o rady a připomínky k zaslaným návrhům. Tato situace se již později přípravě dalších památkových zákonů neopakovala.

²¹⁹ Výtka vůči státu tomto směru padla (z nekomunistických pozic) záhy po skončení války v roce 1945 od Františka Kovárny (viz dále).

Od konce války k prvnímu památkovému zákonu (1945–1958)

Nový začátek

„*Rozsah evropské katastrofy otvíral nové možnosti. Válka změnila všechno. Návrat k poměrům, jaké vládly před rokem 1939, nepřipadal prakticky nikde v úvahu,*“²²⁰ charakterizuje Tony Judt poválečnou obnovu Evropy. Po letech válečného strádání a nejistoty nastal čas zajistit fungování běžného i veřejného života, vybudovat novou infrastrukturu a novou podobu státní správy. Rok 1945 se stal obecně přijímaným historickým milníkem, přirozeným přelomem mezi dvěma epochami. Společnost toužila po změně, chtěla se odstříhnout od válečných útrap, navázat na předválečné období bylo však problematické: dle Geoffa Eleyho si lidé v poválečných letech uchovávali vzpomínku na třicátá léta s velmi negativním podtextem jako na období ekonomické krize a masové nezaměstnanosti.²²¹

Souběžně s touto snahou evropské společnosti o nový začátek však historikové zároveň sledují, že některé jevy typické pro válečnou a předválečnou dobu, od které se lidé distancovali, přetrvávaly určitým způsobem dále: nápadný je především důraz na potřebu plánování,²²² pokračující příklon ke státem řízené ekonomice na úkor důvěry v samoregulaci trhu,²²³ preference zájmů společnosti namísto individualismu a důraz na jednotu namísto plurality. Tedy tendence se objevily ve snaze řešit následky hospodářského liberalismu, ústícího do hospodářské krize v třicátých letech.

Již zmíněný důraz na plánování se projevoval při budování poválečné společnosti napříč Evropou i větší akceptací zásahů států do ekonomiky a do

²²⁰ Tony Judt, *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*. Praha 2017, s. 63.

²²¹ Geoff Eley, s. 338., citován dle Rákosník – Spurný – Štaif (pozn. 129), s. 174.

²²² Tony Judt, *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*. Praha 2017, s. 67.

²²³ Rákosník – Spurný – Štaif (pozn. 129), s. 167.

soukromého vlastnictví, včetně vyvlastňování a znárodnění. Dle Jana Kuklíka se v Československu realizoval v poválečných letech transfer majetku v rozsahu větším i při porovnání se sousedními východoevropskými zeměmi.²²⁴ Výše zmiňované tendence jsou pozorovatelné i ve vývoji péče o památky.

Nové úkoly památkové péče

Nejen fotografie hromady těl z koncentračních táborů, ale i pohledy na moře ruin historických měst (Varšava, Berlín) a kostelů (Drážďany, Coventry) se staly symbolem válečných hrůz a je působivé sledovat způsob, jak se společnost s těmito památkami na válku vyrovnávala. Ochránci památek v Evropě se po válce ocitli před úkoly dosud nepoznanými. I v Československu, ačkoli zde škody na kulturním dědictví nedosahovaly takové míry jako v sousedním Německu nebo Polsku, stáli ochránci památek bezprostředně po válce před závažnými úkoly vyplývající právě z rozsáhlého převodu majetku do rukou státu. Důležité je, že současně s rozsáhlou konfiskací majetku deklarovala státní reprezentace i odpovědnost za jeho správu a řádné hospodaření, v případě památek i zodpovědnost za jeho ochranu. Znamenalo to zajistit opuštěné a zkonfiskované objekty zámků a dalších šlechtických sídel, zabránit rozkradení a vývozu cenného uměleckého vybavení, které se v nich nacházelo a začít nápravu stavebnětechnického stavu válkou nezničených, ale zanedbaných center historických měst, která zejména v pohraničí trpěla po odsunu německých obyvatel absencí údržby. Převzetí zodpovědnosti za řešení této situace bylo výraznou změnou oproti postoji předválečné politické reprezentace. Wirth dokládá zájem prezidenta Beneše o zajištění hradů a zámků jako kulturního dědictví

²²⁴ Jan Kuklík, *Znárodněné Československo*, Praha 2010.

ještě v období vydávání dekretů.²²⁵ K transformaci sídel feudální šlechty na předměty kulturního dědictví přispěl i zájem Zdeňka Nejedlého o vybraná období českých dějin a jejich zapojení do vývoje českých dějin jako dokladů pokrokových tradic.²²⁶

Rozsah a intenzita těchto úkolů vyžadovala systematické řešení. Zpočátku tato snaha spočívala spíše na nadšení a obětavosti zúčastněných než v plánování a měla daleko do systematického konání, jak líčí Uhlíková první poválečné dobrodružné záchrany památek v pohraničí. Uhlíková však zároveň zjistila, že již před koncem války uvažovali někteří ochránci památek o tom, jak po skončení války zabránit ničení předmětů kulturního dědictví.²²⁷

Právní postavení poválečné státní památkové péče navazovalo na období z první a krátkého období tzv. druhé republiky. Doba protektorátu na tom příliš nezměnila: ve své činnosti pokračoval Státní památkový úřad v Praze (pro Čechy) a v roce 1945 obnovil samostatnost Státní památkový úřad v Brně (pro Moravu a Slezsko). Do jisté míry pokračovala i kontinuita personální: kromě Wirtha zůstávají ve státních službách Václav Wagner, Josef Šebek i mladý Václav Mencl.

Po únoru 1948 se komunistická strana přihlásila k odkazu kulturního dědictví předchozích epoch. Nikoli už pouze ochrana, ale péče soudobé společnosti o památky mohla být prezentována jako důkaz o nadřazenosti a pokrokovosti

²²⁵ „K popudu presidenta republiky žádá pan předseda vlády o vypracování osnovy dekretu presidenta republiky o zřízení fondu pro správu uměleckých předmětů movitých...“ ÚDU AV ČR, f. NKK, dodatky, kart. XXIII.; koncept, rukopis Z. Wirtha s vlastnoručním podpisem.

²²⁶ Zdeněk Nejedlý, politik, historik, muzikolog. V roce 1946 napsal esej *Komunisté – dědici velikých tradic českého národa*.

²²⁷ Kristina Uhlíková, Čas pověřenců. Působení osobností angažovaných v záchraně movitých památek v období bezprostředně po skončení 2. světové války zvláště v severních a severozápadních Čechách. *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 3, s. 187–202.

nastávající éry komunismu nad překonanými etapami feudalismu a kapitalismu.²²⁸ Umělecká díla mohla být prezentována jako doklad tvořivosti umělců, péče o ně ospravedlněna jejich zpřístupněním pro radost a potěšení pracujících. Deklarace zájmu o kulturní dědictví nalezneme jak legislativních dokumentech, tak v publikovaných časopiseckých textech.²²⁹ Po únoru 1948 se památková péče stala jedním ze zdrojů reprezentace státu naplno: úspěchy při ochraně památek (postupně zpřístupňované instalované hrady a zámky, počínající rozsáhlá oprava historických měst) měly být dokladem úspěchu nového společenského zřízení. Pro legitimizaci ochrany památek v nové společnosti mohla posloužit i zmínka na požadavek „*demokratizaci kultury a přístupu ke kulturnímu dědictví*“ v Košickém vládním programu.²³⁰ Od státní památkové péče se očekávalo, že se bude podílet svou činností na budování nové společnosti. Památkový zákon, „*o který bylo marně usilováno v kapitalistické první republice,*“ se měl stát „*mezníkem v památkové péči.*“²³¹

Zásadní význam pro památkovou péči znamenal návrat Zdenka Wirtha do státních služeb, umocněný mimo jiné přátelstvím se Zdeňkem Nejedlým, v této fázi hlavním ideologickým představitelem českých komunistů. Wirth se stal téměř ihned

²²⁸ Bakoš označuje odklon komunistické strany od revolučního ikonoklasmu za „*sebestylizaci komunistické strany, vydávající se za pokračovatelku nejlepších kulturních tradic lidstva.*“ – Bakoš (pozn. 69), s. 182.

²²⁹ Například: Antonín Zápotocký: „*Kulturní dědictví, které přejímáme od mnohých předcházejících generací, je součástí našeho tvůrčího procesu.*“ Citován v Josef Pošmourný, Deset let stavební obnovy památek architektury, *Zprávy památkové péče* XV, 1956, č. 5, s. 165.

²³⁰ „*Bude provedena důsledná demokratisace kultury, a to nejen umožněním co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury.*“ Program československé vlády Národní fronty, Praha 1945, s. 28.

²³¹ Vlastimil Vinter, Státní památková péče v roce 1953, *Zprávy památkové péče* XIV, 1954, č. 1, s. 4.

od konce války exponovanou osobou při organizování ochrany památek²³² a zosobňuje kontinuitu české poválečné památkové péče s jejími počátky inspirovanými reformovanou rakouskou ústřední komisí. Jeho poválečná kariéra se zdá být fascinující: již v létě roku 1945 se stává Nejedlého poradcem, v červenci téhož roku vedoucím Památkové komise na ministerstvu zemědělství (zřízené na jeho návrh), poté mezi roky 1947 a 1951 šéfem české národní kulturní komise vytvořené podle vlastního konceptu, o rok později se stal zakládajícím členem Československé akademie věd a od roku 1953 byl jejím místopředsedou.

Čas dílčích řešení (1945–1949)

Působnost památkových úřadů po druhé světové válce limitoval nově se rodící systém státní správy založený na národních výborech, se kterými se brzy ocitly v právní kolizi. Úlohu památkových úřadů umenšila také činnost národní kulturní komise,²³³ nově vytvořené centrální instituce pro správu opuštěných a konfiskovaných šlechtických sídel včetně mobiliáře, elitní části kulturního dědictví, později uzákoněné jako *státní kulturní majetek*.²³⁴

Národní výbory jako výkonné orgány byly zavedeny do praxe vládním nařízením č. 4/1945 Sb. a dekretem prezidenta republiky č. 121/1945 Sb. Definitivní potvrzení platnosti ustanovení národních výborů přinesla ústava z roku 1948²³⁵ a krajské zřízení v roce 1949.²³⁶ Jejich úloha byla vzhledem ke stále silné centralizaci

²³² Viz jeho působení v národní radě v květnu 1945.

²³³ Zákon č. 137/1946 Sb., o národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, Sbírka zákonů republiky Československé, částka 56 z 18. 6. 1946.

²³⁴ Předtím tyto úkoly byly svěřeny Ministerstvu zemědělství, resp. jeho Památkové komisi, kterou koncipoval a poté vedl Wirth (viz výše).

²³⁵ Článek X: „*Nositelem a vykonavatelem státní moci v obcích, okresech a krajích a strážcem práv a svobod lidu jsou národní výbory.*“

²³⁶ Zákon č. 280/1948 Sb.

kvůli ústřednímu plánování malá a většinou plnily funkci převodní páky vládních programů. Teprve od roku 1956 po sérii decentralizačních opatření posílily v oblasti kultury a osvěty svoje postavení vůči ministerstvu školství, které si obecně v kulturní oblasti ponechávalo spíše normativní a kontrolní funkci.²³⁷

Brzy po skončení války stála otázka památkového zákona spíše v pozadí. Výjimkou je krátká úvaha Františka Kovárny, který již v roce 1945 z nekomunistických pozic uvažoval o památkovém zákoně jako o prostředku k dokončení „sociálního díla“ započatého pozemkovou reformou. Absenci památkového zákona v předválečném období označil za organizační neschopnost, kterou se se sluší „na stát naší kulturní úrovně“ napravit, aniž by zároveň vznesl požadavek na nutné zachování všech památek v rukou státu.²³⁸

Dílčí úpravu regulace vývozu památek požadovala (bez výsledku) už v červenci 1945 muzejní sekce Sekretariátu pro evidenci a záchranu památek písemných, historických, uměleckých a přírodních, kdy předložila Ministerstvu školství a národní osvěty návrh zákona na zajištění uměleckých a historických památek ve formě dodatku k prvorepublikovému nařízení Národního shromáždění z 29. října 1918.²³⁹ Návrh podmiňoval vývoz a převod památek přírodních, historických i uměleckých s předchozím souhlasem ministerstva. Pro zajištění šlechtických sídel plánoval prezident Beneš vydat prezidentský dekret, jelikož se mu

²³⁷ Jiří Knapík – Martin Franc a kolektiv, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967*, Praha 2011, s. 51.

²³⁸ -rna (František Kovárna), Památkovým zákonem, *Kritický měsíčník* VI, 1945, s. 136.

²³⁹ Sekretariát pro evidenci a záchranu památek písemných, historických, uměleckých a přírodních zřídili společně 11. května 1945 Zemský národní výbor v Praze a Česká národní rada jako. Sekretariát jako speciální útvar, který fungoval při Zemském národním výboru, soustředil aktivované památkáře, muzejníky, archiváře. Dopis Sekretariátu Národnímu zemskému výboru, NA, f. Statní památková správa, inv. č. 153, karton 50.

však tento záměr nepodařilo realizovat včas (viz dále), došlo ke zřízení národních kulturních komisí došlo dílčím předpisem.

Otázku zákonné ochrany historických měst otevřel už v červenci 1945 architekt Vilém Lorenc jakožto člen památkové sekce výše zmíněného sekretariátu, když předložil požadavky na ochranu historického centra Prahy, s důrazem na urbanistické hodnoty a jejich využití pro současný život.²⁴⁰ Ochranu třiceti historických měst zajistila v roce 1950 vládní koncepce, která pro vybraná *rezervační města* stanovila kontinuální desetiletou stavební údržbu.²⁴¹ S ustanovením památkových rezervací se však počítalo od prvních návrhů památkového zákona.

Po výše uvedených snahách kodifikovat pravidla pro určitou část kulturního dědictví se na konci padesátých let objevily snahy upravit ochranu části hmotného kulturního dědictví jedním předpisem – památkovým zákonem. Poválečný vývoj v Československu však upřednostnil naplnění těchto funkcí v několika dílčích předpisech ad hoc. Uznání péče o kulturní dědictví deklarovala ústava 9. května, přijatá v roce 1948 krátce po převzetí politické moci komunistickou stranou: „*Kulturní statky jsou pod ochranou státu. Stát dbá o to, aby byly přístupny všem, a podporuje vědu i umění v zájmu rozvoje národní kultury, pokroku a obecného blahobytu.*“²⁴² Tento ústavní předpis, uváděný za příklad právního fasádismu, měl budít zdání kontinuity s předúnorovým vývojem při zachování demokratických zásad (i když politická reprezentace dodržování ústavních norem ani nepředpokládala). Přesto bylo zakotvení zodpovědnosti státu na ochraně kulturního dědictví v ústavním právním předpisu pro ochránce památek při upozorňování na význam památek vítaným argumentem.

²⁴⁰ NA, f. SPS, inv. č. 153, kart. 50, dopis Zemskému národnímu výboru ze dne 20. 7. 1945,

²⁴¹ Usnesení vlády z 99. schůze vlády ze dne 11. 7. 1950. Publikováno v: *Kutnohorsko. Vlastivědný sborník*, Kutná Hora 2001, s. 58.

²⁴² § 19 odst. 2 ústavního zákona č. 150/1948 Sb.

Závažný problém, započatý již v prvních poválečných měsících, jak řešit situaci konfiskovaných hradů a zámků, dostal své vyjádření v zákonné formě: zákon o národních kulturních komisích²⁴³ neměl ambice upravovat péči o památkový fond komplexně, nýbrž pouze jeho dílčí i když významnou část: péče o nejvýznamnější objekty hradů a zámků měla vést od zajištění mobiliáře, přes stavební údržbu, až po úpravy interiérů tak, aby umožnila prezentovat lidu umělecká a uměleckořemeslná díla z minulých dob.

Ke zřízení ústřední instituce se schylovalo už dříve, jak dokládá například Wirthův návrh důvodové zprávy (nakonec nepodepsaného) dekretu prezidenta republiky o zřízení Národního kulturního fondu z 1. srpna 1945.²⁴⁴ Wirth v ní zdůrazňuje přirozenost kontinuity poválečného přebírání majetku státem (konfiskace) s předválečným vyvlastňováním v pozemkové reformě. Přebírání majetku dle něj sleduje sociální, politický a morální cíl, které prezidentské dekrety završují postupným soustředěním majetku s kulturní hodnotou v rukou státu.

Přijetí zákona o národních kulturních komisích je pro vývoj památkového práva významný z několika hledisek: Za prvé, zákon formuloval kategorii chráněných objektů: V § 3 zavedl pojem *státní kulturní majetek* a to konstitutivním způsobem: státním kulturním majetkem mohly být pozemky, stavební objekty a movité věci (včetně památek přírodních a archeologických) charakterizované kulturními hodnotami, specifikovanými v citovaném paragrafu, ale pouze za podmínky, že konkrétní objekty (pozemky) prohlásí za státní kulturní majetek stát prostřednictvím Ministerstva školství a osvěty.²⁴⁵ Památkové hodnoty vymezil značně široce jako hodnoty umělecké, historické, vědecké. Státním kulturním

²⁴³ Sbírka zákonů Republiky československé 1946, částka 56 vydaná 18. 6. 1946

²⁴⁴ ÚDU AV ČR, f. NKK, dodatky, kart. XXIII, koncept, rukopis Z. Wirtha s vlastnoručním podpisem.

²⁴⁵ § 3 zákona č. 137/1946 Sb.

majetkem se tak staly hrady, zříceniny, vily, zahrady, parky, obrazy, sochy nebo umělecké sbírky, které se do vlastnictví státu dostaly konfiskací. Pro zařazení do kategorie státního kulturního majetku byly teoreticky nutné tři podmínky: státní vlastnictví objektu, uznání přítomnosti památkových hodnot a určení příslušného orgánu, že se jedná o státní kulturní majetek. V praxi však stačilo, že ministerstvo příslušný objekt za státní kulturní majetek prohlásilo. Druhým významným bodem je, že zákon vůbec nepočítal s působností památkových úřadů při správě státního kulturního majetku a správu nad ním soustředil do nově zřízené národní kulturní komise, složené ze zástupců vybraných ministerstev a Státního plánovacího úřadu. Správa majetku tedy nebyla svěřena ryze odborné instituci (památkovému úřadu), ani úřadu (některému z ministerstev), nýbrž instituci s odborným potenciálem a správní mocí. Třetí moment, který stojí za to v souvislosti se zákonem o kulturních komisích připomenout je, že záměr na zřízení národních kulturních komisí a kategorie státního kulturního majetku započal již před únorem 1948 a dokládá tím tendenci k centralizaci správy památkového fondu již v předúnorovém období.

Referentský návrh Václava Mencla 1949–1950

První poválečný návrh předpis dokladující zájem o komplexní ochranu památek je návrh s datem 4. ledna 1949 uchovaný ve Wirthově archivu.²⁴⁶ Vychází z textu protektorátního návrhu nařízení o ochraně památek z června 1940, jedné z posledních, již neprojednávaných verzí památkového zákona.²⁴⁷ Wirth se pravděpodobně pokusil využít legislativní práci předválečného ministerstva a

²⁴⁶ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, návrh zákona o ochraně památek, 4. 1. 1949.

²⁴⁷ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, návrh zákona o ochraně památek, nedatováno. Wirthovými poznámkami hustě přepisovaný strojopisný text protektorátního návrhu z roku 1940. Karton obsahuje další dva nedatované návrhy zákonů (referentský návrh o ochraně kulturních památek a referentský návrh o kulturních památkách).

přízpusobit jej poúnorové situaci. Namísto Ministerstva školství a národní osvěty navrhuje tedy působnost Ministerstvu školství, věd a umění a na místo památkových úřadů jmenuje referáty u krajských národních výborů.

Nedělitelný koncept památek kulturních, přírodních i nehmotných, s prioritou historické hodnoty však Wirth zachoval: památkou jsou dle § 3 „*bud' jednotlivý movitý nebo nemovitý předmět nebo soubor takových předmětů nebo území, zahrnující takové předměty (a to bez rozdílu, byly-li vytvořeny lidskou rukou nebo přírodou) bud' pomyslné výtvořy lidského ducha, pokud mají tyto předměty význam dějinný, umělecký nebo kulturní vůbec a pokud jich zachování jest ve veřejném zájmu.*“²⁴⁸ Podmínkou ochrany, ani předpokladem pro jakoukoli kategorizaci památek není stáří památek ani jejich vlastnictví (§ 2). Návrh přejímá i zásadu pomocné evidence památek, kdy teprve v pochybnostech rozhoduje krajský konzervátor, odborník jmenovaný krajským národním výborem po dohodě s ministerstvem. Vzácně v kontextu českých legislativních počinů je přímo v zákoně (v § 13) vyjádřena konzervační idea: „*nenahraditelnost památky vylučuje zpravidla jakoukoliv její změnu ve smyslu § 10 odst. 2.*“²⁴⁹ Právě nenahraditelnost (společně s kulturním významem) odůvodňovala jejich ochranu ve veřejném zájmu a po vlastníkovu se žádalo, aby udržoval památku ve stavu, který zabezpečuje její památkový charakter. Aktualizací původního protektorátního návrhu došlo k zakotvení národních kulturních komisí jako institucí řešící zvláštní úkoly (§ 14). Za zmínku stojí absence jakékoli zmínky o památkových úřadech.²⁵⁰

²⁴⁸ Ibidem, s. 1.

²⁴⁹ V odkazujícím ustanovení jde o širokou skupinu zásahů od nevhodného užití, přes negativní změnu okolí až po poškození samotné památky, přemístění, znehodnocení neodbornou obnovou nebo neodborným výzkumem). – Ibidem, s. 6.

²⁵⁰ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, návrh zákona o ochraně památek, 4. 1. 1949.

Zdá se, že Wirth měl tento návrh zákona o ochraně památek pečlivě připraven pro všechny případy. Ministerstvo školství, věd a umění (dále v textu jen „ministerstvo školství“) totiž připravovalo návrh zákona na ochranu kulturních památek a zvalo Wirtha jako sekčního šéfa od února 1949 na jednání o tomto návrhu.²⁵¹ Na základě jedné z těchto porad konané 12. dubna 1949 odeslalo ministerstvo školství k projednání referentský návrh zákona o kulturních památkách datovaný tímž dnem k předběžné meziministerské poradě.²⁵² O něm se pak v pozměněném znění jednalo znovu 10. května téhož roku ještě před plánovaným meziministerským řízením za účasti památkových úřadů včetně slovenského.²⁵³ Wirth v roce 1957 označil za autory prvního (referentského) návrhu památkového zákona historika architektury Václava Mencla a právníka Karla Jankovce, kteří v té době pracovali na ministerstvu školství.²⁵⁴ Mencl nastoupil na ministerstvo po působení na slovenském památkovém referátu (do roku 1939), od roku 1940 pracoval ve Státním památkovém úřadu,²⁵⁵ během války přesel na Ministerstvo školství a národní osvěty. U Jankovce nelze prokázat dřívější zájem o památkovou péči, jeho úloha spočívala nejspíše v právní formulaci Menclových idejí.²⁵⁶

²⁵¹ Pozvánka pro Wirtha, sekčního šéfa, na poradě o návrhu zákona na ochranu kulturních památek. První porady svolalo ministerstvo na 21. 2. 1949 a 28. 2. 1949. – ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, zákon na ochranu kulturních památek, 11. 2. 1949.

²⁵² NA, f. ÚPV–B, inv. č. 2855, sign. 724/1.2, kart. 703, osnova zákona o kulturních památkách, 12. 4. 1949.

²⁵³ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, osnova zákona o kulturních památkách, na poradě 10. 5. 1949, 2. 5. 1949.

²⁵⁴ Wirth (pozn. 24).

²⁵⁵ Od 25. listopadu 1946 pracoval jako přednosta oddělení pravěkých, historických a uměleckých památek Ministerstva školství a národní osvěty. – Helena Soukupová, Odkaz Václava Mencla, *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 6, s. 488.

²⁵⁶ Karel Jankovec (31.12.1898 v Bělčicích u Blatné - 27. 9. 1972 v Praze). V roce 1942 vydal drobný osmistránkový spis O tiskopisech ohrožujících mládež, populární přehled protibrakové legislativy.

Menclovu iniciační aktivitu k přípravě zákona potvrzuje i dokument z 12. ledna 1949, kde jako referent ministerstva školství apeluje na zpracování památkového zákona – odkazuje přitom na sdělení ministerstva financí z listopadu roku 1948, ve kterém zástupce tohoto ministerstva přeposlal ministerstvu školství žádost chomutovského městského národního výboru o finanční podporu na opravu tamních památek. Dopis ministerstva financí totiž uváděl, že možné finanční příspěvky by bylo možné poskytovat pouze za podmínky systematického plánování péče o památky: „*úprava měst bude se moci prováděti ve větším významu jedině tehdy, bude-li ochrana památek právně i finančně zajištěna zákonem.*“ Žádá proto ministerstvo školství, aby „*připravilo osnovu zákona na ochranu kulturních památek a na zřízení státního fondu pro financování těchto prací.*“²⁵⁷ Zápisek doplněný 22. března 1949 konstatuje, že osnova zákona o ochraně kulturních památek byla předložena prezídiu, a to včetně „*fondu na ochranu památek.*“

Jak už bylo zmíněno, prezentovalo ministerstvo školství 12. dubna 1949 již zmíněný referentský návrh o kulturních památek na předběžné poradě s nejdůležitějšími ministerstvy a s úřadem předsednictva vlády, za účasti Státního památkového úřadu v Praze.²⁵⁸

Menclov referentský návrh zákona obsahuje vesměs již ustanovení, která jsou přítomna i v pozdějších navazujících návrzích během roku 1949 a 1950. Definice památky byla značně obsáhlá, ale spočívala na principu památek jako „*projevů lidstva*“ (tedy bez přírodních památek), přiznávající ochranu i nemotným památkám: národním písním, pořekadlům, lidovým zvykům a obyčejům, apod. Péče o ně se má vykonávat „*vhodnou propagací a vědeckou činností,*“ aby neupadly

²⁵⁷ NA, SPS, inv. č. 1, kart. 1, zákon na ochranu památek, záznam, 12. 1. 1949, s. 1.

²⁵⁸ NA, f. ÚPV–B, inv. č. 2855, sign. 724/1.2, kart. 703, referentský návrh, zákon ze dne (...) o kulturních památkách, s. 1.

v zapomenutí (§ 33). Již první návrh tedy neztrácí návaznost s předválečným konceptem pamatujícím kromě památek hmotných i na památky nehmotné (odlišuje je však absence úpravy přírodních památek).

Ochrana hmotných památek vyplývala dle návrhu z historického významu věcí, souborů a oblastí, který zahrnoval, jak následně § 6 blíže vysvětloval, typičnost památky nebo naopak její vzácnost, stáří, původ z doby pravěké, jinou dokumentární hodnotu, hodnotu výtvarnou, hodnotu hospodářského vývoje nebo vztah k významným výkonům, událostem nebo osobám.²⁵⁹ Mencl s Jankovcem přepokládali existenci *knih kulturních památek* vedených krajským národním výborem v rámci jeho územní působnosti. Položky do této knihy měly přibývat tím, že vlastník nebo držitel památky přihlásí věc krajskému národnímu výboru k zápisu (§ 7). Další povinností držitele památky bylo především pečovat o ni a udržovat ji ve stavu, který odpovídá její kulturní hodnotě.

Ze státních památkových úřadů navrhoval Mencl s Jankovcem zřídit státní vědecké ústavy pro péči o kulturní památky (památkové ústavy). Samotný výkon státní památkové péče náležel krajským národním výborům.

Památkové rezervace sice v tomto návrhu zmíněny ještě nejsou, ustanovení § 37 pouze zmiňuje, že „*chráněné památkové oblasti celostátního významu se zřizují zvláštními zákony.*“²⁶⁰

Obsáhlý posudek Úřadu předsednictva vlády, tedy úřadu, který v legislativním procesu představoval hlavní neopomenutelnou autoritu, se k návrhu staví rezervovaně.²⁶¹ Veřejný zájem na ochraně památek dává jednoznačně do ekonomických a finančních souvislostí, když konstatuje, že péče o kulturní památky

²⁵⁹ Ibidem, s. 3.

²⁶⁰ Ibidem, s. 13.

²⁶¹ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 2855, sign. 724/1.2, kart. 703, poznámky k referentskému návrhu zákona o kulturních památkách, 21. 4. 1949.

je „*nesmírně důležitá*“, ale navrhovaný rozsah po finanční stránce nepřiměřený. Navrhuje proto zrušit památkové úřady a zajistit přechod těchto zaměstnanců na ministerstvo školství.²⁶²

Další projednávaný návrh ministerstva školství, zaslaný na Úřad předsednictva vlády je datován 7. září 1949.²⁶³ K tomuto datu jej ministerstvo školství předběžně projednalo se zástupci nejdůležitějších ministerstev. Návrh je téměř shodný s již výše zmíněným dubnovým referentským návrhem: kulturními památkami jsou dle § 1 „*doklady společenské, hospodářské, technické, umělecké nebo vědecké tvořivosti, jež bez ohledu na dobu svého vzniku mají historický význam*“ i bez ohledu na to, zda jsou zapsané v knize památek. Návrh pamatuje v § 31 i na nehmotné památky. Zůstává i přihlašovací povinnost vlastníků a držitelů památek.²⁶⁴

Poprvé se v něm však objevuje návrh na ochranu historických městských celků. *Památkovou rezervací*, prohlašovanou nařízením ministerstva školství, měla být „*oblast, jež je mimořádně bohata stavbami vysoké památkové hodnoty, takže i její ochrana jako celku je ve veřejném zájmu.*“²⁶⁵ Návrh tak časově téměř o rok předjímá vládní usnesení z 11. července 1950, kterým vláda rozhodla o zařazení vybraných památkových rezervací do programu desetileté stavební obnovy.²⁶⁶ Dokladuje Menclovu aktivitu řešit neprodleně špatný stavebnětechnický stav historických měst.

²⁶² Ibidem, s. 1.

²⁶³ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 2855, sign. 724/1.2, kart. 703, osnova zákona o kulturních památkách, 7. 9. 1949.

²⁶⁴ Ibidem, s. 1.

²⁶⁵ Ibidem, s. 7.

²⁶⁶ *Kutnohorsko. Vlastivědný sborník* (pozn. č. 241), s. 58.

K podpoře financování památkových rezervací návrh pamatoval založením zvláštního fondu ze státního rozpočtu.²⁶⁷

Tematizace historických měst v legislativních předpisech je zásluhou Václava Mencla, toho času zaměstnance ministerstva školství, jehož odborná připravenost a kontakty pomohli uvést myšlenku ochrany měst do praxe.²⁶⁸ Tradice uvažování o hodnotě historických měst v české památkové je již díky Hlobilově studii o památkových rezervacích známá. V poválečné situaci tuto tradici neutěšený stav mnohých historických měst aktualizoval.²⁶⁹

Důvodová zpráva dovozuje potřebu památkového zákona z nepřehlednosti a roztržitosti soudobé právní úpravy (rozdíly mezi Slovenskem a českými zeměmi a zároveň časový rozptyl předpisů, ze kterých zpráva zmiňuje například rakouský statut ústřední komise, protektorátní vládní návrh o archeologických památkách nebo poválečný zákon o národních kulturních komisích).²⁷⁰ Dalším důvodem je potřeba přesného určení, co je památkou (snaha o zpracování památkových seznamů, i když nezávazných) a v neposlední řadě pocit zodpovědnosti za válkou nedotčené kulturní bohatství, které vyniká zejména ve srovnání s ostatními středoevropskými zeměmi.²⁷¹

²⁶⁷ § 24. Návrh výslovně zavazoval stát k poskytnutí částky 120 milionů korun československých každoročně až ro roku 1960. Velmi se tak podobá koncepci vládního usnesení z 11. července 1950.

²⁶⁸ Mencl dle vlastních vzpomínek již v květnu 1949 domluvil s náměstkem ministerstva financí finanční zabezpečení ochrany památkových měst. Václav Mencl, *Ako sme začínali, Pamiatky a príroda* VII, 1976, č. 2, s. 39–42.

²⁶⁹ Za první republiky dospěli k pochopení města jako uměleckého díla hodného ochrany shodně Zdeněk Wirth i Václav Wagner. Z počínů před první světovou válkou zmiňme návrh Antonína Balšánka z roku 1904 chránit starou Prahu. Antonín Balšánek, *O potřebě zákona na zachování Staré Prahy, Krása našeho domova* IV, 1908, s. 15.

²⁷⁰ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 2855, sign. 724/1.2, kart. 703, důvodová zpráva, s. 1.

²⁷¹ *Ibidem*, s. 3.

Zpráva vysvětluje komplikovanost definice památek: „*Účelu zákona (ochrany) lze dosáhnouti zejména též povinným soupisem (evidencí) kulturních památek.*“ Provedení soupisu si však vyžádá ještě dlouhý čas (...), „*je proto účelno chrániti všechny památky hned, jakmile zákon nabude účinnosti, tedy bez ohledu na to, kdy budou do knihy památek zapsány.*“²⁷² Již první z návrhů památkových zákonů tedy nepodmiňuje ochranu památek jejich zápisem v seznamu, přičemž ovšem pokládá tento stav za dočasný, a to do doby vyhotovení dostatečně použitelného soupisu. Předkladatelé se hlásí k dynamické podobě památkového fondu: „*jde o věc živou, která je v ustavičném zrodu a zániku a ve které hrají roli i vědecké názory, jež se časem mění.*“²⁷³

Úřad předsednictva vlády zhodnotil dne 9. listopadu 1949 předkládaný návrh i tentokrát velmi negativně. Vyčítá mu široce vymezený pojem památky i snahu o zřízení fondu památkových rezervací. Kritizuje široký a nereálný záměr zákona, který „*kdyby neměl zůstat na papíře, vyžadoval by vybudování značně rozsáhlého a odborně způsobilého aparátu.*“²⁷⁴ Předsednictvo doporučuje zaměřit se naopak na záchranu nejdůležitějších památek, a jejich soustředění do společenského vlastnictví a zabezpečení pro „*kulturní potřeby širokých lidových vrstev*“ vytvořením vhodné ústřední organizace. Prioritou dle předsednictva má být vypracování plánu na záchranu nejdůležitějších památek a jejich zpřístupnění.²⁷⁵ Z kritiky návrhu vyplývá preference ochrany spíše menšího počtu památek soustředěných ve státním vlastnictví.

²⁷² Ibidem, s. 4.

²⁷³ Ibidem, s. 3.

²⁷⁴ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 2855, kart. 703, osnova zákona o kulturních památkách ze dne 7. 9. 1949, porada ze dne 9. 11. 1949.

²⁷⁵ Ibidem, s. 2.

Z připomínek k tomuto návrhu vyniká poznámka politického odboru Úřadu předsednictva vlády ze dne 27. října 1949, která označuje předložený návrh za nedostatečný proto, že stále počítá se soukromým vlastnictvím památek. S odvoláním na požadavek ústavy, že kulturní statky mají být přístupny všem a s odkazem na citát ministra informací a osvěty Václava Kopeckého: „*Vztáhneme ruku státu vůbec na všechny kulturně-historické památky*“ uvažuje autor připomínek nad nutností všechny státem chráněné památky vyvlastnit.²⁷⁶ Zároveň navrhuje, aby se návrh zákona projednával souběžně s návrhem muzejního zákona, který by zaručoval vybudování sítě potřebných muzeí, v nichž by byly památky soustředěny. Podepsaný přednosta Bernášek doporučuje dokonce expanzi ochrany památek do současné tvorby požadavkem chránit současné výtvořky, „*kteřé z hlediska budoucnosti jsou, resp. budou kulturními památkami*.“²⁷⁷

Souhrnná zpráva ve věci evidence 1949–1950

Již předtím se zásadní otázka, co vlastně chránit, dostala na jaře 1949 na nejvyšší, tedy vládní úroveň. 15. března vydala vláda usnesení požadující vyhotovit seznam cenných a uměleckých děl, aby bylo možné odhadnout náročnost plánovaných finančních, administrativních a personálních opatření. Navazujícím usnesením z 6. září téhož roku vláda uložila vybraným ústředním orgánům státní správy (ministerstvu techniky, ministerstvu školství, ministerstvu informací a osvěty, ministerstvu zemědělství a Státnímu úřadu plánovacímu) vypracovat „*přehledné zprávy ve věci evidence zajištění a ochrany kulturních a historických památek*“ a předložit je ještě do konce září toho roku předsednictvu. Zprávy ministerstev měly

²⁷⁶ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 2855, kart. 703, osnova zákona o kulturních památkách ze dne 7. 9. 1949, Poznámky politického odboru Úřadu předsednictva vlády ze dne 27. 10. 1949, s. 1.

²⁷⁷ Ibidem, s. 2.

být podkladem pro souhrnnou zprávu určenou na jednání vlády. Návrh této zprávy připravilo předsednictvo k rozeslání 9. ledna 1950.²⁷⁸

Obsáhlý dokument popisuje přehled plnění prioritních úkolů zmiňovaných úřadů napříč segmenty kulturního dědictví (hrady a zámky, mobiliář šlechtických sídel, historická města, lidová architektura, církevní stavby). Je přehlídkou argumentů předkládaných oficiálními zástupci ochránců památek (Ministerstvo školství, věd a umění) o potřebě chránit kulturní dědictví tak, aby zároveň zůstala akceptovatelná pro představitele státní moci, jejichž uvažování určovaly možnosti státního rozpočtu. Zpráva proto v úvodu zdůrazňuje výjimečnost kulturního dědictví v Československu v rámci Evropy, které je „*reservoárem památkových hodnot v celé střední Evropě*“ a dále vysvětluje význam osvětových, reprezentativních, propagačních i ekonomických výhod památek: kulturní bohatství lze chápat jako dokumentaci kulturního vývoje ve střední Evropě, lze jej využít v cizineckém ruchu (obdobně jako v Itálii) nebo k propagaci kulturní úrovně socialistického státu před světem. V neposlední řadě mohou památky přispět k *lidové výchově, základu estetického cítění a kulturní tvořivosti širokých lidových mas*.²⁷⁹

Předsednictvo vystupovalo v tomto procesu jako koordinátor celé akce. Svě postavení odvozovalo od mezirezortního charakteru „*plánované ochrany památek*“ a odvolávalo se na svou dosavadní roli jakéhosi vyvažovatele zájmů jednotlivých rezortů. Podle vlastních slov už takto předsednictvo působilo při výběru památkových objektů do správy národní kulturní komise od ministerstva

²⁷⁸ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 4820, kart. 1052, zpráva úřadu předsednictva vlády ve věci evidence, zajištění a ochrany kulturních a historických památek, návrh usnesení 55. schůze konané dne 6. 1. 1950, 9. 1. 1950, s. 33.

²⁷⁹ Ibidem, s. 23.

zemědělství, kde dohlíželo na správném řešení střetu „zájmů hospodářské exploitice a potřeby kulturního vyžití.“²⁸⁰

Pro udržení další legislativní aktivity bylo důležité, že zpráva zmiňovala potřebu rozsáhlých opatření „rázu legislativního, administrativního, finančního i materiálového.“²⁸¹ Nový komplexní právní předpis měl napravit dosavadní, v praxi nedostačující a defenzivní zákonodárství, bez dostatečné autority a bez plánovité péče. Zpráva nezdůrazňuje ani tak snahu po změně stávajícího systému, jako spíše snahu již existující organizační změny vyjádřit právní normou, „*kteřá by nově vytvořeným poměrům dala konečný právní výraz a nově formulovala v duchu moderních zásad památkové péče funkci památky v kulturní společnosti.*“ Kýženým zákonným vyjádřením nové skutečnosti se měl stát návrh zákona o kulturních památkách připravený Ministerstvem školství věd a umění spolu s Ministerstvem informací a osvěty (připraven měl být i zákon o přírodních památkách).²⁸²

Materiál pro vládu specifikoval témata, která do budoucna určovala postavení památkové péče v systému státní správy a stanovil některé právní nástroje v připravovaném památkovém zákoně výslovně požaduje: 1) uskutečnit decentralizaci státní památkové péče na krajské národní výbory za spolupráce se státními vědeckými ústavy pro péči o kulturní památky, 2) zahájit evidenci památek prováděnou zápisem do knihy památek při krajských národních výborech dle časového plánu ministerstva školství podle typologie památek, s předpokladem vyhotovení soupisu do 2 let, 3) zavést povinnost vlastníků nebo držitelů památek chránit je před ohrožením, 4) provést úpravu archeologických výkopů a

²⁸⁰ Ibidem, s. 26.

²⁸¹ Ibidem, s. 22.

²⁸² Ibidem, s. 24.

archeologických nálezů, 6) umožnit administrativní a hospodářské řešení památkových rezervací a 7) provést právní úpravu vyvlastnění.

Hlavním závěrem zprávy se stal jednoznačný požadavek decentralizovat výkon památkové péče na krajské národní výbory a požadavek zřídit ústavy památkové péče, aby byl zajištěn požadavek „*oddělit od sebe stránku badatelskou od stránky památkové péče.*“²⁸³

Návrh usnesení zaúkoloval zúčastněné ministry k součinnosti a k finančním opatřením. Ministerstvu školství, věd a umění z něj vyplýval na prvním místě závazek urychleně předložit k projednání zákon o kulturních památkách.

Návrh zákon o kulturních památkách z 27. ledna 1950

Výše zmíněné požadavky měl vyjádřit návrh zákona o kulturních památkách, připravený a rozeslaný ministerstvem k připomínkovému řízení 27. ledna 1950. Při jeho porovnání s předchozími návrhy však vyplývá, že se vlastně nijak neliší od návrhů z přechozího roku. Zachovává koncept kulturní památky jako věci, souborů věcí a oblastí, které mají být přístupny lidu a sloužit jeho „*poučení, výchově i radosti,*“²⁸⁴ stejně jako výčet důvodů neboli památkových hodnot.²⁸⁵

Hlavní úloha v péči o památky dle předloženého návrhu náleží krajským národním výborům, zatímco ministerstvo školství má vykonávat vrchní dozor. Kromě hmotných kulturních památek upravoval návrh ještě ochranu památek

²⁸³ Ibidem, s. 27.

²⁸⁴ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 4820, kart. 1502, osnova zákona o kulturních památkách ze dne 27. 1. 1950.

²⁸⁵ Ibidem, s. 3.: „*Historický význam, zejména pro původ z doby pravěké, typičnost, vzácnost, stáří, uměleckou hodnotu, dokladovou hodnotu vývoje hospodářského a technického, sociálního a vědeckého, dokladovou hodnotu zájmu člověka o přírodu, pro jinou dokumentární hodnotu nebo pro vztah k významným osobám nebo kulturním hodnotám, výkonům a událostem.*“

nehmotných (§ 30), úpravu archeologických nálezů (§ 19) a památkových rezervací (§ 22) včetně fondu za účelem oprav. Státní památkový ústav (v Praze s pobočkou v Brně) a Státní památkový ústav v Bratislavě mají být vědeckými ústavy pro péči o kulturní památky. Jejich posudky, vydávané pro národní výbory v případech „zrušení, zničení nebo vážné ohrožení kulturní památky“ musel národní výbor respektovat.²⁸⁶ Pokud rozhodnutí výboru nebylo v souladu s posudkem ústavu, musel žádat o schválení svého rozhodnutí ministerstvo. Bez souhlasu národního výboru bylo zakázáno památky obnovovat, upravovat nebo měnit. Krajské národní výbory také měly vést veřejnou knihu kulturních památek ve svém obvodu na základě přihlašovací povinnosti vlastníka nebo držitele památky, přičemž i na nezapsané památky se měly vztahovat ustanovení zákona (§ 6).²⁸⁷ Ustanovení § 8 zakazovalo památky znešvařovat, poškozovat a ničit, a to včetně jejich okolí nebo prostředí.

Připomínky došlé k lednovému návrhu se soustředily hlavně na otázku postavení památkových ústavů vůči národním výborům. Především ministerstvo vnitra velmi tvrdě kritizovalo navrhované postavení ústavů památkové péče a požadovalo v zákoně uvést, že mají výlučně poradní funkci.²⁸⁸ V obdobném duchu se vyjádřilo ministerstvo spravedlnosti.²⁸⁹

Ministerstvo vnitra mimo to napadlo požadavek přenechat ministerstvu školství oblast archivnictví. V tom projevilo stejný zájem jako ministerstvo

²⁸⁶ Ibidem, s. 4.

²⁸⁷ Ibidem, s. 3.

²⁸⁸ NA, f. SPS, inv. č. 1., kart. 1., osnova zákona o kulturních památkách, připomínky ministerstva vnitra, 14. 2. 1950, s. 2: „Z osnovy plyne, že zrušení státních památkových ústavů (...) je čistě formální a že tyto monokraticky organizované úřady budou existovat dále pod názvem ústavů památkové péče, přičemž se jejich působnost proti nynějšímu stavu rozšiřuje na úkor národních výborů.“

²⁸⁹ NA, f. SPS, inv. č. 1., kart. 1., osnova zákona o kulturních památkách, připomínky Ministerstva spravedlnosti, 21. 2. 1950.

zemědělství o zemědělský archiv²⁹⁰ a ministerstvo národní obrany při hájení vojenských archivů, které odmítlo svěřit národním výborům.²⁹¹

Závažné připomínky podpořené znalostí státní památkové péče vnesl Nejvyšší účetní kontrolní úřad, jehož připomínky se až na výjimky následně v dalších návrzích uplatnily. Kontrolní úřad především doporučil centralizovat rozhodovací a odbornou funkci památkové péče v orgánu „*vytvořeného sloučením dosavadních památkových úřadů, státních ústavů fotoměřičského, archeologického a historického a podobných institucí.*“ Předznamenal tak vznik Státní památkové správy v roce 1953.²⁹²

Další připomínka se týkala povinnosti vlastníka (držitele) přihlásit věc, která splňuje zákonné nároky na to, aby byla považována za kulturní památku, na krajském národním výboru: kontrolní úřad zpochybnil schopnost vlastníků nebo držitelů věci rozpoznat, že jde o kulturní památku a doporučil ponechat vyhledávání, zjišťování a zachovávání kulturních památek iniciativě státní správy.

Kontrolní úřad se jako jeden z mála vyjádřil i k pojmu kulturní památka: dle něj se jedná o pojem „*tak široký a neurčitý, že jej lze vztáhnouti prakticky na každou nemovitou i movitou věc a nehmotnou hodnotu bez ohledu na její povahu, stáří, vzácnost apod.*“ Oproti široké koncepci památky jako svědků vývoje lidské činnosti, doporučuje zúžit ochranu na „*unikáty*“, nikoli na památky, které se vyskytují ve

²⁹⁰ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o kulturních památkách, připomínky Ministerstva zemědělství, 27. 2. 1950, s. 1.

²⁹¹ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o kulturních památkách, připomínky Ministerstva národní obrany, 16. 2. 1950, s. 1.

²⁹² NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o kulturních památkách, připomínky Nejvyššího kontrolního úřadu, 24. 2. 1950, s. 4.

značném počtu, „*jako je tomu u starých tisků, mincí, porcelánu.*“²⁹³ Odmítá i zřízení fondů pro památkové rezervace.

Komplexně a vesměs negativně zhodnotil návrh zákona 16. února 1950 i zástupce Úřadu předsednictva vlády: preferuje zaměřit síly na nejnaléhavější úkoly týkající se nejvýznamnějších památek a teprve dle plánu plnit úkoly další. K tomu je třeba vybudovat jednoduchou organizaci s jasně stanovenou politickou i odbornou odpovědností. Ideál jednoduché a účelné soustavy však dle předsednictva narušují památkové ústavy, „*úřady byrokratické, které mají větší vliv, než krajský národní výbor.*“²⁹⁴ Existence památkových ústavů (a národní kulturní komise) vedle krajských národních výborů „*znemožňuje jasnou úpravu odpovědnosti jednotlivých orgánů.*“ Deklarovaná vědecká činnost těchto ústavů (například ve vydávání znaleckých posudků) dle předsednictva způsobuje konkurenci krajským národním výborům, neboť návrh předpokládá, že národní výbor může určité věci rozhodnout jen, je-li jeho chystané rozhodnutí a opatření v souladu s tímto posudkem.²⁹⁵

Nově formulovaným negativem je absence kategorizace kulturních památek podle jejich významu. Zástupce předsednictva uznává, že definování památky je značně obtížné, a radí proto zpracovat nejprve zásady památkové politiky, s úmyslem vyhnout se nežádoucí *odbornické definici.*²⁹⁶

Ojedinělou připomínku k návrhu zákona podala Jednota umělců výtvarných,²⁹⁷ hájící zájmy umělců a sběratelů (v následujícím roce rozpuštěna). Pro

²⁹³ Ibidem, s. 2.

²⁹⁴ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1., osnova zákona o kulturních památkách, připomínky Úřadu předsednictva vlády, 16. 2. 1950, s. 3.

²⁹⁵ Posudek ústavu považuje Úřad předsednictva vlády za správní akt. – Ibidem, s. 4.

²⁹⁶ Ibidem, s. 9.

²⁹⁷ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1., dopis Jednoty umělců výtvarných v Praze Pavlu Sajalovi, 10. 3. 1950.

podporu svých připomínek oslovila poslance národního shromáždění Pavla Sajala.²⁹⁸ Jednota v dopise Sajalovi navrhovala vyloučit z připravovaného zákona umělecká díla žijících umělců a kritizovala i „*nadměrné zásahy do intimního života sběratelova*.“²⁹⁹ Sajal posléze opravdu napsal dopis přímo ministrovi Nejedlému, v němž mu navrhnul, aby se osnova zákona netýkala výtvarných děl žijících umělců a památek starších 50 let.³⁰⁰ V kontextu příprav památkového zákona v padesátých letech je tato připomínka hájící soukromé zájmy ojedinělá. O to více však překvapí, že byla v následujícím návrhu vyslyšena.

Návrh zákona ze dne 14. dubna 1950

Kvůli množství a závažnosti došlých připomínek nemohlo ministerstvo návrh předložit oproti očekávání v prvním pololetí vlády. Ministerstvo jej proto v dubnu dle výhrad upravilo a předložilo v druhém pololetí znovu.³⁰¹ V novém návrhu stanovilo, že soupis památek bude vytvářen na základě podnětů památkových ústavů a krajských národních výborů. Představa, že seznam památek se vytvoří na základě povinné přihlášky držitelů památek, tedy vzala za své. Dle dalších návrhů však vyplývá, že optimální způsob tvorby památkových seznamů se teprve hledal: ministerstvo zvažovalo variantu přidělit povinnost rozhodnutí o zápisu krajským národním výborům na základě vlastní aktivity, po posudku Státního památkového ústavu.

²⁹⁸ Pavel Salaj, jeden z představitelů marxistického křídla v sociální demokracii, poté člen KSČ.

²⁹⁹ NA, f. SPS (pozn. 289), s. 3.

³⁰⁰ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1., dopis Pavla Salaje Z. Nejedlému, 14. 3. 1950, s. 1–2.

³⁰¹ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1., osnova zákona o kulturních památkách. Politické projednání, červenec 1950, s. 1.

Z památkového zákona ministerstvo vyloučilo do budoucna oblast archivnictví (přenecháno ministerstvu vnitra). Také zřízení fondů pro památkové rezervace se již v následujících návrzích neobjevuje. Přitom právě fondy pro rezervační města byly od počátku podnětem pro práci na návrhu zákona. Nadále se předpokládala plánovaná a postupná evidence a zápis dle pořadí naléhavosti a významu památek: seznamy stavebních památek jsou již prý z velké části zpracovány, movité památky by měly být hotovy do dvou let.³⁰²

Návrh se soustředil na kulturní památky (lidské výtvořiny), nepostihoval tedy přírodní památky (jejich ochrana měla být upravena zvláštním zákonem) ani oblast muzejnictví, kterou dle § 13 mělo upravit zvláštní vládní nařízení. Zvláštní pozornost si zaslouží fakt, že poprvé v tomto návrhu se objevují mezi výčtem dle významů i *revoluční památky*.³⁰³

Ani tuto ani další verzi návrhu se ministerstvu nepodařilo předložit vládě ke schválení. Svůj podíl na tom mělo pravděpodobně i negativní hodnocení kulturní rady KSČ v říjnu 1950.³⁰⁴ Za odmítnutím návrhu orgánem strany stály finanční a personální důvody a v obecné rovině neochota řešit záležitosti památkové péče systematicky a plánovaně jako prioritu. Nasvědčuje tomu vyjádření ministerského referenta, právníka Kobosila: „*Také bylo zdůrazňováno, že dnešek očekává od nás naplnění řady úkolů naléhavějších, než je zajištění kulturních památek zvláštním zákonem. Jsme odkazováni na to, aby ve státní památkové péči se ještě vystačilo s dosavadními prostředky.*“³⁰⁵ Lze uvažovat i o nejednotnosti názorů mezi členy kulturní rady. Kobosil totiž vyzval jednoho z členů kulturní rady, dr. Kvídu, aby mu

³⁰² Ibidem, s. 7.

³⁰³ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o kulturních památkách, č.j.151.180/50, s. 3.

³⁰⁴ Dle informace referenta Kobosila. NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o kulturních památkách, záznam dr. Kobosila ze 23. 11. 1950.

³⁰⁵ Ibidem, s. 1.

sdělil přesný důvod odmítnutí návrhu a obdržel tuto odpověď: „*Budeme novelisovati zákon o NKK a o památkových úřadech. A pomocí těchto orgánů budeme obstarávati památkovou péči.*“³⁰⁶ Vzácný náznak úvahy o zachování stávající situace však další vývoj zcela vyvrátil.

Když Wirth ve svém ohlédnutí v roce 1957 vzpomínal na poválečný legislativní vývoj, uvedl jako důvod odmítnutí prvních zákonných návrhů, že práci na nich zastavilo čekání na rozhodnutí o nové správní podobě státní správy.³⁰⁷

Reorganizace státní památkové péče a konec památkových úřadů

Zásadní otázku organizace památkové péče na konci roku 1951 rozhodla vláda Antonína Zápotockého tím, že namísto komplexní úpravy památkovým zákonem vydala dne 11. prosince 1951 vládní nařízení č. 112/1951 Sb., o reorganizaci státní památkové péče.³⁰⁸ K 1. lednu 1952 tím zrušila Státní památkový úřad, aby z něj vytvořila Státní památkový ústav, který měl nadále v památkové péči působit jako odborná instituce. Zároveň konstatovala, že veřejnou správu v oboru státní památkové péče vykonávají krajské národní výbory a pokud je povahy celostátní, je příslušné Ministerstvo školství, věd a umění.³⁰⁹

³⁰⁶ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o kulturních památkách – kontrola plnění legislativního plánu, č.j.148.702/50, volně vloženo, 30. 10. 1050.

³⁰⁷ Wirth (pozn. 24).

³⁰⁸ Přípravu k tomuto počínu datuje Vinter na 6. 2. 1951 na 127. schůzi vlády – Vlastimil Vinter, Vývoj organizace státní památkové péče v Československu v letech 1945–1960, *Zprávy památkové péče XX*, 1960, č. 2, s. 54.

³⁰⁹ Již 25. 2. 1949 přiznalo vládní nařízení krajským národním výborům výkon památkové péče – nařízení vlády č. 14/1949 Sb., o referátech krajských národních výborů pro školství, osvětu a tělesnou výchovu.

Národní kulturní komise se přeměnily na poradní sbory ministerstva školství (na Slovensku příslušného pověřence), fakticky ale svoji činnost ukončily. Správa státních hradů a zámků přešla částečně na krajské národní výbory.

Zajímavé je v této souvislosti věta z důvodové zprávy k vládnímu nařízení, připravovaná ministerstvem vnitra. Konstatovala, že vzhledem k nedostatku vyškolených odborníků „*je zatím možné vybavit odbornými silami pouze krajské národní výbory.*“³¹⁰ Naznačuje tím, že už tehdy existovaly úvahy přenést výhledově pravomoci z bývalého památkového úřadu a z centrálního ministerstva až na okresní národní výbory. Situace s nedostatkem odborníků ale byla vážnější, než pisatel důvodové zprávy tušil, neboť ve výsledku ani krajským národním výborům se nedostávalo potřebného personálního vybavení, jak počtem, tak kvalifikací a tak záležitosti spojené jak se správou, tak s odborným působením dál plnilo ministerstvo a památkový ústav.³¹¹

Zrušení úřadu a národních kulturních komisí bez odpovídající personální náhrady na krajských národních výborech přineslo množství teoretických problémů s praktickými důsledky: „*pro rozpaky nad stanovením hranice, kde končí odborná pomoc a kde začíná správní výkon*“ nebyl ani vydán statut ústavu.³¹² Přenos působnosti měl vliv i na dosud jednotně vedenou správu státního kulturního majetku.

³¹⁰ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, důvodová zpráva k referentskému návrhu vládnímu nařízení o reorganizaci státní památkové péče, 20.7. 1951, s. 1.

³¹¹ Korespondence ministerstva školství s Úřadem předsednictva vlády, který návrh připomínkoval, obsahuje pozdní ozvěnu zpochybnování právní existence památkového úřadu. Referent předsednictva o ní pochybuje, neboť mu chybí jakákoli zmínka o tom, „*jak tento ‚úřad‘ vznikl a zda neměl již nyní spíše povahu veřejného ústavu.*“ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, dopis Úřadu předsednictva vlády ze dne 20. 7. 1951, s. 2.

³¹² ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, svazek 2, Informační zpráva k otázce řešení organizace státní památkové péče (Příloha pozvánky na jednání kolegia ministra školství a kultury, 31. 8. 1956, s. 4.

V některých případech docházelo ke kompetenčním sporům, v jiných zase úkoly – zejména pro nedostatečné personální vybavení na krajích – zůstávaly nesplněny. Činnost národních výborů suploval státní památkový ústav a ministerstvo. Nedostatky, o kterých zasvěcení věděli, se staly pro politickou reprezentaci viditelné teprve poté, co je formulovalo na podzim 1952 ministerstvo státní kontroly ve zprávě o provedené kontrole správy kulturního majetku. Vláda následně 10. března 1953 uložila Ministerstvu školství a osvěty (dále v textu označuji pro zjednodušení i jako „ministerstvo školství“) provést organizační změny. Ty byly tentokrát provedeny pouhým opatřením ministra Ernesta Sýkory: 13. července 1953 vznikla dočasně koncipovaná organizace s názvem Státní památková správa, v čele s Miroslavem Burianem, podléhající ministerstvu školství, která v sobě sloučila Státní památkový ústav (s brněnskou pobočkou), Státní fotoměřičský ústav a ministerské pracovníky správy státního kulturního majetku. Ve Státní památkové správě se tehdy spojila funkce ústředního orgánu s odbornou a vědecko-výzkumnou činností. Tento operativní zásah měl být ještě tentýž rok dle Vlastimila Vintera právně napraven vydáním zákona o kulturních památkách, neboť *„zřízení nového orgánu s veřejnoprávní pravomocí mezi ústředním úřadem a krajskými národními výbory nebylo v souladu se strukturou státní správy.“*³¹³

Řešení ovšem vážlo. Komunistická vláda v Československu tehdy procházela první velkou ideologickou krizí (smrt Josifa Stalina, Klementa Gottwalda, měnová reforma vynucená krizovou hospodářskou situací), která se v prostředí státní správy projevila rozsáhlou organizační změnou ústředních orgánů podle sovětského vzoru. V roce 1953 bylo zrušeno ministerstvo informací, řízené stranickým ideologem Václavem Kopeckým (často v konkurenčním postavení k Nejedlému ministerstvu školství, věd a umění). Po ztrátě agendy vysokých škol se Nejedlého ministerstvo

³¹³ Vinter (pozn. 308), s. 53.

přejmenovalo na Ministerstvo školství a osvěty a Nejedlý i Kopecký v tomtéž roce přešli na pozice místopředsedy vlády. Péče o kulturní dědictví zůstala Ministerstvu školství a osvěty v čele s Ernestem Sýkorou (ministrem od 31. ledna 1953), kterého 14. září 1953 vystřídal Václav Kopecký (ministrem do 12. prosince 1954). V období od 14. září 1953 do 16. června 1956 se ministerstvo nazývalo Ministerstvo kultury.³¹⁴

Státní památková správa a návrhy zákonů 1953–1954

Již záhy po vytvoření Státní památkové správy v červenci 1953, těsně před ukončením krátkého působení Ernesta Sýkory na ministerstvu školství a osvěty, vznikl na tomto ministerstvu návrh zákona, kterým by byla pozice Státní památkové správy právně potvrzena.

První zprávu o tomto návrhu zákona podává ministerský právník Ludvík Kuba:³¹⁵ 4. září toho roku jej vyzval na ministerstvu nově působící Vlastimil Vinter,³¹⁶ aby se „*okamžitě zúčastnil (...) porady o zásadách osnovy zákona o památkách.*“³¹⁷ Následující den proběhla meziministerská porada, po které byly zásady návrhu zákona rozmnoženy pro potřeby vedoucích zaměstnanců Státní

³¹⁴ Vzhledem k dlouhým a měnícím se názvům a s přihlédnutím ke stylistickým důvodům používám v textu práce výjimečně celý název instituce, anebo její zkrácený („ministerstvo školství“ nebo „ministerstvo kultury“), případně uvádím pouze „ministerstvo“, umožňuje-li jednoznačnou identifikaci kontext.

³¹⁵ Ludvík Kuba, nar. 1904, právník, od dubna 1953 pracoval na Státní památkové správě (předtím na ministerstvu financí a ministerstvu průmyslu), od roku 1955 v oddělení ochrany přírody. Hobzek uvádí, že pracoval na přípravě osnovy zákona o kulturních památkách, ale i poslední fáze návrhu zákona o ochraně přírody v roce 1956. Poté přešel do Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, do útvaru ochrany přírody, ale dle Hobzka dál ochotně vypomáhal památkářům. – Josef Hobzek, Ludvík Kuba sedmdesátiletý, *Památková péče* XXXV, 1975, č. 1, s. 59–60.

³¹⁶ Vlastimil Vinter, historik umění, památkář, před příchodem do památkové péče působil v letech 1951–1953 jako ředitel Severočeského muzea v Liberci.

³¹⁷ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, zákon o památkách, ručně psaný záznam, Kuba, 9. 9. 1953.

památkové správy. 10. září se k návrhu zásadám zákona označovaném jako *zákon o kulturních památkách a museích* na poradě stručně vyjádřili vybraní zaměstnanci památkové správy: Ludvík Kuba, Josef Hobzek, Ema Charvátová, Václav Mencl, Viktor Kotrba, Jakub Pavel, Břetislav Štorm, Jiří Kostka a dr. Kobosil.³¹⁸ Podrobně své připomínky formulovali později 17. září, již po příchodu ministra Kopeckého.

Návrh zásad zaujme důslednou centralizací a častými odkazy na autoritu sovětského vzoru v míře dosud nevídané.³¹⁹ Autora neznáme, s opatrností však můžeme za ideového tvůrce uvažovat Vlastimila Vintera, jehož jméno se v dokumentech v souvislosti s návrhem často objevuje, a u kterého lze očekávat jak tyto ambice, tak důraz na muzejní problematiku (Vinter přišel na ministerstvo z funkce ředitele muzea v Liberci a od května byl členem vládní musejní komise).³²⁰

Už v úvodu se návrh zásad hlásí ke vzoru ze sovětského právního prostředí:³²¹
„Všechny památky kultury na území ČSR, které mají historický, vědecký, nebo umělecký význam, jsou nedotknutelným všennárodním majetkem a jsou pod ochranou státu.“ Sovětskou inspirací zdůvodňuje i rozřídění památek na památky celostátního

³¹⁸ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, zákon o kulturních památkách a museích, zásady zákona, porada 10. 9. 1953.

³¹⁹Například komentář v bodě 11: Omezení vlastníků a držitelů památek je „u nás součástí boje proti pozůstatkům kapitalismu.“ Nebo *„Povinností naší lidové demokracie při uplatňování její funkce kulturně výchovné je bojovat proti těmto jevům a to at' jako hospodářským důsledkům kapitalistického řádu nebo jeho pozůstatkům buržoasní morálky v myslích lidí.“* DSCN9113

³²⁰ Vlastimil Vinter, K padesátému výročí vydání zákona o kulturních památkách, *Zprávy památkové péče* LIVIII, 2008, č. 5, s. 344–347. – Vinter ve vzpomínkovém textu tuto aktivitu nezmiňuje.

³²¹ Odkaz zní na usnesení rady ministrů ze 14. října 1948 č. 3898. - NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, návrh zásad zákona, nedatováno.

a krajového významu, tedy koncept opět dosud v českých zemích nezvyklý.³²² I přes toto rozdělení je zřejmá centralizační tendence zamýšleného systému: zatímco první skupina památek by byla vzhledem ke svému významu zapisována do ústředního seznamu vládou na návrh ministerstva školství, druhou skupinu památek by sice vedly v krajských seznamech národní výbory, ale jejich zapisování by schvaloval ministr. Zda mají podléhat ochraně i nezapsané památky, návrh neřeší, z čl. 11 však lze dovodit, že pouze vlastníci a držitel kulturních památek a zapsaných v seznamech je povinen o ně pečovat dle zákonných ustanovení.³²³

Navrhované zásady šly v nárocích na centralizaci odbornosti památkové péče tak daleko, že požadovaly pro všechny úpravy, změny nebo opravy na památkách výslovný souhlas ministra. Takový rozsah úkolů byl ovšem těžko uskutečnitelný, nemělo-li dojít k radikálnímu omezení památkového fondu. Návrh zásad chtěl posílit postavení ministerstva i tím, že počítal s přiřčením památkového ústavu k ministerstvu. Takto by, dle návrhu, památkové ústavy již neměly nadále konkurovat národním výborům. Komplexní pohled na péči o památky je vyjádřen i snahou upravit v jednom právním předpise i jednotnou síť vlastivědných muzeí, zřizovaných a udržovaných pouze ústředními úřady dle sovětského vzoru jako „*bojové, politicko-osvětové a kulturně výchovné ústavy*.“³²⁴

Zaměstnanci Státní památkové správy v září 1953 využili připomínkování návrhu pro prezentaci vlastních představ.³²⁵ Centralizaci správy i odborné složky u

³²² Ibidem, s. 2. – Dle Wirtha byla kategorie národních kulturních památek v pozdějším návrhu zákona o kulturních památkách, museích a galeriích (ve znění z prosince 1956) inspirována sovětským vzorem. – Wirth (pozn. 24).

³²³ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, návrh zásad zákona, nedatováno, nestránkováno, bod. 8.

³²⁴ Ibidem, bod 17.

³²⁵ Zápis provedl ručně Josef Hobzek. NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, zákon o kulturních památkách, připomínky k zásadám, 17. 9. 1953.

ústředního správního orgánu vítají a s odkazem na požadavek odbornosti doporučují nepřenášet další pravomoci na národní výbory. Oproti dvojstupňové kategorizaci památek (celostátní a krajové) navrhují pozoruhodnou, třístupňovou kategorizaci: 1) *všechny* kulturní památky, 3) zapsané kulturní památky, 3) státní kulturní majetek. Poslední kategorii doporučují zachovat v intencích zákona o národních kulturních komisích.³²⁶

Seznamy památek by vedlo ministerstvo kultury, nicméně i nezapsané památky by podléhaly zákonné ochraně. Dle významu doporučují třídit památky na díla umění výtvarného, díla vědecká a ostatní doklady společenského vývoje, dle typologie na díla umělecká (včetně slovesných i hudebních památek) a vědecká. Z nehmotných památek zmiňují názvy objektů, obcí a ulic.³²⁷ Jejich návrh nezvykle přihlíží i ke stáří památky: pro stavby z roku 1910 a starší (včetně staveb secesních) měl platit přísnější režim tím, že změny na nich měly být schvalovány po posouzení památkového orgánu a odborného ústavu.³²⁸

Výše zmíněné připomínky kolektivu zaměstnanců Státní památkové správy pod Josefem Hobzkem³²⁹ našly své uplatnění v nedatovaném paragrafovaném znění, rozeslaném uvnitř ministerstva. Zdá se, že ani personální výměna ministrů nezabránila dalšímu vývoji, neboť práce na novém památkovém zákonu v listopadu 1953 s obdivuhodnou plynulostí dále pokračovala:

³²⁶ Ibidem, s. 1.

³²⁷ Ibidem, s. 3.

³²⁸ Ibidem, s. 4.

³²⁹ Josef Hobzek (1908–1989), vystudovaný právník, kulturní historik, od roku 1951 na Ministerstvu školství, věd a umění, od 1953 ve Státní památkové správě, od 1958 ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody. Věnoval se soupisům a hradům, kustod pozůstalosti Josefa Pekaře.

5. listopadu 1953 rozeslal Vinter, vedoucí oddělení správy památek, předběžný návrh osnovy zákona o státní ochraně kulturních památek (jako alternativní název návrh uvádí *zákon o státní památkové péči o kulturní památky*).³³⁰ Návrh zdůrazňoval osvětovou funkci památek a zároveň je chápal jako dokumenty vývoje společnosti. Zpracoval některé z předchozích připomínek zaměstnanců státní památkové správy: například způsob členění památek dle památkové hodnoty (historická, vědecká, umělecká), typů (památky umění, architektury, archeologie, historické památky) nebo zachování kritéria roku 1910 pro povinné posouzení úprav správním orgánem. Akceptoval také zachování kategorie státního kulturního majetku (§ 5).³³¹

Přímo v zákoně mělo být uvedeno, že seznam památek celostátního významu (a státního kulturního majetku) bude vytvořen do šesti měsíců ode dne nabytí účinnosti zákona (navrhovalo se, že ministr předloží hotový seznam vládě ke schválení). Obdobně do jednoho roku měl být na návrh krajských národních výborů ministrem vytvořen seznam památek krajového významu.

Zapsané památky požívaly zvláštní státní ochrany (§ 9 odst. 2): nesměly být zrušeny, změněny nebo opravovány bez souhlasu ministerstva nebo příslušného orgánu krajského národního výboru. Památkovými orgány mělo být ministerstvo kultury a orgány krajských národních výborů (§ 7). Pro návrh je typická právě důsledně dodržovaná dvojstupňová působnost mezi krajskými národními výbory a ústředním úřadem – ministerstvem kultury.

³³⁰ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, zákon o kulturních památkách, záznam o rozeslání referentům k prostudování, 5. 11. 1953.

³³¹ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, předběžný návrh zákona o státní ochraně kulturních památek, k č.j. 10.509/53, nedatováno, s. 2.

Připomínky k tomuto návrhu zpracoval právník František Siegler,³³² nový zaměstnanec ministerstva, který v nich apeloval na jedinečnou příležitost zakotvit Státní památkovou správu jako orgán ministerstva.³³³

Výše uvedený vývoj odpovídá Vinterově informaci,³³⁴ že na nově utvořeném ministerstvu kultury se pracovalo od října 1953 až do konce roku 1954 na podkladech pro zákon o kulturních památkách.

Množství a rozmanitost navrhovaných předpisů v kritickém období roku 1953 naznačuje usilovné hledání vhodné památkové formy v době, která nahrávala velkým změnám. Zájemem ministerských zaměstnanců i do ministerstva začleněných odborných institucí v tomto období bylo dosavadní organizační stav právně potvrdit a stabilizovat. Jejich snaha však nepřekročila hranice ministerstva: oficiální legislativní cestou žádná z uvedených verzí zákona do meziministerského řízení nepronikla.

Návrh zákona o státní ochraně kulturních památek, 1954

Tento průlom učinil až v další etapě příprav na sklonku působení ministra Kopeckého na ministerstvu kultury návrh zákona o státní ochraně kulturních památek. 8. října 1954 předložil ředitel odboru osvěty ministerstva, Miroslav Burian, kterému podléhalo i oddělení památkové péče a ochrany přírody vedené Vinterem, ústředním orgánům státní správy k vyjádření návrhy tří *ochranářských* zákonů, jejichž původní znění bylo prý hotovo už koncem září. Mezi výše zmíněným

³³² Právník František Siegler se v sedmdesátých a osmdesátých letech výrazně podílel jako referent legislativního a právního oddělení na přípravě zákona o státní památkové péči, přijatého v roce 1987.

³³³ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 1, osnova zákona o státní ochraně památek – připomínky oddělení III., Siegler, 10. 11. 1953.

³³⁴ Vinter (pozn. 300), s. 55.

památkovým zákonem byl předložen i návrh zákona o státní ochraně přírody a návrh zákona o museích a galeriích.³³⁵ Po předchozí epizodě legislativního vývoje zkoušející sloučit úpravu památek in situ s muzejnictvím, upřednostnilo v této fázi vývoje ministerstvo variantu oddělené úpravy.

Vyloučení přírodních památek souhrnná důvodová zpráva vysvětlila tím, že nepatří do památkového zákona, neboť při jejich vzniku člověk nespolutvořil a tedy „*nejsou dokladem tvůrčí kulturní činnosti člověka.*“³³⁶ Kulturní památka představovala dle návrhu především doklad vývoje společnosti s uměleckou, historickou, vědeckou nebo jinou kulturní hodnotou. Spočívá-li na základě této hodnoty zájem společnosti, podléhá památka ochraně státem.³³⁷ Kromě historické hodnoty, důležité pro (marxistickou) vědu, poukazuje důvodová zpráva na estetický, rekreační, vlastenecký i ekonomický přínos památek.³³⁸

V následujícím připomínkovém řízení však návrh narazil na zásadní rozpor mezi stanovisky generální prokuratury a ministerstva financí v otázce zodpovědnosti za udržování památek. Průběh sporu zaznamenal pro náměstka ministra Zdislava Buřivala právník Ondrušek.³³⁹ Generální prokuratura namítala protiústavnost navrhované povinnosti krajského národního výboru postarat se o zajištění památky v případě, že tuto povinnost nesplnil její vlastník (držitel). Návrh uváděl, že právě

³³⁵ NA, f. 864, Státní památková správa, inv. č. 1. kart. 2, osnova zákona o státní ochraně památek, 26. 7. 1955.

³³⁶ NA, f. ÚPV-B, sign. 41.041, inv. č. 7639, kart. 3411, důvodová zpráva k návrhu zákona, 8. 10. 1954.

³³⁷ NA, f. ÚPV-B, sign. 41/041-NV, inv. č., 7639, kart. 3411, osnova zákona o státní ochraně kulturních památek (památkový zákon), rozesláno 8. 10. 1954, s. 1.

³³⁸ NA, f. ÚPV-B, sign. 41/041-NV, inv. č., 7639, kart. 3411, důvodová zpráva k návrhu zákona, 8. 10. 1954, s. 2.

³³⁹ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o státní ochraně památek, informační zpráva pro náměstka ministra, 26. 7. 1955, s. 1.

vlastník (držitel) památky má pečovat o její zachování na vlastní náklady. Pokud však svoji povinnost neplnil, provedl by opatření nezbytná k zachování památky na náklad vlastníka právě krajský národní výbor jako příslušný orgán státní správy. Národní výbor by tedy mohl po provedení nezbytných opatření vymáhat náhradu nákladů po vlastníkově. Ministerstvo kultury si však v návrhu stanovilo oprávnění odpustit vlastníkově památce vrácení těchto nákladů národnímu výboru. Právě toto se však zase protivilo ministerstvu financí, které vyjádřilo obavu ze zvýšených finančních nároků vůči státu.

V březnu 1955 se ministerstvo kultury pokusilo problém řešit v novém návrhu zásadou, že „*kulturní památky slouží zájmům veřejným*“, a proto „*musí být udržovány z veřejných prostředků*.“ Navrhovaný kompromis spočíval v tom, že vlastník památky by měl pouze povinnost hradit běžnou údržbu, zatímco stát (prostřednictvím ministerstva kultury), by nesl všechny náklady „*převyšující vzhledem k památkovému charakteru objektu náklady normální*.“³⁴⁰ Ondrušek to považoval z hlediska památkové péče za nejvhodnější řešení, jenže ministerstvo financí předkládaný kompromis odmítlo. Proto se ministerstvo kultury navrátilo k původní koncepci, že zásadní povinnost údržby památky stíhá jejího vlastníka, s ohledem na generální prokuraturu však muselo být mírnější „*aby vlastníci památkových objektů nebyli v nevýhodě, pokud jde o povinnost k údržbě jejich majetku proti vlastníkův objektů nepamátkových*.“³⁴¹

Tato meziministerská přestřelka překvapí tím, že i v období převažujícího státního vlastnictví se v byrokratickém prostředí zásada rovného postavení vlastníků kulturních památek používala jako legitimní argument. Zároveň může tento spor mezi ústředními orgány státní správy posloužit jako ilustrace peripetií legislativního

³⁴⁰ Ibidem, s. 1.

³⁴¹ Ibidem, s. 2.

procesu, který přípravu památkového zákona prodlužoval a komplikoval, aniž se týkal věcné stránky ochrany památek.

Obrana odborných úřadů

Jak dále informuje Ondrušek, v červenci 1955 odeslalo ministerstvo k vnitřnímu připomínkovému řízení dvě verze památkových zákonů, upravující společně s památkovou péčí v jednom předpisu i úpravu muzejnictví (návrh zákona o kulturních památkách, museích a galeriích) a verzi, ve které byly tyto oblasti monumentiky upraveny zvláštním zákonem (návrh zákona o kulturních památkách a návrh zákona o museích a galeriích).

Z těchto návrhů čekal návrh zákona o kulturních památkách na vnější připomínkové řízení, ale pro námitky ministerstva státní kontroly (po jeho kontrole provedené v únoru 1956) jej ministerstvo kultury raději zadrželo.³⁴² Ministerstvo státní kontroly totiž požadovalo přezkoumat předchozí organizační koncepci, která by vrátila do hry pro odborné a vědecko-výzkumné úkoly odborný ústav.³⁴³ Legislativním procesem prošel ze tří zmiňovaných pouze zákon o státní ochraně přírody.³⁴⁴

Hledání zákonného vyjádření vhodné organizace památkové péče na ministerstvu kultury pokračovalo. V dubnu 1956 dostali zaměstnanci Státní památkové správy možnost vyjádřit se k několika předloženým variantám řešení.

³⁴² NA, f. MŠK (nezprac.), sign. Kolegia č. 36–42, kart. 5, reorganizace státní péče o památky, musea a galerie, podklady pro schůzi kolegia ministra školství a kultury, zpráva k návrhu na nové uspořádání ochrany památek, 12. 10. 1956.

³⁴³ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, materiály k otázce řešení organizace státní památkové péče, pozvánka, informační zpráva k otázce řešení organizace státní památkové péče, 31. 8. 1956, s. 6.

³⁴⁴ Zákon č. 40/1954 Sb., o státní ochraně přírody, Sbírka zákonů Republiky československé, částka 21 ze dne 24. 8. 1956.

První z návrhů (označený jako *Alternativa I*)³⁴⁵ počítal s vytvořením Státního ústavu památkové péče, krajských středisek památkové péče a orgánu pro správu státního kulturního majetku. Tento návrh označili zaměstnanci Státní památkové správy za nevyhovující: uváděné argumenty jsou zároveň důvody pro zachování dosavadní podoby Státní památkové správy.

Dle zaměstnanců Státní památkové správy je uvažovaná koncepce krokem zpět, neboť její obdoba po roce 1951 se neosvědčila. Rozdělením výkonné a odborné činnosti mezi ministerstvo a odborný ústav by mezi nimi vyvstal namísto zamýšlené spolupráce konkurenční vztah a ústav by postupnou specializací na řešení odborných problémů sklouznul do nechtěného „*jednostranného odbornictví*.“³⁴⁶ Zaměstnanci Státní památkové správy snesli proti národním výborům řadu různorodých argumentů: otevřeně vyjádřili obavu z vlivu lokálních zájmů a poukázali na absenci vyškolených pracovníků. Upozornili také na nutný nárůst byrokracie, který by přinesla decentralizace ryze odborné a komplexní správy například u hradů a zámků.

Ideální řešení, jak po odborné, tak i po ekonomické stránce, shledávali v zachování stávající Státní památkové správy s funkcí jak orgánu veřejné správy (včetně správy nejvýznamnějších památkových objektů), tak i vědecko-výzkumného ústavu. Toto nebyrokratické řešení zachovává „*klady dnešní tradice ochrany památek*“ a umožnilo by díky ověřování teorie v praxi „*progresivní památkovou péči*.“³⁴⁷

Také Wirth se snažil zabránit přesunu výkonné pravomoci na nepřipravené národní výbory. Z pozice akademika (od roku 1952 byl členem Československé akademie věd, od 1953 jejím místopředsedou) dosavadní legislativní peripetie

³⁴⁵ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, sv. 2, nadepsáno Z. Wirthem „*Připomínky SPS, na které nebyl vzat zřetel a přijata Alt. I,*“ 3. a 4. 4. 1956.

³⁴⁶ Odporující „*leninské zásadě o vzájemném vztahu vědy a praxe*.“ – Ibidem, s. 3.

³⁴⁷ Ibidem, s. 7.

památkového zákona sledoval, jak dokládá účast na jednání kolegia ministerstva školství a ručně provedené poznámky v návrzích zákonů. Již v květnu 1956 se angažoval jako zástupce Československé akademie věd na ministerském jednání (společně s Janem Květem) v otázce dalšího organizačního vývoje památkové péče. Chtěl zabránit tomu, aby politická reprezentace nerozhodla o reorganizaci bez patřičného posouzení kladů a záporů obou předkládaných variant. Zdůrazňuje proto, že žádné dosavadní změny, kterými systém památkové péče prošel od konce války, nebyly takového dosahu, „*aby zásadně změnily celého ducha a praxi v českých zemích, běžnou od zřízení prvních památkových úřadů v roce 1911.*“³⁴⁸

Pro závažnost situace doplnil v červnu téhož roku (opět s Květem) výše zmíněné vyjádření akademie věd doplňujícím vyjádřením. Znovu v něm upozornil na nebezpečí plynoucí z odtržení vědeckého přístupu od praxe a varuje před nepřípravou krajských národních výborů k plnění památkových úkolů: je v zájmu památkové péče, aby národní výbory „*měly ve svém úřednictvu zkušené, vyškolené odborníky v oboru umělecko-historickém i technickém.*“³⁴⁹ Docílit takového stavu nelze hned, pro vyškolení úředníků však akademici nabídli své služby.

Ve všech shora uvedených prohlášení zaznívá stará Wirthova idea odborného úřadu, kterou formuloval již před válkou, když v roce 1936 při jednom z mnoha jednání o návrhu zákona o památkách varoval před tím, že by památkovou problematiku od památkových úřadů převzaly obecné úřady veřejné správy. Již tehdy se obával, že by tím utrpěla vědecká stránka „*a dříve nebo*

³⁴⁸ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. XL, svazek 2, Vyjádření ČSAV k jednání v kolegiu ministerstva kultury dne 11. 5. 1956, s. 1.

³⁴⁹ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, dopis Z. Wirtha a J. Květa ze 7. 6. 1956 Ministerstvu kultury, s. 2.

později bylo by nutno pro tuto část jejich působnosti zřizovati instituce

*zvláštní.*³⁵⁰

Zákon o kulturních památkách, museích a galeriích

Hledání organizační podoby vyhovující jak požadavkům na nulové navýšení pracovních míst a zároveň snaha zachovat alespoň v modifikované podobě úlohu Státní památkové správy pokračovala na ministerstvu školství a kultury, jak zněl nový název ministerstva (dále uvádím jen „ministerstvo školství“) i po příchodu Františka Kahudy v červnu 1956.³⁵¹

K zásadní schůzi kolegia ministerstva školství dne 11. října 1956 předložilo ministerstvo v rámci chystaných zásad k reorganizaci památkové péče i návrh zákona s označením o kulturních památkách, museích a galeriích.³⁵² Obsáhlý materiál pokračoval v nastaveném kurzu decentralizovat výkon památkové péče z ústředního orgánu na národní výbory. Vyjadřoval potřebu vydat v co nejkratší době památkový zákon, který, jak vyplývalo ze samotného názvu a z následujícího textu, měl soustředit správu památek a řízení muzeí a galerií v krajských správách státní památkové péče. Oproti předcházejícím úvahám o celostátní důležitosti památkového předpisu ministerstvo rezignovalo na celostátní právní úpravu, s odkazem na odlišný vývoj na Slovensku.³⁵³

³⁵⁰ NA, f. MŠ, inv. č. 1740, kart. 3127, zákon o památkách, připomínkové řízení, dohoda s Ministerstvem vnitra s Ministerstvem unifikací, 24. 2. 1936.

³⁵¹ František Kahuda byl od 12. 12. 1954 ministrem školství, kam v červnu roku 1956 přešla i oblast kultury, osvěty a s ní i památkové péče. Knapík – Franc (pozn. 233), s. 48.

³⁵² NA, f. MŠK, sign. Kolegia č. 36–42, kart. 5, materiály pro schůzi kolegia ministra školství a kultury, osnova zákona o kulturních památkách, museích a galeriích, 12. 10. 1956.

³⁵³ NA, f. MŠK, sign. Kolegia č. 36–42, kart. 5, materiály pro schůzi kolegia ministra školství a kultury, návrh na nové uspořádání ochrany kulturních památek a státní památkové péče, 12. 10. 1956, s. 1.

Lze předpokládat, že autorem návrhu zásad i zákona byl právník Josef Ondrušek, vedoucí oddělení památek ministerstva školství, za součinnosti Miroslava Buriana a Vintera ze Státní památkové správy. Jmenovaní jsou uvedeni jako předkladatelé uvedeného materiálu k připomínkování.

Návrh zásad a text zákona formuloval již celkem ustálenou definici památky pomocí výčtu památkových hodnot,³⁵⁴ zásadní novinkou byl však výskyt kategorie národních kulturních památek, do té doby v návrzích české památkové legislativě nepoužitý. Za předchůdce kategorie národních památek můžeme snad považovat návrh na zavedení památek celostátního významu (vedle památek krajových), v již zmíněných návrzích z roku 1953.

Národní kulturní památky by dle říjnového návrhu jako „*nepostradatelnou součást majetku národa*“ prohlašovala vláda na návrh ministra školství (§ 4). O zápis ostatních památek by rozhodoval ústřední orgán státní památkové péče, přičemž i památkám dosud v seznamu památek nezapsaným měl stát poskytovat ochranu. Rozhodnutí, že věc není památkou, by příslušelo opět ústřednímu orgánu. Zásady nového zákona počítaly také se zřizováním památkových rezervací,³⁵⁵ i s ochranným pásmem k zachování vhodného prostředí (národních) kulturních památek.³⁵⁶ Zvláštní postavení přiznával návrh hradům a zámkům, které spolu s mobiliářem tvořily instalovaný soubor památkových předmětů. Presentace zpřístupněných bývalých

³⁵⁴ § 2 odst. 1: „*Památkou jest kulturní statek vzniklý v minulosti, který dokládá význačným způsobem historický vývoj společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí věc, která má vztah k význačným osobám a událostem dějin a kultury.*“ NA, f. MŠK, sign. Kolegia č. 36–42, kart. 5, pro schůzi kolegia ministra školství a kultury, 12. 10. 1956, osnova zákona o kulturních památkách, museích a galeriích, s. 1.

³⁵⁵ „*tvoří-li skupina nemovitých památek se svým prostředním zvlášť hodnotný celek.*“ – Ibidem, s. 2.

³⁵⁶ Ibidem.

šlechtických sídel měla po svém dokončení podávat ucelený přehled o historickém, uměleckém a kulturně politickém vývoji naší vlasti.³⁵⁷

Tvůrci návrhu i návrhu zákona navrhovali (s ohledem na efektivitu a odbornost) soustředit veškerou odbornou činnost včetně propagace do jednoho vědecko-metodického centra, včetně řízení muzeí a galerií.³⁵⁸ Vzhledem k nutné kooperaci zaměstnanců památkové péče, muzeí a dobrovolníků považovali autoři návrhu za účelné soustředit řízení památkové péče, muzeí a galerií ve společných orgánech (památkových správách), ustanovených na centrální úrovni, v krajích a v okresech.³⁵⁹ Krajské památkové správy měly působit při krajských národních výborech jako výkonné orgány v čele s *krajským konzervátorem*, který by byl jmenován z řad odborníků radou krajského národního výboru: návrh počítal se čtyřmi pracovními místy pro památkovou správu v každém kraji. Takto organizovaná památková péče by dle předkladatelů návrhu umožňovala řešit nedostatečné personální kapacity krajských národních výborů.³⁶⁰

Návrh tedy usiloval o posílení odborného prvku v nově vytvořeném paralelním systému památkových správ, které zároveň sloužily jako výkonné orgány. Pod rouškou deklarované decentralizace tak krajské památkové správy spíše rozšiřovaly koncept odborného a výkonného ústředního orgánu (Státní památkové správy) na krajskou úroveň.

³⁵⁷ NA, f. MŠK, sign. Kolegia č. 36–42, kart. 5, materiály pro schůzi kolegia ministra školství a kultury, návrh na nové uspořádání ochrany kulturních památek a státní památkové péče, 12. 10. 1956, s. 8.

³⁵⁸ Ibidem, s. 11.

³⁵⁹ Ibidem, s. 8.

³⁶⁰ V praxi prý zajišťuje památkové úkoly jeden pracovník průměrně jednou šestinou své agendy(!) Ibidem, s. 1.

V prosinci 1956 byl návrh zákona o kulturních památkách, muzeích a galeriích, s návrhem decentralizace hotov³⁶¹ a zaměstnanci Státní památkové správy se v průběhu první poloviny roku 1957 rozjeli po českých a moravských krajských národních výborech představit zamýšlený model krajských památkových správ a vyslechnout k nim připomínky. Dle zachovaných záznamů se krajská reprezentace dívala na navrhovanou změnu s oprávněným podezřením, že přinese omezení jejich pravomocí ve prospěch ústředního orgánu. Obávala se, že by rady krajských národních výborů neměly na řízení krajské památkové správy rozhodující vliv. Například v Plzni hájil zástupce krajského národního výboru dosavadní stav, který svěřoval od roku 1951 správu části státního kulturního majetku krajským národním výborům a návrat instituce obdobné Národní kulturní komisi výslovně odmítl. I přítomný ředitel krajské galerie považoval navrhovaný systém za riziko odlivu cenných uměleckých děl z krajských galerií do ústředních sbírek.³⁶²

Problematickou se však ukázala i snaha soustředit v jednom orgánu obory monumentiky (památkovou péči s muzejnictvím). Institucionální spojení památkové péče a muzejnictví (včetně galerií a potažmo ochrany přírody) zcela odmítl archeolog a akademik Jaroslav Böhm, který dopisem za akademii věd uvedl v únoru 1957 své argumenty proti navrhovanému spojení.³⁶³ Zdůrazňoval především odlišnou specializaci obou oborů i odlišné poslání: památková péče má „*ochranářské poslání*

³⁶¹ NA, f. ÚPV-B, inv. č. 7743, sign. 41.354, kart. 3411, osnova zákona o kulturních památkách, museích a galeriích, s. 1.

³⁶² NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, Odbor školství a kultury Rady Krajského národního výboru v Plzni, osnova zákona o kulturních památkách, museích a galeriích. Připomínky z 19. 1. 1957, s. 1.

³⁶³ ÚDU AV ČR, f. Z. Wirth, kart. 15, svazek 1, dopis Československé akademie věd ze dne 8. 2. 1957.

za hlavní úkol (...) ve skupině muzeí a galerií je posláním ochrannářské toliko jen jednou částí jejich úkolů.“ Obával se i byrokratismu krajských památkových správ.³⁶⁴

Wirth představil svůj názor o připravovaném zákoně širší veřejnosti v časopise *Kultura*, kde sice decentralizaci opatrně označuje za jednu z výhod aktuálně předloženého návrhu zákona, ovšem až po „*řádném praktickém vyškolení potřebného odborného personálu vědecky vzdělaného.*“³⁶⁵

Ústřední správa státní památkové péče, 1957

Dle usnesení vlády ze 7. prosince 1956 měl ministr Kahuda decentralizační opatření na úseku státní památkové péče provést na základě připravovaného zákona.³⁶⁶ Tato verze byla dne 19. března 1957 předána ministrem kultury k připomínkování. Návrh se jak strukturou, tak obsahem již velmi blíží finálnímu textu přijatého zákona o kulturních památkách.³⁶⁷ Březnový návrh obsahuje již všechny instituty, na kterých spočíval později schválený text zákona: kulturní památky, národní kulturní památky, památkové rezervace, ochranná pásma. Zcela vypustil úpravu systému muzeí a galerií,³⁶⁸ které se dočkali autonomie, legislativně později vyjádřené samostatným zákonem o museích a galeriích (přijat v roce 1959).³⁶⁹ Je ovšem důležité, že vláda přijala návrh ve znění, který předpokládal

³⁶⁴ Více o tom – Michal Novotný, *Cesta k prvnímu českému památkovému zákonu*, *E-Monumentica* IV, 2016, č. 2, s. 18–31.

³⁶⁵ Wirth (pozn. 24).

³⁶⁶ NA, f. MŠK, sign. Kolegia č. 36–42, kart. 5, Zpráva pro schůzi kolegia 31. 10. 1957.

³⁶⁷ ÚDU AV ČR, f. Zdeněk Wirth, kart. 15, svazek 2, Osnova zákona o kulturních památkách, 19. 3. 1957.

³⁶⁸ Dle zjištění Krejčího se tak stalo v únoru 1957 na poradě u náměstka předsedy vlády Václava Kopeckého. – Krejčí, (pozn. 11).

³⁶⁹ Zákon č. 54/1959 Sb., o museích a galeriích, Sběrka zákonů Republiky československé, částka 22 ze dne 25. 7. 1959.

zachování odborné organizace Ústřední správy státní památkové péče. Ústřední správa by byla podřízena ministerstvu školství a její ředitel jmenován vládou.

Na základě připomínek z meziministerského řízení i z rad krajských národních výborů zaslal ministr Kahuda projednanou a dohodnutou osnovu zákona 10. května 1957 vládě a požádal o zařazení na pořad schůze. Tato verze již obsahuje definici kulturní památky uvedenou v přijatém zákoně o kulturních památkách³⁷⁰ a ani v dalším nedošlo k zásadním změnám. Oproti později schválenému zákonu se liší pouze drobnými formulačními odchylkami (pomineme-li organizační uspořádání památkové péče).³⁷¹ Také důvodová zpráva předložená s tímto návrhem je až na ustanovení o organizační struktuře totožná se zprávou předloženou k později schválenému návrhu. Poskytuje argumenty pro novou právní úpravu: není vždy zřejmé, zda je věc památkou, kdo má zodpovědnost za její údržbu, jaké jsou pravomoci státních orgánů, vadí i přílišná centralizace.

Slavnostnější (úvodní) část důvodové zprávy líčí úspěchy dosavadní péče o památky poukazem na zpřístupnění souboru hradů a zámků veřejnosti.³⁷² Dalším prezentovaným úspěchem je socialistická péče o historická města, která má obnovit historický vzhled a uměleckou krásu památek, zároveň ji však přizpůsobit modernímu bydlení. Poté následuje výčet úspěšně obnovených individuálních památkových akcí: Strahovský klášter, Karolinum, Bertramka. Až poté zmiňuje

³⁷⁰ Památkou je „kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k význačným osobám a událostem dějin a kultury.“ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o kulturních památkách (č.j. 19.116/57-D/2), v Praze dne 10. 5. 1957, s. 1.

³⁷¹ Např.: „zápis do státního seznamu památek není podmínkou ochrany památky.“ – Ibidem, s. 3.

³⁷² NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, důvodová zpráva k osnově zákona o kulturních památkách (č.j. 19.116/57-D/2), v Praze dne 10. 5. 1957, s. 1.

zpráva památky pokrokových tradic: Jiráskovo museum ve Hvězdě, Betlémská kaple, Leninovo, Gottwaldovo muzeum, Muzeum dělnického hnutí v Břevnově. Zmiňuje i některé restaurátorské počiny malířských a sochařských děl a technické památky. Kromě tradičního důrazu na národní prvek upozorňuje zpráva na sílící mezinárodní památkové hnutí, „*kteří vidí v památkách každého národa součást kulturního bohatství, jež patří celému lidstvu.*“³⁷³

Projednaná verze prosazovala záměr sjednotit do jednoho administrativně-hospodářského a vědecko-metodického centra všechny otázky výzkumu, dokumentace, ochrany, konzervace, a obnovy, včetně ochrany přírody. Tato úloha měla patřit Ústřední správě státní památkové péče (vytvořené z dosavadní Státní památkové správy) podléhající ministerstvu školství a kultury. Na území kraje měly zajišťovat výkon památkové péče rady krajských národních výborů, resp. jejich odbory školství a kultury. Jejich poradním orgánem se měla stát krajská komise státní památkové péče, jmenovaná radou krajského národního výboru.³⁷⁴ K posílení odborného aspektu přistupuje Vědecká rada, poradní orgán ředitele Ústřední správy státní památkové péče, jejíž členy měl jmenovat ministr po vyjádření akademie věd.

Další osud předkládaného návrhu však ukázal, že zpochybnit v legislativním procesu bylo možné nejen připomínky jednotlivých rezortů, ale i názor vlády. I když návrh již prošel připomínky ministerstev, a i přes to, že vláda na zmíněné schůzi 7. prosince 1956 zvolila ze dvou předložených organizačních návrhů právě tuto *Verzi I* (alternativní návrh předpokládal vytvoření Státního památkového ústavu), vložila se do věci 3. září 1957 Státní komise pro otázky organizace a systematisace správy (poradní útvar Úřadu předsednictva vlády) a vývoj ubírající se tímto směrem zvrátila. Státní komise, vedena snahou o dosažení „*co největšího zřehospodárnění a*

³⁷³ Ibidem, s. 3.

³⁷⁴ Ibidem, s. 1.

zjednodušení správy“ nesouhlasila s navrhovanou Ústřední památkovou správou. Doporučila naopak pro zajištění odbornosti a jednotného řízení zřídit Památkový ústav spadající pod ministerstvo školství a kultury, „*jehož posudky by byly všeobecně i pro národní výbory závazné.*“³⁷⁵ O správní činnost by se podělilo ministerstvo a krajské národní výbory. Kahuda tentýž den uložil osobně vedoucímu legislativního oddělení ministerstva, Ondruškovi, zapracovat doporučení státní komise do nové verze návrhu. Ondrušek ji společně s právníkem Státní památkové správy, Františkem Plachým, vypracoval a 11. září 1957 Kahudovi odevzdal. Plachý s Ondruškem změnili návrh v souladu s pokynem tak, že vědecko-výzkumným a odborným útvarem již nebyla Ústřední památková správa, ale měl se jím stát Státní ústav památkové péče a ochrany přírody. Orgány státní památkové péče na prvním stupni se měly stát výkonné orgány krajských národních výborů.³⁷⁶

Na Kahudovu žádost z 10. září 1957, jak má dál postupovat, když názor státní komise neodpovídá dohodnutým závěrům ze schůze vlády, odpověděl místopředseda vlády Dolanský, že pokud nedojde k dohodě, rozhodne o věci předsednictvo vlády na základě posouzení přesně formulovaných zásad obou uvažovaných alternativ, doprovázené rozbořem každé z nich z hlediska hospodářského, personálního a stanoveného účelu.³⁷⁷ Rozpor mezi usnesením vlády a expertním posudkem komise měl tedy být řešen novým posouzením, založeným na zohlednění obecných ekonomických argumentů. Zástupci ministerstva financí a ministerstva státní

³⁷⁵ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o kulturních památkách pro schůzi kolegia 31. 10. 1957, varianta VIh, s. 2.

³⁷⁶ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o kulturních památkách pro schůzi kolegia 31. 10. 1957, varianta II, s. 1.

³⁷⁷ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o kulturních památkách pro schůzi kolegia 31. 10. 1957, varianta VIh, s. 2. Dle Plachého se tak stalo dne 20. 9. 1957.

kontroly však již předem vyjádřili svoji preferenci alternativnímu řešení č. II., tedy oddělení odborné a vědecké funkce do samostatného památkového ústavu.³⁷⁸

Zástupci ministerstva školství nicméně požadované porovnání obou variant předložili. Pro záchranu ústředního orgánu s pravomocí řídicí a odbornou (Ústřední správa měla mimo jiné spravovat národní kulturní památky ve státním vlastnictví, především hrady a zámky) použili argumenty zdůrazňující efektivitu ústředního řízení komplexních památkářských akcí (větší operativnost při mezioborové spolupráci) a zásadu neodlučitelnosti teorie s praxí: památková péče sice musí vycházet z vědeckého základu, ale tento základ souvisí úzce s praxí (vyjádření zjevně inspirované Wirthem a Květem).³⁷⁹ Výhodou pro druhou variantu rozdělení odborné a správní činnosti shledává ministerstvo v tom, že odbornému ústavu by umožnilo soustředit se na vědeckou činnost a že krajské národní výbory by převzaly plnou odpovědnost za státní památkovou péči v kraji.³⁸⁰ Porovnání nákladů vyplývající z personálního obsazení obou variant vycházelo ministerským pracovníkům mírně ve prospěch varianty s památkovým ústavem: 126 pracovníků proti variantě s Ústřední památkovou správou předpokládající 129 pracovních míst.³⁸¹

Do konce října nebyl návrh předložen kolegiu ministerstva školství a kultury. Ondrušek společně s Jiráskem (památkové oddělení ministerstva) a s Burianem, Plachým a Stránským ze Státní památkové správy vypracovali ještě několik dalších organizačních verzí zákona a všechny je zaslali státní komisi pro otázky organizace.

Oproti předpokládané působnosti na celém území státu došlo na podzim 1957 (již po připomínkách) ke změně územní působnosti zákona. Dodatečné doporučení

³⁷⁸ Ibidem, s. 3.

³⁷⁹ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o kulturních památkách pro schůzi kolegia 31. 10. 1957, varianta VIh, Zhodnocení obou alternativ, s. 9.

³⁸⁰ Ibidem.

³⁸¹ Mzdové náklady 208 610 Kčs měsíčně oproti 210 450 Kčs měsíčně. – Ibidem, s. 11.

„slovenských činitelů“ tlumočené slovenským Pověřenectvem školství a kultury, navrhovalo omezit platnost zákona pouze na české kraje. Zajímavé je, že se tak stalo poté, co 9. a 10. října 1957 jednali zástupci české památkové péče (Plachý, Ondrušek, Jirásek) o požadavcích státní komise se zástupci pověřenstva a Slovenského památkového ústavu, aniž by tento požadavek na jednání výslovně zazněl.³⁸² Představitelé těchto institucí požadavek na zúžení působnosti zákona evidentně neiniciováli.

Poslední verze předložená Ondruškem a kolegy³⁸³ ke schválení vládě představovala ještě jeden kompromis mezi oběma variantami (Státní památkovou správou a se Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody). Ondrušek s Plachým navrhli zřídit při ministerstvu školství Ústřední památkovou komisi s vlastním odborným zázemím, která by prováděla výzkum, dokumentaci, vypracovávala metodiky, formulovala zásady památkové péče a podávala odborné posudky. Předsedou Ústřední komise by byl odborný pracovník ministerstva a její členy by jmenoval ministr ze zástupců vědeckých institucí a vysokých škol. Obdobný model měl platit u krajských a okresních památkových komisí, pro které měli být členové jmenováni radou národního výboru z vědeckých, odborných či vlastivědných pracovníků. Návrh tím chtěl napomoci sblížení odborného a výkonného prvku s prvkem občanským.

Nabízený kompromis ovšem nebyl přijat. Ve výsledné podobě zákona získal většinu odborných úkolů Státní ústav památkové péče a ministerstvu zůstala činnost řídicí a kontrolní, zatímco rozhodovací činnost přešla převážně na rady krajských

³⁸² NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, jednání o organizaci státní památkové péče ve dnech 9. a 10. 1957 v Bratislavě, záznam, s. 3.

³⁸³ NA, f. SPS, inv. č. 1, kart. 2, osnova zákona o kulturních památkách pro schůzi kolegia 31. 10. 1957, varianta IIIa, č.j. 69.997/57, 14. 11. 1957.

národních výborů. Dlouhodobé snažení zaměstnanců Státní památkové správy se tedy nepodařilo dovést k úspěchu.

Když ministr Kahuda četl 17. dubna v roce 1958 před poslanci Národního shromáždění před hlasováním o návrhu zákona o kulturních památkách oslavný projev, vyjmenovával úspěchy české památkové péče (péče o historická města, hrady, zámky, restaurování výtvarných děl). Hned za tím zdůraznil jako vymoženost nové společnosti i navrhovanou decentralizaci památkové péče: *„Výkon péče o památky příslušel sice krajským národním výborům, ale jenom v omezeném rozsahu. Předkládaný návrh zákona má právě tuto skutečnost změnit.“*

Dílčí shrnutí

Poté, co se československý stát záhy po válce přihlásil k odpovědnosti za stav ohroženého kulturního dědictví, a to v rozsahu, který v porovnání se situací před válkou neměl obdoby, mohlo se nejen ochráncům památek zdát, že se vbrzku podaří přijmout i památkový zákon, který by symbolicky završil předchozí snahu ochránců památek narážející na politický nezájem. Památkový zákon však schválilo Národní shromáždění až v roce 1958, a to přesto, že na prvních zákonných návrzích začali ministerští úředníci pracovat již v roce 1949. Legislativní práce probíhaly bez velkých přestávek téměř po celou sledovanou dobu, nezávisle na organizační a personální zvraty na ministerstvu a ve státní správě vůbec.

Mezitím se péče o památky v českých zemích stala po válce součástí budování státu a nová politická reprezentace umožnila ochráncům památek podílet se na ochraně kulturního dědictví v dosud nebývalém rozsahu. Ochota státu větší měrou začlenit ochránce památek do státních struktur je posilovala v přesvědčení, že nyní budou moci realizovat své představy efektivněji než z pozice zapálených dobrovolníků. Hledání místa pro památkovou péči v systému státní správy však

nebylo jednoduché a návrhy památkových zákonů v průběhu padesátých let to dokladují. Zatímco vymezení pojmu chráněné památky nepředstavovalo v návrzích zákonů velké problémy a záhy se ustálil, zajímala státní administrativu více organizační podoba památkové péče. Otázka, kde mají být organizačně soustředěni ochránci památek (památkáři) a jaký má být jejich vztah ke státním orgánům a úřadům, se nad památkovou péčí vznášela permanentně a právě snaha o její vyřešení často iniciovala legislativní přípravy. Nefunkčnost systému reflektovaly též různé zprávy z kontrol a prověrky, motivující státní administrativu k nápravné činnosti. Již první návrhy zákona respektovaly přenos působnosti v oblasti státní památkové péči na krajské národní výbory. Přirozené institucionální ohnisko ochránců památek, památkový úřad, se postupně dostal na vedlejší kolej (již dříve předznamenané působností národní kulturní komise). Jeho přeměna na Státní památkový ústav, ač z teoreticky právního pohledu znamenala zásadní událost, proběhla po formální stránce pouhým vládním nařízením a ve skutečnosti „*podstatná část výkonu památkové péče zůstala dále v památkovém ústavu, do něhož se prodloužila tradice památkového úřadu.*“³⁸⁴ Národní výbory úkoly plynoucí z výkonu památkové péče kapacitně ani odborně nemohly zvládat.

Jedním z hlavních témat sledovaného období se stala otázka decentralizace památkové péče. Z počátku však stát uplatňoval centralizační politiku. Začala již záhy po válce: dva samostatné památkové úřady v Praze a v Brně byly sloučeny na konci roku 1950 v jeden úřad (brněnský se stal pobočkou pražského). S účinností od 1. ledna 1952 se národní kulturní komise změnila v poradní sbor ministra školství, věd a umění a památkový úřad zároveň transformoval na Státní památkový ústav.

³⁸⁴ ÚDU AV ČR, kart. XL, svazek 2, dopis Ministerstva školství a kultury ze dne 31. 8. 1956 Z. Wirthovi, pozvánka na jednání před kolegiem na 7. 9. 1956, Informační zpráva k otázce řešení organisace státní památkové péče, s. 4.

Vrcholem centralizace bylo vytvoření Státní památkové správy v roce 1953 (zásadní změna provedená pouhým opatřením ministra Sýkory), která v sobě sloučila odbor správy státního kulturního majetku ministerstva školství a osvěty se Státním památkovým ústavem a Státním fotoměřičským ústavem.³⁸⁵

Postavení odborné složky památkové péče se v tomto i následujícím období přizpůsobovalo všeobecně politicky deklarované decentralizaci rozhodovacích pravomocí z ústředních orgánů na (krajské) národní výbory. Naplňování decentralizace však vázlo, neboť vláda se zároveň stále držela výhod jednotného plánování a politické i hospodářské kontroly. Pro praxi památkové péče bylo rozhodující, že stát své decentralizační záměry nedokázal stvrdit odpovídajícím finančním zajištěním. Neschopnost národních výborů plnit svěřené úkoly pomáhala udržet silnou úlohu ministerstva. Napravit tento provizorní stav se však vzhledem ke schváleným zásadám decentralizace státní správy a řízení nedařilo. Úsilí ministerských úředníků (s Wirthovou podporou) legalizovat výhodu spojení odborného a výkonného prvku památkové péče v jedné organizaci, nacházející odezvu ještě v posledních verzích návrhů z roku 1957, nebylo úspěšné. Při konfrontaci dvou odlišných koncepcí organizace památkové péče předložených ministerskými úředníky vyhrál návrh žádající důslednou decentralizaci a oddělení správní složky od odborné. Státní památková správa tak zůstala epizodou v historii české památkové péče.

Pokud jde o samotný pojem chráněné památky, způsob jejího vymezení pro zákonný předpis stál v tomto období překvapivě mimo zpochybňující debaty.

Památka měla být dokladem lidské činnosti, jejího vývoje a alespoň první verze návrhů památkového zákona zahrnovaly zároveň i památky nehmotné. Ministerstvo záhy opustilo jednotnou úpravu s památkami přírodními a nadále pracovalo

³⁸⁵ Hobzek (pozn. 13), s. 23.

s konceptem kulturní památky jako výtvořiny lidských rukou. Není bez zajímavosti, že důvodové zprávy v tomto období až na výjimky vyvažovaly jinak silně akcentovaný význam památek jako projevů (pokrokových) národních tradic odkazem i na jejich význam vědecký (památky jako dokumenty pro historické poznání), osvětový (památky jako pomůcky pro ideově správné, tedy státem žádané chápání historického vývoje), estetický (objekt potěšení, radosti) a postupně i rekreační (volný čas).

Kromě výše uvedených aspektů je především už pro období prvních poválečných let nápadný důraz na zpřístupňování památek veřejnosti. Zpřístupňování vzdělávání, kultury a kulturních statků deklarovaly ostatně politické i právní dokumenty. Étos zpřístupňování našel své největší uplatnění u konfiskovaných zámků a hradů, kde fungoval jako silný legitimizační důvod pro jejich správu ve státních rukách. Ochránci památek mohli s pomocí tohoto argumentu držet kontrolu nad velkým množstvím státního kulturního majetku a hájit náklady potřebné na jeho údržbu bez rizika nevhodných adaptací. Stát zase mohl prezentovat péči věnovanou zachování šlechtickým sídlům jako doklad nadřazenosti socialistického zřízení nad předchozími epochami kapitalismu a feudalismu, a to před stále stoupajícím počtem návštěvníků. Zpřístupňování památek však rozhodně není výmyslem poválečného komunismu. Ostatně právě Wirth už v roce 1923 odůvodňoval opodstatněnost návrhu zákona o vyvlastnění *socializací statků*.

Původně široký koncept památky subsumující památky kulturní, přírodní, písemné a nehmotné (vyjádřeno dnešní terminologií) v jednom zákoně se postupně do konce padesátých let diferencoval. Snaha ministerských úředníků upravit oblast památkové péče s muzejnictvím v jednom právním předpise pro odpor muzejního akademického prostředí nakonec neprošla. Představa Vintra o přidružení muzejnictví do jednoho orgánu s památkovou péčí tedy ve své době (kolem roku 1956) narazila na odpor pro odlišnost obou oborů. Lze se domnívat, že primárním důvodem

odmítnutí byla spíše obava z nepříznivého postavení muzejnictví v plánované krajské památkové správě. Lze připomenout, že tento konflikt probíhal v době zvažování funkce a podob instalací na zámeckých objektech, ve které se odlišnosti mezi zájmy památkové péče a muzejnictví také projeví.³⁸⁶ Pokud jde o ochranu přírody, ta, ač legislativně upravena zvlášť zákonem v roce 1959, s památkovou péčí nicméně svůj osud v dalším období institucionálně spojila.

Důležitým zjištěním je zachování zásady dynamického konceptu památky, kterou o již před válkou obhajoval například Wirth. Přes námitky o neurčitosti pojmu památka v právní normě, zůstal ve všech prozkoumaných variantách návrhů památkového zákona způsob definování pomocí zákonných znaků zachován. Nutno dodat, že v situaci, kdy neexistoval dostatečně použitelný soupis objektů – památek, je toto řešení pochopitelné. Neúplný stav soupisu památek však v žádném případě nebrzdil přípravu zákona, neboť, jak práce dokladuje, zvítězilo již v počátečních pokusech přesvědčení upřednostnit vydání právní normy před čekáním na kompletní soupisu.

Pro hledání kontinuity památkového práva v předválečné a poválečné době zůstává ústřední postavou Zdeněk Wirth, jehož podíl na legislativní proces v průběhu sledovaného období, ač nepřímý, lze odvodit od množství zachovaných návrhů zákonů s vlastnoručními poznámkami nebo z pozvánek na porady ministerstva, kterých se zúčastňoval jako především v jeho závěrečné fázi. Jedinou další postavou se zkušeností z předválečné památkové péče, která zasáhla iniciativně do legislativního procesu, je Václav Mencl. Jeho podíl na prvním návrhu památkového

³⁸⁶ Rozdílnost zámecké instalace od muzejní expozice líčí například Hlobil: Ivo Hlobil, K teorii interiérové instalace české památkové péče, in: Marek Perůtka (ed.), *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, Praha 2008, s. 43–59.

zákona zpracovávaného v roce 1949 na ministerstvu zmiňují Wirth a Josef Hobzek.³⁸⁷

Legislativní aktivita se v tomto období soustředila na ministerstvu kultury (pod různými názvy). Identifikace tvůrců návrhů zákonů není jednoduché, určitá jména lze však dovodit z referátníků a ze záznamů. Potvrdit můžeme činnost Jankovce s Václavem Menclem, Ludvíka Kuby, Františka Plachého a Josefa Ondrušky. Nejistý je podíl Františka Sieglera, který předkládané návrhy spíše připomínkoval.

Příběh projednávání památkového zákona zcela odpovídá tvrzením Martina France a Jiřího Knapíka o osudu osvětových zákonů v tomto období: i když jejich příprava mnohdy probíhala již od roku 1948, k zákonodárci se dostaly až kolem roku 1958.³⁸⁸ Legislativní priority se odvíjely dle potřeb komunistické strany, nikoli podle skutečné potřeby v tom kterém oboru. Památkový zákon připravilo ministerstvo k přijetí již v roce 1950, zásah kulturní komise KSČ však jeho další schvalování zastavil. Přímý zásah orgánů komunistické strany do legislativního vývoje lze předpokládat i v jiných okolnostech, ale pro nedostatek pramenů jej spíše tušíme.

Zajímavé je posilování role národních výborů, se kterými na počátku roku 1957 konzultovali zaměstnanci Státní památkové správy navrhovanou decentralizaci. Obdobně jako jiné osvětové zákony, museli si ochránci památek v padesátých letech vystačit s řadou podzákoných právních předpisů.

³⁸⁷ Josef Hobzek, In memoriam Václava Mencla, *Památky a příroda* XXXIX, 1979, s. 93.

³⁸⁸ Franc – Knapík (pozn. 233), s. 53.

Příprava zákona o státní památkové péči

Kritika systému

Výsledná podoba rozdělení působnosti v zákoně o kulturních památkách svěčila v roce 1958 rozhodovací činnost výkonným orgánům krajských národních výborů, zatímco ministerstvo školství a kultury si ponechalo funkce řídicí a kontrolní. Aby krajské národní výbory mohly při své rozhodovací činnosti postupovat na základě odborných podkladů, zřizovaly od roku 1958 jako odborná pracoviště *krajská střediska památkové péče a ochrany přírody*. Naplnilo se tak varování Zdeňka Wirtha z roku 1936 o nutnosti zřídit pro zachování odborného posuzování zvláštní instituce, opustí-li se koncept odborného úřadu. Krajská střediska zřizovaly krajské výbory dle instrukce ministerstva školství a kultury,³⁸⁹ aniž je však zákon o kulturních památkách zmiňoval.

Další událostí, která předznamenala problémy s výkonem památkové péče, byla zásadní decentralizace výkonu státní správy na okresní národní výbory, která přišla v roce 1960 vládním nařízením.³⁹⁰ Výkon státní památkové péče poté měly v první instanci vykonávat okresní národní výbory.

S postupným uvolněním společenských poměrů především během druhé poloviny šedesátých let, s omezováním cenzury a s probouzejícím se zájmem o životní prostředí začala být veřejnost stále vnímavější a kritičtější ke stavu, v jakém se nacházelo kulturní dědictví. Již od poloviny šedesátých let se v některých časopisech objevovaly texty implicitně kritizující dopad technokratického myšlení na krajinu,³⁹¹ kritika obdobného zacházení s kulturním dědictvím přišla až o něco

³⁸⁹ Instrukce Ministerstva školství a kultury z 25. 8. 1958, čj. 30.024/L

³⁹⁰ Vládní nařízení č. 71/1960 Sb., o rozšíření pravomoci a odpovědnosti národních výborů. Tento stav potvrdil i pozdější zákon o národních výborech č. 69/1967 Sb.

³⁹¹ Blíže o tom Matěj Spurný, *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2016, kapitola Kritika, s. 181–225.

později. Výrazným tématem se stala likvidace starého Mostu,³⁹² v jádru středověkého města, které muselo ustoupit pokračující těžbě hnědého uhlí. Nelibost budilo i množství nevyužívaných či zničených památkových objektů. Za příčiny špatného stavu kulturního dědictví se nabízely různé důvody: nedostatek státních financí nebo neochota použít finance na údržbu nerentabilní památky, nevhodná alokace budov uživatelským organizacím, nedodržování právních předpisů, vandalství, nezájem veřejnosti, nefungující organizace státní památkové péče. Uvažování o poslední z uváděných důvodů vedlo některé ochránce památek k myšlence přehodnotit stávající systém *dvojkolejnosti*. Tento pojem se ujal jako označení systému, ve kterém vedle sebe existovaly na jedné straně orgány národních výborů a na druhé straně Státní ústav památkové péče a ochrany přírody (a nově po roce 1958 vznikající krajská střediska). Jedna ze zvažovaných cest ke změně měla vést přes novelizaci zákona o kulturních památkách.

Z akademické sféry otevřeně vystoupili na protest proti stávajícímu systému v památkové péči pracovníci Československé akademie věd v *Memorandu o současném stavu památkové péče v ČSSR*, vytvořeném na Ústavu teorie a dějin umění v letech 1966–1967 (a zveřejněném v roce 1968).³⁹³ Za hlavní problém označili akademici fakt, že po decentralizaci státní správy provedené v roce 1960 z krajských národních výborů na okresní národní výbory se pravomoc „*soustředí uje u orgánu odborně nevybaveného, kdežto kvalifikovaným institucím*“ tedy státnímu ústavu památkové péče a krajským střediskům zůstala jen funkce poradní.³⁹⁴ Jako řešení nevyhovující situace navrhovalo memorandum soustředit výkon a řízení

³⁹² Např. Otakar Nový, *Po nás potopa?*, *Mladá fronta* XXIV, 1968, 23. 6., s. 4. – nebo Olga Hníková – Ludvík Losos, *Odepsané město*, *Mladá fronta* XXIV, 21. 6., 1968, s. 4.

³⁹³ Memorandum o současném stavu památkové péče v ČSSR, *Umění* XVI, 1968, s. 321–347.

³⁹⁴ *Ibidem*, s. 326.

památkové péče u krajských národních výborů a posílit řídicí funkce státního ústavu památkové péče. Zákon samotný memorandum jako „*bezpochyby jednu z nejpokrokovějších a nejuváženějších norem památkové péče na světě*“ nekritizovalo. Naopak: apelovalo na dodržování všech dosavadních předpisů o ochraně kulturních památek.³⁹⁵

Nápravu měla přinést změna systému památkové péče: přesvědčení o nutnosti vytvořit samostatný odborný orgán s rozhodovací pravomocí, tedy vyjmout rozhodování o odborných otázkách památkové péče z pravomoci národních výborů, vyjádřil v roce 1969 právník státního ústavu památkové péče, František Plachý. Plachý, jeden ze spoluautorů zákona o kulturních památkách (a komentáře k němu) tak činí na základě poznání, že okresní národní výbory, na které po důsledně provedené decentralizaci v roce 1960 přešel výkon památkové péče, nejsou schopny tuto agendu plnit, a navíc je posudky krajských středisek nijak právně nezavazují. Připomíná, že problémy nelze vyřešit pouhou změnou zákona, je třeba začít respektovat odborný charakter památkové péče.³⁹⁶ Právě podceňování teorie (uvažování o zásadách ochrany památek) dovedlo praxi památkové péče do stávající neutěšené situace, navzdory vstřícné zákonné úpravě. Nedostatek respektu k teoretickému uvažování je dle něj důvodem, proč „*bylo milné očekávání těch, kteří věřili, že vydáním zákona č. 22/1958 sb., o kulturních památkách, jsou památky v českých zemích již zachráněny, a je vysvětlitelné jejich zklamání, když se ukázalo, že se tak nestalo.*“³⁹⁷ O pár let později (publikováno posmrtně na začátku sedmdesátých let) již Plachý navrhoval méně radikální řešení stanovit závaznost

³⁹⁵ Ibidem, s. 325.

³⁹⁶ František Plachý, Praxe a teorie státní památkové péče, *Památková péče XXIX*, 1969, č. 4, s. 205.

³⁹⁷ Ibidem.

posudků krajských středisek pro okresní národní výbory alespoň interním pokynem ministerstva.³⁹⁸

Kritiku systému vyjádřil na odborné platformě Zdislav Buřival,³⁹⁹ který došel po analýze dosavadních bohatých zkušeností k tomu, že rozhodování o odborných otázkách památkové péče by mělo být z okresních národních výborů převedeno na odborné orgány nezávislé na lokálních zájmech.⁴⁰⁰ Buřival proto navrhnul ústředně zřízenou dvoustupňovou soustavu orgánů památkové péče. Za důvod k novelizaci zákona spatřuje už tu skutečnost, že zákon o kulturních památkách nepředvídal existenci krajských středisek, zřízených pouhou instrukcí ministerstva školství a kultury. To dle něj dostatečně odůvodňuje naléhavost novelizace, neboť zákon o národních výborech z roku 1967 připouštěl delegaci výkonu státní správy na jiný orgán jen na zákonném základě,⁴⁰¹ „*takže několik tisíc pokynů ročně vlastníkům památek dle § 8 jsou v podstatě bez opory zákona.*“⁴⁰²

Od počátku šedesátých let docházelo také ke zpochybňování nezávaznosti seznamů památek, který byl právním vyjádřením zásady dynamické koncepce památkového fondu. Přestože Plachý v komentáři a v pozdějším článku interpretoval příslušná ustanovení jednoznačně ve prospěch ochrany i nezapsaných památek,⁴⁰³ již

³⁹⁸ František Plachý, Odborné posudky ve státní památkové péči, in: Helena Hanšová (ed.), *Památková péče 1945–1970. Sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970*, Praha 1973, s. 53–57.

³⁹⁹ Zdislav Buřival (1919–1990), náměstek ministerstva kultury, od roku 1963 ředitel Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody.

⁴⁰⁰ Zdislav Buřival, Problémy památkové péče v soustavě státního zřízení, *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok* VI, 1970, s. 78.

⁴⁰¹ § 5 zák. č. 69/1967 Sb., o národních výborech

⁴⁰² Buřival (pozn. 400), s. 79.

⁴⁰³ František Plachý, Některé právní otázky památkové péče, *Památková péče* XXIII, 1963, s. 114–117. – František Plachý – Josef Ondrušek (ed.), *Zákon o kulturních památkách*, Praha 1959, s. 27–28.

v roce 1962 dospěl Vinter k restriktivnímu výkladu s odkazem na potřebu absolutní kontroly nad památkovým fondem: „*abychom mohli plánovitě a odpovědně uplatňovat účinnou péči o naše památkové bohatství, potřebujeme (...) mít co nejúplnější přehled o tom, co je konkrétním obsahem této péče a jaký je její rozsah.*“⁴⁰⁴ Na konci šedesátých let i Vladimír Novotný s odvoláním na praxi vyjádřil přesvědčení o výlučné závaznosti státních seznamů,⁴⁰⁵ čímž pokračoval vstříc představě, která se uplatnila při přípravě nového zákona.

Koncepce dalšího rozvoje státní památkové péče v ČSR

Bídny stav památkových objektů zaznamenal v roce 1968 Nejvyšší kontrolní úřad ve Zprávě o stavu údržby a oprav památkových objektů. Z následujících vládních opatření se impulsem pro přípravu nového zákona stalo vládní usnesení č. 25 přijaté v roce 1973 pod názvem *Koncepce dalšího rozvoje státní památkové péče v ČSR*⁴⁰⁶ a souběžně s tím *Zásady kategorizace kulturních památek*. Tyto programové dokumenty stanovily pro řešení problémů v památkové péči úkol provést kategorizaci kulturních památek pro efektivní alokování finančních prostředků, „*v souladu se společenskými potřebami a hospodářskými možnostmi.*“ Důsledná kategorizace měla být nástrojem pro plánování oprav a kontroly nad stavem kulturního dědictví. Prioritou pro výběr měly být především charakteristické dominanty krajiny a obcí. Odborná pracoviště památkové péče se měla pro příště podřídit „*celkovému společenskému poslání oboru*“ v širších společenských

⁴⁰⁴ Vlastimil Vinter, Hodnocení kulturních památek – klíčová otázka teorie a praxe památkové péče, *Památková péče XX*, 1962, č. 2, s. 33–38, 64, s. 38.

⁴⁰⁵ Vladimír Novotný, Základní inventarizace nemovitých památek, *Památková péče XXIX*, 1969, s. 194–204.

⁴⁰⁶ Koncepce dalšího rozvoje státní památkové péče v ČSR, in: *Životní prostředí. Informační zpravodaj rady pro životní prostředí při vládě ČSR*, 1973, č. 5.

souvislostech. Koncepce po nich vyžadovala větší vstřícnost k adaptacím památkových objektů a k „*přizpůsobení pro novodobé společenské potřeby*.“⁴⁰⁷

Celoevropský posun zájmu z ochrany objektů na ochranu urbanistických celků, krajiny a životního prostředí člověka, jasně patrný z obou dokumentů, prezentoval u nás Emanuel Hruška, který se mohl s rodící koncepcí na vyzvání ministerstva na počátku sedmdesátých let seznámit. Hruška zastával v té době pozici předsedy Ústřední komise státní památkové péče. V roce 1971 uveřejnil společně se Svatoplukem Voděrou (ze Svazu architektů ČSR) text *K dalšímu rozvoji socialistické památkové péče v ČSR*,⁴⁰⁸ jakési memorandum nového pojetí péče o památky, které vzniklo, jak autoři sami uvádějí, v souvislosti s přípravou vládního opatření na ministerstvu kultury.

Text je naplněn vizí „*životního slohu socialistické společnosti*“, ke které je však třeba dospět usilovně a plánovaně prostřednictvím jednotné kulturní politiky socialistického státu. Jednotná koncepce státní památkové péče je proto nejnaléhavějším úkolem ministerstva (za pomoci Státního ústavu památkové péče). Opustit se mělo přísné oddělování starého od nového, ve prospěch „*průběžné integrace kulturního dědictví do soudobého hmotného prostředí*“, tedy aktivní zasahování do památky. Důraz klade nikoli na ochranu hodnotných objektů, ale na „*urbanizační proces*.“ Organizačním předpokladem zlepšení stavu kulturního dědictví má být hlavně další posílení odborného vybavení krajských středisek a nově provedená kategorizace památek jako interní pracovní nástroj.

⁴⁰⁷ Koncepce dalšího rozvoje státní památkové péče v ČSR: cituje Hlobil (pozn. 7), s. 63.

⁴⁰⁸ Emanuel Hruška, Svatopluk Voděra, *K dalšímu rozvoji socialistické památkové péče v ČSR*, *Československý architekt XVII*, 1971, s. 1–2.

Návrh zásad zákona o státní památkové péči

Koncepce dalšího rozvoje stanovila, aby ministr kultury předložil návrh zásad nového památkového zákona.⁴⁰⁹ Ohniskem legislativních aktivit zůstalo i v tomto období ministerstvo kultury, vedené od května 1973 Milanem Klusákem. Dne 29. července 1974 rozeslala ředitelka odboru Eliška Veselá *Zásady k připravovanému zákonu o státní památkové péči*⁴¹⁰ projednané krátce předtím s právníkem legislativního oddělení ministerstva, Františkem Sieglerem, k vnitřnímu připomínkovému řízení.⁴¹¹ On a jeho kolegyně z památkového oddělení, Helena Hanšová, se na přípravě budoucího zákona podíleli až do jeho schválení v roce 1987.⁴¹²

Zásady k připravovanému zákonu obsahovaly 27 bodů, které sledovaly přibližně strukturu budoucího zákona. Ideově navazovaly na koncepci dalšího rozvoje a na zásady kategorizace, jak prozrazuje například bod 11: „*Komplexní péče o kulturní památky je zajišťována plánovitě a diferencovaně v souladu s kategorisací kulturních památek.*“ Péči o kulturní památky se rozumí „*souhrn činností zaměřených na zachování a uplatnění památkových hodnot a vhodné využití v souladu se společenskými potřebami tak, aby byla zajištěna funkce kulturní památky v socialistické společnosti a v životním prostředí.*“ Obdobně jako v koncepci

⁴⁰⁹ bod 1 písm. g) Koncepce dalšího rozvoje (pozn. 403).

⁴¹⁰ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 300, čj. 12.785/74-VI/1, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – vnitřní připomínkové řízení, 29. července 1974, příloha.

⁴¹¹ Siegler pracoval na ministerstvu nejméně od roku 1953, a v tomto období se vyjadřoval k několika návrhům památkových zákonů.

⁴¹² Text H. Hanšové ve sborníku *Památková péče 1945–1970*. Hlásí se k potřebě nalézt pro památky uplatnění. – Helena Hanšová, K otázce konzervace a obnovy kulturních památek, in: Idem (ed.). *Památková péče 1945–1970 : sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970*, Praha 1973, s. 29–31.

dalšího rozvoje se v nich připomínalo, že rozvoj památkové péče musí být „*v souladu s ekonomickými možnostmi.*“⁴¹³

Návrh zásad ve znění předloženém pracovníkům ministerstva kultury je prvním dokladem o práci na nové právní úpravě. Do roku 1987 k ní vedla dlouhá cesta, při které se některé prvotní záměry vytratily, jiné zůstaly. Za jednu z neotřesitelných zásad však platilo, že věci za kulturní památky bude centrálně prohlašovat ministerstvo kultury. Tato zásada představovala hlavní odklon od stávajícího zákona. Další odchylkou od platné definice kulturní památky bylo, že namísto dosavadního vymezení památky jako „*dokladu historického vývoje společnosti*“ uváděl návrh zásad v bodě 2, že kulturní památka je „*označení, které společnost propůjčuje, na základě vědeckých poznatků, hmotným dílům tvůrčí práce ze všech oborů lidské činnosti od nejstarších dob až po současnost nebo objektům a místům v přímém vztahu k významným politickým a kulturním událostem a k vynikajícím osobnostem pro hodnoty historické, revoluční, umělecké, vědecké a technické.*“⁴¹⁴ Jestliže dosavadní zákonná definice akceptovala památku jako doklad společenského vývoje s památkovými hodnotami, jež jsou společností poznávány, a teprve v pochybnostech nechávala o tom rozhodnout státní autoritu, nová formulace zdůrazňovala aktivitu státu, který měl hmotnému výtvoru lidské činnosti propůjčit jakousi značku nebo osvědčení, což také implicitně předpokládalo i možnost takové ocenění odebrat.

Velkou pozornost v průběhu připomínkování zásad budil záměr centrálního prohlašování památek. Už Sieglar v prvních připomínkách tento způsob kritizuje a uvádí důvody praktické (obrovský nárůst práce na příslušném odboru ministerstva),

⁴¹³ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 300, čj. 12.785/74-VI/1, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – vnitřní připomínkové řízení, 29. července 1974, příloha, s. 10.

⁴¹⁴ Ibidem, s. 2.

historické (dosud mají tuto pravomoc okresní národní výbory) a strategické (Legislativní rada vlády už v obdobných případech nesvolila k odebrání pravomoci krajským národním výborům, s odkazem na zásady XIV. sjezdu KSČ o zvýšení pravomoci a odpovědnosti národních výborů).⁴¹⁵ Helena Hanšová a Pavel Korčák z oddělení památek však na ústředním prohlašování trvali.

V následujícím vývoji připomínková místa tento bod skutečně kritizovala. Jiří Grospič za Ústav státu a práva požadoval převést pravomoc prohlašování památek na krajské úřady z důvodu zachování dvojinstančního rozhodování.⁴¹⁶ Josef Máca z České plánovací komise požadoval převést působnost na okresní národní výbory, pro jím nově navrhovanou kategorii *památek místního významu*.⁴¹⁷ Také zástupce ministerstva vnitra chtěl změnu tohoto bodu a upozorňoval na probíhající decentralizaci působnosti podstatné části výkonu státní správy až na místní výbory.⁴¹⁸

Spor mezi Sieglerem a Hanšovou trval i těsně před předložením návrhu zásad legislativní radě na konci roku 1979.⁴¹⁹ V roce 1981, při předložení návrhů zásad

⁴¹⁵ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 300, čj. 12.785/74, připomínky legislativního a právního oddělení k návrhu zásad zákona ČNR o státní památkové péči, Siegler, 15. 8. 1974, s. 1.

⁴¹⁶ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 301, čj. 15.730/74, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – rozeslání do připomínkového řízení, Ústav státu a práva, připomínky ze dne 26. 11. 1974, s. 2.

⁴¹⁷ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 301, čj. 15.730/74, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – rozeslání do připomínkového řízení, Ústav státu a práva, připomínky ze dne 19. 12. 1974, s. 1.

⁴¹⁸ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 301, čj. 15.730/74, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – rozeslání do připomínkového řízení, Ministerstvo vnitra ČSR, připomínky ze dne 26. 11. 1974, s. 3. Ministerstvo vnitra chtělo také uvést kategorizaci přímo do návrhu zákona.

⁴¹⁹ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 305, čj. 23.557/74, zásady zákona ČNR o státní památkové péči – vysvětlení ke společné zprávě výboru ČNR, záznam ze dne 1. 11. 1979, stanovisko VI. odboru k některým ustanovením zásad zákona ČNR o státní památkové péči.

vládě, mělo již ministerstvo nezbytnost centralizovaného prohlašování důkladně promyšlenou (viz dále).

K návrhu zásad pro vnitřní připomínkové řízení přiložilo ministerstvo kultury i politický a ekonomický rozbor,⁴²⁰ který se stal zárodkem části budoucí důvodové zprávy k zákonu o státní památkové péči. Text měl být návodem pro správnou interpretaci nové právní úpravy a vodítkem, jak se dívat na dosavadní právní úpravu v zákoně o kulturních památkách: rozbor jej označuje za dokument ve své době progresivní, ale nyní již rozsáhlou změnou státní správy překonaný. Tuto etapu ukončilo, dle autorů uvedeného textu, až schválení koncepce dalšího rozvoje v roce 1973. Nová právní úprava je nutná, mimo jiné i kvůli rozvoji socialistické společnosti v podmínkách vědecko-technické revoluce. Počet a význam uváděných změn je nakolik rozsáhlý, že podle autorů již pouhá novelizace stávajícího zákona není možná: oslabila by jeho srozumitelnost a účinnost. Tím se dokládá potřeba zcela nového zákona, jehož název, zákon o státní památkové péči, má zdůraznit rozhodující úlohu státních orgánů v této oblasti. Inspiraci pro novou zamýšlenou úpravu shledává text v Sovětském svazu, nicméně výslovně jmenuje polský památkový zákon z roku 1962 a zákon bulharský z roku 1969.⁴²¹

Rozbor vyjmenovává nedostatky dosavadní právní úpravy, které lze (pronikneme-li normalizačním slovníkem) interpretovat následovně: dosavadní zákon příliš jednostranně preferuje ochranu a zachování památek a nezohledňuje potřebu prosadit i jiné zájmy státu: vztahuje se především na „*ochranu a zachování kulturních památek*“, namísto toho aby vytvořil „*předpoklady pro uplatňování kulturně politických zájmů socialistické společnosti*.“ Zápis kulturní památky do

⁴²⁰ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 299, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči, politický a ekonomický rozbor, 29. 7. 1974.

⁴²¹ Ibidem, s. 5.

státního seznamu nedostačuje novým požadavkům na právní jistotu a neumožňuje odstupňovat péči o památky dle jejich významu: předpoklad, že všem nemovitým kulturním památkám má být věnována stejná péče bez rozdílu, se prý ukázal nereálným. Stávající zákon dále neumožňuje vybudovat síť odborných organizací státní památkové péče a není jasné, kdo má zodpovědnost za údržbu památky. Zákoně nestanoví sankce za porušování pravidel.⁴²²

Nová právní úprava naproti tomu umožní v době zvyšování životní úrovně „včleňovat památky do současného života“, upevní „jednotu organizační struktury“, vymezí práva a povinnosti zúčastněných subjektů, zřídí památkový dohled a zavede sankce. Právě ke splnění těchto úkolů má vést centrální prohlašování kulturních památek a jejich registrace v centrální databázi. Památky budou kategorizovány dle jejich kulturně-politického významu a památkové hodnoty tak, aby o ně bylo možné pečovat systémově a plánovaně. Přibude nová forma ochrany vybraných sídleních útvarů formou památkově chráněného území (pracovní označení pro budoucí památkové zóny). Nový zákon zachová kategorie národních kulturních památek i památkových rezervací.

Velice opatrně se rozbor věnuje otázce špatného stavu kulturního dědictví, jehož kritika se ke konci šedesátých let objevila ve veřejném prostoru. Vysvětlující text k zásadám viní z této situace výslovně správce objektů, zejména zemědělská družstva, která si prý ne vždy dobře uvědomovala své povinnosti ke svěřenému majetku. Přiznává však i systémové pochybení - omezené kapacity stavební výroby.⁴²³ O neefektivní organizační struktuře státní památkové péče, na kterou upozorňovali dřívější kritiky, rozbor mlčí, nebereme-li za kritiku velmi nesměle zmiňovanou nutnost zabezpečit řádný výkon státní správy ve státní památkové péči u

⁴²² Ibidem.

⁴²³ Ibidem, s. 9.

okresních národních výborů. Nová právní úprava, jak sděluje příloha k návrhům zásad, má zaručit „nejvyšší společenskou efektivnost“ vynakládaných prostředků.⁴²⁴

Území sídelního útvaru neboli památkové zóny

Již první návrhy zásad obsahovaly ustanovení o „*území sídelního útvaru městského nebo vesnického typu, jehož dochovaná zástavba představuje ve svém půdorysném, prostorovém a hmotovém uspořádání celek nesporných kulturních hodnot.*“ Rozšíření památkové ochrany na další historická města mimo stávající prohlášené památkové rezervace je zásluha Karla Kibice a především Aleše Vošahlíka ze Státního ústavu památkové péče. Kibic dle vlastních slov využil pro prosazení svého záměru přístupnost ministerstva zaměřit se na územní ochranu historických celků, jak v roce 1973 naznačila koncepce dalšího rozvoje.⁴²⁵ Vzhledem k tomu, že ministerstvo chtělo nyní vytvářet strukturu památkového fondu systematicky na základě vědeckého posouzení a odstupňované kategorizace, musel návrh ministerstvu konvenovat: rozšíření o nová města mělo totiž vycházet „z celkového zhodnocení všech našich měst, z jejich roztrídění a kategorizace“⁴²⁶ tak, aby byl odstraněn nepoměr mezi počtem památkových rezervací a hodnotných historických měst, jak Kibic původně navrhoval, a to dle výsledku odborných průzkumů. Nově chráněná sídla měla dle prvotního záměru představovat mírnější režim regulace než sídla chráněná jako památkové rezervace. Úspěch rozšíření územní ochrany o památkové zóny zaujme mimo jiné proto, že se odehrál v době, ve

⁴²⁴ Ibidem, s. 11.

⁴²⁵ Karel Kibic, Ke vzniku a vývoji památkové ochrany historických sídel – městské památkové zóny, *Zprávy památkové péče* LXVIII, ZPP 2008, č. 5, s. 355–364.

⁴²⁶ Karel Kibic, Kategorizace historických měst v českých zemích, in: Helena Hanšová (ed.), *Památková péče 1945–1970. Sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970*, Praha 1973, s. 81.

kteře převařovaly spíše tendence ke sniřování počtu památek. Zásľuhu na prosazení této kategorizace památek má pŕedevřím Aleř Vořahľík, kteřý sledoval ochranu historických sídel dlouhodobě s mezinárodním pŕesahem.⁴²⁷

Vybrané pŕipomínky k návrhům zásad zákona

Z dořľých pŕipomínek jen málo věnovalo pozornost jiným než legislativně-technickým pŕobľémům. Jednu těch poměrně kritických pŕedlořil Odborový svaz pracovníků umění, kultury a společenských organizací v prosinci 1974.⁴²⁸ Odbory považovaly za řpatný už zamýřlený název zákona, neboť zákon by neměl chránit instituce, ale památky. Dalří kritika směřovala k vymezení památky jako označení. Upozorňují, že památka je „věcí, uměleckým dílem nebo výtvořem lidské činnosti,“ nikoli názvem. Ostatně samotný pojem *kulturní památka* považují minimálně u uměleckých děl za pleonasmus, neboť „každá památka uměleckého charakteru je kulturní.“⁴²⁹ Upozornění na pŕobľem zákonného pojmosloví učinil již dŕívě Richter⁴³⁰ a později jej zopakoval napŕíklad Hlobil.⁴³¹

⁴²⁷ Aleř Vořahľík, K problematice hodnocení a ochrany urbanistických kategorií, *Památková pēče* XXXIV, 1974, ř. 5, s. 268–272, 318, 319.

Aleř Vořahľík, Koncepce památkové ochrany historických měst v ĀSR, *Památky a pŕíroda* XXXV, 1985, s. ř. 3, 194–199, 224.

⁴²⁸ NA, f. MK ĀSR/ĀR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 301, návrh zásad zákona ĀNR o státní památkové pēči – rozeslání do pŕipomínkového řízení, pŕipomínky Odborového svazu pracovníků umění, kultury a společenských organizací, 23. 12. 1974, s. 3.

⁴²⁹ *Ibidem*, s. 2

⁴³⁰ Richter (pozn. 31), s. 358. Původní text z let 1967–1968 byl publikován posmrtně v letech 1970 a 1971: Richter, *Památka, Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok* VI, 1970, s. 5–18. *Idem*, *Pēče o památky, Muzeologické seřity* III, 1971, s. 10–32.

⁴³¹ Hlobil navrřoval po namísto pojmu *kulturní památka* pouřít pojem *památka chráněná státem*. – ŪDU AV ĀR, f. jednotlivostí, kart. 602, dopis Ivo Hlobila Petru Nejedľému, Akademie věd, Vyjádření k návrhu zákona o ochraně kulturních památek a památkové pēči, 31. 10. 2001.

Vyjádření odborů připomíná, že hlavním důvodem pro změnu zákona na konci šedesátých let byla neúčinná legislativa a organizace památkové péče, jejíž zlepšení ale návrh zásad v žádném ohledu nenabízí. Výkon památkové péče je stejně jako dosud postaven na decentralizaci bez ohledu na personální a odborné vybavení „*orgánů lidosprávy*“ (národních výborů).⁴³²

Doklad o nesystémovosti zákona spatřují odbory i v nevhodném třídění památek na památky v muzeích a památky in situ. V připomíncech uvádějí, že památky uložené v muzeích a galeriích zůstanou po vyjmutí z památkového zákona bez ochrany, neboť muzejní zákon žádná ustanovení o ochraně památek samotných neobsahuje, je to předpis upravující pouze činnost muzejních institucí.⁴³³ Na závěr odbory konstatují, že zákon by měl být „*výrazným přínosem k teorii i praxi v oblasti památkové péče a stát se tak významnou a užitečnou právní normou s dlouholetou platností.*“⁴³⁴

Jednou z mála odborných institucí, která měla v legislativním procesu možnost vyjádřit se k návrhu zásad, byl Ústav teorie a dějin umění Československé akademie věd. Ředitel ústavu, Sáva Šabouk v dopise adresovaném ministerstvu kultury 29. listopadu 1974 uvedl tři podněty ke změně: zdůraznění vědecké teorie památkové péče v rámci krajských středisek, motivaci pro větší zainteresovanost veřejnosti do procesu péče o kulturní dědictví a ochranu i těch památek, pro které v kategorizaci nebyla zatím nalezena vhodná náplň. Apeluje při tom na výhody centrálního plánování: ministerstvo by mělo v návrhu zásad vyjádřit nutnost chránit i památky, „*kteří budou moci plně využít až následující generace.*“⁴³⁵ O přitažlivosti

⁴³² NA (pozn. 318), s. 4.

⁴³³ Ibidem, s. 5.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 301, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – rozeslání do připomínkového řízení (15730/74), vyjádření k návrhu

konceptu levné konzervace nevyužívaných objektů, s předpokladem jejich využití v budoucnosti svědčí, že ji formuloval ve svém textu sepsaném na konci šedesátých let například Richter⁴³⁶ a daleko později, v roce 1982 představoval širší veřejnosti v Rudém právu Buřival.⁴³⁷

Peripetie návrhů zásad před předložením vládě

Ozvěnou federalizace státu v roce 1969 je skutečnost, že ministerstvo se od počátečních návrhů zásad drželo republikové působnosti zákona. Když se 1. ledna 1969 Československo stalo federálním státem,⁴³⁸ začalo slovenské ministerstvo kultury záhy pracovat na vlastním návrhu zákona (od roku 1970), jehož paragrafované znění již v listopadu 1972 schválila slovenská legislativní rada po předchozím schválení slovenskými ministerstvy a národními výbory. Poté se však příprava slovenského návrhu kvůli chystané nové územní organizaci zastavila. Slovenský návrh se nejen názvem (zákon o kulturních památkách), ale i zachováním koncepce dynamického památkového fondu (chráněny měly být i památky nezapsané) hlásil k zákonu z roku 1958. Když však v roce 1972 zaslalo Ministerstvo kultury Slovenské socialistické republiky svůj návrh českému protějšku, nemělo české ministerstvo k návrhu připomínek. Počáteční komunikace zřejmě vážla. Odlišnosti v názvu, v celkovém pojetí i v jednotlivostech měli po selhání dohody na úrovni referentů při jednání v Bratislavě na konci roku 1975⁴³⁹ řešit ministerští

nového znění zákona o státní památkové péči, Ústav teorie a dějin umění, Sáva Šabouk, Praha 29. 11. 1974.

⁴³⁶ Richter (pozn. 31), s. 383.

⁴³⁷ Zdislav Buřival, Proč zbytečná defenzivnost?, *Rudé právo* LXII, 1982, č. 34, 10. 2., s. 3.

⁴³⁸ Ústavní zákon o československé federaci č. 143/1968 Sb., vyhlášen 27. 10. 1968, účinný od 1. 1. 1969.

⁴³⁹ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 302, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – žádost o sdělení stanoviska (8 236/76-XII/1), záznam předběžných

náměstci. Pravděpodobně se to podařilo, neboť předložené návrhy zásad vládě v září 1978 už rozpor neobsahovaly a ministerstvo kultury v dalším vývoji důsledně dodržovalo součinnost se slovenským protějškem a návrh zákona posílalo k připomínkám.

Před předložením návrhu zásad vládě v září 1978⁴⁴⁰ mělo Klusákovo ministerstvo za sebou dvojí připomínkové řízení v roce 1975 a 1976 na republikové i federální úrovni. Návrh připomínkovalo slovenské ministerstvo kultury, vybrané okresní národní výbory, odborné a vědecké ústavy, Rada pro životní prostředí ČSSR a specializované komise Legislativní rady vlády. V prosinci 1977 Klusák poprvé předložil návrh zásad vládě České socialistické republiky, poté znovu komisím legislativní rady a 4. července 1978 samotné Legislativní radě vlády.

Legislativní připomínkový stroj se však na chvíli zadrhnul v roce 1977 připomínkou legislativně-technického charakteru s praktickými důsledky, vzešlou od federálního ministerstva financí v červenci 1977,⁴⁴¹ jejíž akceptace by znamenala zastavení příprav památkového zákona. Právníci federálního ministerstva měli za to, že povinnosti správcům kulturních památek v národním majetku lze stanovit pouze federálním zákonem, nikoli pouhým republikovým předpisem. Siegler, který byl pověřen, aby se k této výhradě vyjádřil, v srpnu 1977 argumentuje zásadou rovného právního postavení vlastníků (státu nelze stanovit jiné podmínky než jiným vlastníkům). Upozorňuje, že akceptací názoru ministerstva financí by za daného

závěrů z pracovního jednání pracovníků Ministerstva kultury ČSR a Ministerstva kultury SSR, 28. 12. 1975. Jednání ve dnech 18. a 19. 12. 1975 v Bratislavě se za českou stranu zúčastnila Hanšová a Siegler.

⁴⁴⁰ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 306, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči, předložení vládě České socialistické republiky (21425/78).

⁴⁴¹ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 306, návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – stanovisko federálního ministerstva financí (37/77), informace pro s. náměstka Dr. Kovaříka, 4. 8. 1977.

stavu nebylo možné vyhlášovat národní kulturní památky, památkové ani archeologické rezervace. Zákon upravený podle stanoviska ministerstva financí by byl navíc „*nesporně anomálií*“ mezi ostatními socialistickými zákony o kulturních památkách.⁴⁴² Spor zažehnal až posudek právníka Jiřího Čapka, po jehož zaslání federální ministerstvo svůj názor stáhlo.

V době před schválením návrhů zásad (listopad 1978) prezentoval náměstek ministra kultury, Josef Švagera, současný postoj státu k péči o památky v Rudém právu. V článku, který jistě měl prezentovat oficiální postoj státu k péči o památky opakuje, že hlavním smyslem socialistické památkové péče není jen „*pasivní zachování kulturních hodnot*“, ale jejich uplatnění jako „*aktivní činitel rozvoje socialistické kultury*.“ Tento nový postoj státu bude potvrzen přijetím nového památkového zákona, ale již nyní vyžaduje především aplikaci „*diferencovaného přístupu*“, pečlivě oddělující „*skutečné hodnoty od nepodstatných*“.⁴⁴³

29. listopadu 1978 vláda ČSR návrh zásad zákona schválila a pověřila ministerstvo kultury zpracováním návrhu zákona.⁴⁴⁴

Návrh zákona o státní památkové péči

Další etapa legislativního postupu začala 23. ledna 1980 rozesláním návrhu zákona v paragrafovém znění k připomínkám všem již výše zmíněným připomínkovým místům. Jedna z prvních paragrafovaných verzí z 20. června 1980

⁴⁴² Ibidem, s. 2.

⁴⁴³ Josef Švagera, Péče státu o jedinečné kulturní dědictví. Odkaz včerejška – křídla zítřků, *Rudé právo* LVIII, 1978, č. 177, 29. 7., s. 5.

⁴⁴⁴ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 305, vládní návrh zásad zákona ČNR o státní památkové péči – předložení (10959/79), záznam, leden 1979.

obsahuje již definici kulturní památky,⁴⁴⁵ která obsahově odpovídá později schválenému znění. Překvapí pouze návrat ochrany památek nehmotné povahy, vyjadřující „*historický charakter místa nebo vztahy prostorových prvků životního prostředí*“ dle důvodové zprávy například místní názvy, ale i kompozice prostorových prvků sídel nebo krajiny, zejména historické siluety a dominanty. Ojedinelý pokus, který se v dalších verzích již neopakuje, měl zdůraznit urbanistický aspekt památkové péče.⁴⁴⁶

Návrh obsahuje i již konsolidované vymezení národních kulturních památek („*nejvýznamnější součást kulturního bohatství národa*“), památkové rezervace („*území, jehož charakter a prostředí určuje soubor nemovitých kulturních památek*“), památkové zóny („*území sídelního útvaru, které vykazuje významné kulturní hodnoty*“) a ochranného pásma. Ústřední seznam má vést ústřední organizace státní památkové péče, nikoli ministerstvo, jak v počátku návrh zásad předpokládala.⁴⁴⁷

V prosinci 1981 sice návrh zákona ministr připravil k předložení vládě, vláda jej však neprojednala, neboť mezitím jej ministerstvo měnilo kvůli dalším dodatečným připomínkám. Jedna z nich se opět týkala věci, ve které ministerstvo

⁴⁴⁵ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 306, návrh zákona ČNR o státní památkové péči – předložení Legislativní radě vlády ČSR (12233/80), návrh - zákon ČNR o státní památkové péči, s. 2: „*Kulturními památkami jsou nemovité a movité věci, po případě jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, anebo objekty a místa, které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem, na jejichž zachování má socialistická společnost zájem, a které proto ministerstvo kultury na základě vědeckého poznání a společenského hodnocení za kulturní památky prohlásí.*“

⁴⁴⁶ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 306, návrh zákona ČNR o státní památkové péči – předložení Legislativní radě vlády ČSR (č.j.12233/80), návrh - zákon ČNR o státní památkové péči, důvodová zpráva, zvláštní část, s. 18.

⁴⁴⁷ NA (pozn. 337), s. 4–5.

ustoupit nechtělo. Doporučení zvážit prohlašování věcí za kulturní památku však ministerstvo kultury znovu odmítlo a v odpovědi uvedlo rozličné výhody centralizovaného prohlašování. Především upozorňuje, že centrální prohlašování je efektivní, praktické a ideově správné, neboť fond kulturních památek by měl souhrnně dokumentovat příspěvek Československa do světového kulturního bohatství. Navrhovaný postup umožní, aby památkový fond byl „*soustavně vyhodnocován, cílevědomě budován a korigován*“ tak, aby promyšlenou kontrolou nad podobou památkového fondu bylo možné „*usměrňovat výstupy dlouhodobé oborové prognózy*“ a působit na „*vědeckotechnický rozvoj oboru.*“ Dále je třeba zabezpečit maximální rovnováhu mezi „*objemem kulturních památek a jejich přirozeným zánikem.*“⁴⁴⁸ Praktickou výhodou je možnost jednotně vedené evidence umožňující včasnou inovaci údajů a lepší koordinaci mezi socialistickými státy. Formulované argumenty ozřejmují, že otázka centrálního prohlašování nebyla vůbec otázkou právní: použitá škála argumentů je povahy administrativní, ekonomické, ideologické a reprezentativní.

Ministerstvo naopak ustoupilo oproti předchozím návrhům v jiné zásadní záležitosti, kterou původně v přípravě nového zákona zvažovalo: podmínky kategorizace již neměl upravovat sám zákon, neboť, jak uvádí zpráva, kategorizace není právním institutem. S odkazem na připomínku Československé akademie věd ministerstvo sděluje, že kategorizace má být interní věcí pracovišť státní památkové péče. Poněkud nereálná se zdá být ovšem představa, že správčům (vlastníkům,

⁴⁴⁸ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 23 zákon o SPP, kart. 109, projednání návrhu zákona ČNR o státní památkové péči se sekretářem Legislativní rady vlády ČSR (16.856/82), 1. 11. 1982, předkládací zpráva k návrhu zákona ČNR o státní památkové péči, s. 4–5.

uživatelům) kulturních památek se bude rozsah povinností k památkám určovat individuálně při prohlašování věcí za kulturní památku.⁴⁴⁹

Během let 1982 a 1983 došlo k řadě změn v právním řádu, proto návrh procházel dalším připomínkováním ústředních orgánů. Zejména ustanovení o obnově kulturní památky se staly předmětem složitých vyjednávání se Státní komisí pro vědeckotechnický rozvoj: ta chtěla zjednodušit proces obnovy kulturní památky, ve které se orgán státní památkové péče stal dotčeným orgánem státní správy. I z tohoto důvodu návrh zákona přijala vláda až 31. října 1984. Předseda vlády jej měl následně předložit České národní radě. Je zajímavé, že i v této fázi musel Siegler vysvětlovat výhodu prohlašování věcí za kulturní památky. Jeden z dotazů totiž zněl, zda nový systém opravdu přispěje ke zvýšení ochrany kulturních památek, když napříště již nemají být chráněny památky nezapsané. Siegler znovu argumentoval tím, že správce jako neodborník často nemůže sám posoudit, zda věc má znaky kulturní památky či nikoli, proto jsou ve prospěch právní jistoty prohlašovány věci za kulturní památky ministerstvem.⁴⁵⁰ Žádné další výraznější změny již návrh zákona nezaznamenal: nehmotné památky vypadly z návrhu již během předcházejících připomínek. Zdálo se tedy, že návrh kráčí ke svému přijetí Českou národní radou. Skutečně - za rok (v prosinci 1985) vláda znovu schválila návrh ve znění předloženém 28. října 1985,⁴⁵¹ a když se posléze vyjádřil kladně i Ústřední výbor KSČ, mohl ministr Klusák v červnu 1986 návrh zákona o státní památkové péči předložit ČNR, která jej 30. března 1987 jednomyslně přijala.

⁴⁴⁹ Ibidem, s. 18.

⁴⁵⁰ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 23 zákon o SPP, kart. 109, návrh zákona ČNR o státní památkové péči – projednání v Legislativní radě vlády ČSR (č.j. 17.173/84), 31. 10. 1984, předkládací zpráva k návrhu zákona ČNR o státní památkové péči, s. 4.

⁴⁵¹ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 23 Památková péče, kart. 264, návrh zákona ČNR o státní památkové péči – předložení vládě ČSR, č.j. 14063/85, 10. 10. 1985.

Trpkou dohru pro ministerské úředníky mělo ještě projednávání prováděcí vyhlášky,⁴⁵² které se zpozdilo především kvůli jednání s Českou komisí pro vědeckotechnický a investiční rozvoj, ministerstvem financí a Českou plánovací komisí. Ministerstvo kultury ji předložilo k připomínkám Legislativní radě vlády až v prosinci roku 1987. Zatímco připomínkám komise pro právo finanční a hospodářské vyhovělo, komise pro správní právo 17. prosince 1987 doporučila přepracování vyhlášky s tím, že překračuje zákonné zmocnění, tedy upravuje opatření nad rámec zákona, používá nepřesné dikce a v některých bodech již je spíše metodikou než podzákonným textem. To ovšem znamenalo, že nemohla být vyhlášena zároveň s účinností zákona. Předseda ústavněprávního výboru České národní rady, Josef Mečl žádal v únoru ministra Klusáka o urychlené zjednání nápravy.⁴⁵³

Vyhlášku přijala Česká národní rada až dne 26. dubna 1988, s účinností od 1. července téhož roku. Kvůli posledním připomínkám doznala značných změn, například v § 1 odst. 2 zmizela kritéria pro prohlášení věci za kulturní památku uvedená ještě ve znění rozeslaném 8. října 1987,⁴⁵⁴ která měla být jakýmsi návodem pro ministerstvo (případně hodnotitelskou komisi) v procesu prohlašování památek: pro prohlašování kulturních památek stanovila jako relevantní její kulturně politickou hodnotu, dobu a místo jejího vzniku, historický význam pro vývoj umění, vědy a techniky, vztah k osobnosti jejího tvůrce nebo její vztahu k význačným osobám nebo

⁴⁵² Vyhláška č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon o státní památkové péči

⁴⁵³ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 Památková péče, kart. 264, dopis (č.j. 177/88-SM) Milana Klusáka Josefu Mečlovi ze dne 17. 3. 1988.

⁴⁵⁴ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 23 vyhláška, kart. 105, vyhláška k provedení zákona o státní památkové péči – připomínky (č.j. 14.132/87-VI/1), 23. 10. 1987, návrh vyhlášky, kterou se provádějí některá ustanovení zákona ČNR, o státní památkové péči.

událostem, postavení v prostředí krajiny a sídel, popřípadě k dalším vlastnostem významným pro socialistickou společnost.

Dílčí shrnutí

Práci na návrhu zákona o státní památkové péči zahájilo ministerstvo kultury v roce 1974, jeho projednávání skončilo v roce 1987 přijetím Českou národní radou. Příprava trvala takřka po celé období, označované jako normalizace nebo pozdní socialismus.⁴⁵⁵ Nová státní reprezentace v čele s prezidentem Gustavem Husákem, který dostal po obsazení vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 důvěru sovětských komunistů k uklidnění situace, musela řešit nahromaděnou nespokojenost ve společnosti, zklamané násilným ukončením slibného vývoje v druhé polovině šedesátých let. Nutit ji do revolučního entuziasmu, který by byl snad věrohodný v poválečných padesátých letech, nepřipadalo nyní v úvahu. Komunisté se rozhodli situaci *normalizovat* neboli *konsolidovat* zdůrazňováním pořádku, klidu na práci a dodržování řádu. Měla k tomu přispět i stále silnější státní byrokracie. Rétorika odumírání státu, živá ještě v první polovině padesátých let, nyní zcela zmizela. Blahobyt měly přinést (a soutěž se Západem vyhrát) poznatky vědeckotechnické revoluce, snažící se aplikovat v reálném světě ideu vědecky řízené společnosti za pomoci expertního řízení. V pozdním socialismu propagoval stát představu „*vědecky řízeného a dokonale pracujícího soukolí*“⁴⁵⁶ v různých oborech lidské činnosti, které se nevyhnulo ani památkové péči.

S tím souzněla i změna v přístupu k právním normám: od sedmdesátých let začala nabývat na důležitosti role psaného práva, tedy práva pozitivního,

⁴⁵⁵ Michal Pullmann, Konsolidace, pokojný život a neviditelné násilí, in: Pavel Kolář, Michal Pullmann, *Co byla normalizace. Studie o pozdním socialismu*, Praha 2016, s. 72–84.

⁴⁵⁶ *Ibidem*, s. 79.

upřednostňující při tvorbě a výkladu práva přesnost právních ustanovení. Právo přirozené, které hledá legitimitu pro spravedlnost mimo samotné právní normy, a které se výrazně projevovalo zvláště v padesátých letech, ztrácelo nyní vliv.⁴⁵⁷ anti-formalistická rétorika přežívala možná v důvodových zprávách, v právním textu i jeho výkladu však vítězil právní formalismus. Marxistické fráze získaly pouhou ornamentální povahu.⁴⁵⁸ Prosazovaný pojem *socialistická zákonnost*, zdůrazňoval, že význam právní normy je v socialismu jakožto *vysoko organizovaném společenském řádu*“ větší než v kapitalismu.⁴⁵⁹ I proto dosavadní pojem památky v zákoně o kulturních památkách z roku 1958 nebyl již ani dostatečný ani žádoucí. Místo prostého odkazu na mimoprávní skutečnosti, zda věc vykazuje památkové hodnoty (což by mělo být předmětem úvah památkové péče) dostalo přednost přesné vymezení památky byrokratickým postupem, který měl být původně navíc veden závaznými pomocnými kritérii.

Změny, které vláda formulovala v *Koncepci dalšího rozvoje státní památkové péče* a následně o rok později v *Návrzích zásad zákona o státní památkové péči* znamenaly takový zásah do struktury zákona o kulturních památkách, že zcela odůvodňovaly potřebu zcela nového předpisu. Kategorizace památek, právní závaznost seznamů památek, sankce za porušování zákonných povinností, zavedení památkových zón, toto vše by snad pouhou novelizací zákona o kulturních památkách proveditelné bylo, nikoli však již prohlašování věcí za kulturní památky ústředním orgánem státní správy.

⁴⁵⁷ Jakub Rákosník – Matěj Spurný – Jiří Štaif (pozn. 129), s. 247.

⁴⁵⁸ Zdeněk Kühn, Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu, in: Michal Bobek, Pavel Molek, Vojtěch Šimíček (edd.), *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 77.

⁴⁵⁹ František Kutlík, *Socialistická zákonnost' v pamiatkovej starostlivosti*, Bratislava 1978, s.

Tato zásadní změna bezpochyby navázala na tendence, které už od šedesátých let vykládaly zákonná ustanovení o památkách restriktivně a za právně relevantní považovaly právě jen památky zapsané. Zpochybňování nezávaznosti seznamů památek s odkazy na praxi vyústilo později na počátku sedmdesátých let vládním dokumentem v oficiální potvrzení skutečnosti, že nadále bude zájem socialistické společnosti směřovat výhradně na památky zapsané ve státních seznamech.

Koncepce dynamického památkového fondu stát opustil. Nadále sice deklaroval zodpovědnost za stav kulturního dědictví, chtěl ji však aplikovat intenzivnější kontrolou nad památkovým fondem. K tomu měla sloužit kategorizace památek, myšlenka nikoli nová a nikoli sama o sobě špatná: určovala způsob přidělování omezeného množství zdrojů. V centrálně plánované ekonomice by se i o památky v poslední kategorii mohl stát starat v souladu s principem dobrého hospodáře levnou konzervací, pokud by se v systému státní správy našla vůle.

Je zajímavé, jak tento (z pohledu státního plánování) racionální model alokování zdrojů budil nesouhlas veřejnosti. Lze prokázat, že od druhé poloviny šedesátých let dostaly chátrající památky nový symbolický význam, neboť část veřejnosti ztotožňovala jejich špatný stav nejen s neschopností státu postarat se o kulturní dědictví, ale naplňovat životní potřeby obyvatel vůbec. Rozdíl mezi deklarovaným zájmem na ochraně kulturního dědictví a žalostným stavem některých památek (nejen v pohraničí) podryval snahu státu prezentovat úspěšnost socialistického zřízení.⁴⁶⁰

Během dlouhé přípravy zákona ministerstvo nakonec přímou úpravu kategorizace památek v textu zákona či v prováděcím předpise opustilo. Přestože

⁴⁶⁰ „Množící se ruiny znamenající zánik historicky hodnotných objektů se stávaly výstražným mementem neúspěšnosti socialistického systému.“ – Hlobil (pozn. 18), s. 63.

v průběhu příprav se uvažovalo o diferenciaci povinností vlastníků podle společenského uplatnění památky, a její kulturně historické hodnoty, v posledních verzích tato ustanovení již nenajdeme. Obdobně v konečném znění zákona nenajdeme jiné povinnosti vlastníků památek v památkových rezervacích a v památkových zónách. Ani prvotní záměr stanovit kritéria pro prohlašování kulturních památek v prováděcím předpisu nakonec ministerstvo neuhájilo. Zákon se tím přiblížil svému předchůdci.

Proces projednávání návrhu zákona ohromí nejenom svoji délkou, ale i rozsahem připomínkových míst. Během let 1974 až 1987 se nejprve k návrhu zásad a pak k návrhu zákona vyjádřil nespočet zástupců státních orgánů, úřadů a institucí, jejich připomínky však byly z převážné části spíše technicko-legislativního charakteru. Okruh připomínkových míst byl přesně vymezen a dostat se do systému nebylo lehké. Pokud se tak stalo, legislativní dokumenty to nezachycují. Emanuel Hruška, který dostal příležitost podat své podněty už při formulaci koncepce dalšího rozvoje, obdržel na své připomínky podané jménem Klubu Za starou Prahu v roce 1980 sice zdvořilou, ale jasně odmítavou odpověď. Chtěl-li přesto podobu zákona ovlivnit, musel lobbovat u členů České národní rady.⁴⁶¹ Hruškovy obsáhlé připomínky z června 1980 prokazují nespokojenost s tím, že jeho ambiciózní představy o novém komplexním pojetí památkové péče, rozšířeném o zájem památkové péče na celé životní prostředí člověka (péče o kulturní krajinu) i rozšíření působnosti zákona na památky přírodní a památky v muzeích a galeriích, zůstaly nenaplněny.⁴⁶²

⁴⁶¹ NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 306, připomínky k návrhu zákona ČNR o státní památkové péči, záznam, červen 1980, s. 1.

⁴⁶² NA, f. MK ČSR/ČR (nezprac.), sign. 30 památková, kart. 306, k novelizaci zákona o památkové péči, připomínky E. Hrušky za Klub Za starou Prahu, 2. 6. 1980.

Množství připomínkových míst v legislativním postupu kontrastuje s uzavřeností ministerstva vůči samotným ochráncům památek. Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, ani krajská střediska státní památkové péče neměli postavení připomínkového místa. Minimum komunikace ze strany ministerstva způsobilo, že mezi ochránci památek (nejen mezi památkáři) začal sílit dojem, že práce na návrhu zákona probíhá za zavřenými dveřmi, a že účelem zákona vůbec není ochrana památek, nýbrž koncentrace moci na ministerstvu.⁴⁶³ Absence odborné a otevřené diskuze musela nutně vyvolat reakci. Potřebu diskuze o památkové péči mimo ministerstvo ventilovali akademici – historici umění ustanovením Komise pro péči o umělecké památky v roce 1983.⁴⁶⁴ O něco později se sešli ochránci památek v debatě o teorii památkové péče na půdě státního ústavu památkové péče v rámci pracovní skupiny Sekce památkové péče pro teorii a metodologii Vedoucího pracoviště vědeckotechnického rozvoje (poprvé v letech 1987–1988)⁴⁶⁵. Zejména Ivo Hlobil z Ústavu teorie a dějin umění, který se setkávání aktivně účastnil, navrhoval na konci osmdesátých let emancipovat obor památkové péče formováním vlastní teoretické základny. V uznání teoretického zázemí památkové péče a její akceptaci na akademické a vysokoškolské úrovni spatřoval příležitost vymanit se z byrokratického a ideologicky-mocenského prostředí.

Změna ve způsobu prohlašování kulturních památek omezující veřejný zájem jen na památky prohlášené ministerstvem, zpoždění prováděcí vyhlášky komplikující aplikační praxi, uzavřenost ministerstva a absence metodické podpory (zákon

⁴⁶³ „Zákon byl ministerstvem prosazen nehledě na námitky odborných organizací a jednotlivců, pokud se s jeho textem mohli předem seznámit.“ – Hlobil (pozn. 18), s. 64.

⁴⁶⁴ Ivo Hlobil, Památková péče, in: L. Konečný – J. Hausenblasová – M. Šroněk (ed.), *Ústav dějin umění AV ČR 1953–2003*, Praha 2003, s. 92–94.

⁴⁶⁵ Redakční rada, Úvodem k Bulletinu VP VTR SÚPPOP – Sekce památkové péče č. 5/1988, in: *Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze*, Praha 1988, s. 5–6.

například nebyl ani ke dni účinnosti doprovázen komentovaným vydáním a okresní úřady neměly k dispozici dostatečné metodické pokyny)⁴⁶⁶ poznamenal vztah k tomuto právnímu předpisu hned od jeho vyhlášení.

Snahy o novelizaci a příprava nového památkového zákona po Listopadu 1989

Pád komunistického režimu v Československu v listopadu 1989 roce přinesl mezi ochránci památek velká očekávání, ale i obavy z toho, jaký dopad budou mít probíhající společenské změny na památkovou péči a památkový fond obecně. Po dvaceti letech normalizace a izolace vůči západnímu světu si česká společnost osvojovala pojmy soukromé vlastnictví, svobodný trh nebo svobodné podnikání a odhadovala jejich skutečný význam. Dosavadní zásadní postavení státu měla během pár let odstranit plánovaná privatizace státního majetku. Majetkové křivdy chtěly zmírnit restituční zákony. Památky, které se dosud nacházely převážně v socialistickém vlastnictví, stát během pár let hodlal vrátit původním majitelům či jejich potomkům. O své slovo se na správě věcí veřejných se hlásila obnovená obecní samospráva. Anonymní socialistické vlastnictví a dosavadní nezájem socialistických organizací na dobrém stavu památek měl dle optimistických představ nahradit zodpovědný přístup nových vlastníků. Už tehdy střízlivé hlasy upozorňovaly na rizika plynoucí z rozsáhlých majetkových přesunů.⁴⁶⁷ Ochránci památek poukazovali na monopol státních stavebních firem, ideologicky deformovaný památkový fond a neschopnost národních výborů naplňovat svoje povinnosti při péči i památky.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Jiří Varhaník, K výkonu památkové péče, *Zprávy památkové péče* LIII, 1993, s. 256.

⁴⁶⁷ Josef Štulc, Státní ústav památkové péče a péče o památky v ČR, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 28), s. 7.

⁴⁶⁸ *Ibidem*, s. 8.

Samostatnou kapitolou spojenou s náhlým otevřením hranic se stalo drancování sakrálních předmětů z nezabezpečených (poutních) kostelů.

Politické změny způsobené *sametovou revolucí* v listopadu 1989 s sebou přinesly dlouho potlačovanou možnost otevřeně vyjadřovat názory na dění ve veřejném prostoru. V oblasti památkové péče vyvolala nová situace ostrou kritiku ochránců památek vůči soudobému systému péče státu o památkový fond. Do jisté míry tak pokračovala kritika institucionálního a legislativního stavu nesměle počínající už v předlistopadovém období s otázkou, kdo může za „ruinizaci“ památek. Viditelným výrazem nespokojenosti byly rezoluce žalující z devastace nemovitého fondu našich památek „normalizační režim“.⁴⁶⁹ Při hledání kdo nebo co zapříčinilo tento stav, označili ochránci památek za hlavního viníka neschopnost národních výborů starat se o svěřené památkové objekty.

Zaměstnanci vrcholné odborné památkové instituce, Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, se k novým podmínkám veřejně vyjádřili v lednu 1990 v provolání *Jak dál v památkové péči*.⁴⁷⁰ Ve středu veškeré kritiky stála činnost národních výborů „*podléhajících politickým tlakům*.“ Autoři provolání navrhovali v přechodném období do svobodných voleb delegovat rozhodovací pravomoci na odborné organizace památkové péče a národním výborům ponechat podíl na rozhodování jen v odvolacích případech. Z toho důvodu chtěli zrušit „*nevyhovující zákon č. 20/1987 Sb.*“ a pracovat na přípravě nového zákona s cílem „*celkově přebudovat organizační strukturu státní památkové péče, včetně redistribuce pravomocí*.“ Do schválení nového zákona měl být soudobý zákon v nezbytném

⁴⁶⁹ Provolání k ochraně kulturního dědictví, *Architekt*, 1990, č. 1, s. 8. – Další například: – *Jak dál v památkové péči*, *Památky a příroda L*, 1990, č. 1, s. 96. – *Pláč zemí koruny české Památky a příroda XV*, 1990, s. 96.

⁴⁷⁰ *Jak dál v památkové péči*, *Památky a příroda L*, 1990, č. 1, s. 96.

rozsahu novelizován. Prvotní koncepcí tedy preferovala rychlou změnu systému prostřednictvím novely památkového zákona.

Roztěž 1990

Ve dnech 12. – 14. března 1990 zorganizovali zástupci odborných organizací státní památkové péče na zámku v Roztěži na Kolínsku profesní setkání,⁴⁷¹ v jehož průběhu mimo jiné zpracovali paragrafovaný návrh novely zákona o státní památkové péči s požadavkem na převedení správní pravomoci na krajská střediska. 4. dubna téhož roku jej předložili ministerstvu kultury.⁴⁷² Již v únoru předložila „koordináční odborná skupina pracovníků památkové péče“ ministerstvu kultury návrh novely zákona.⁴⁷³ Názory účastníků setkání, aby „výkon státní správy na úseku státní památkové péče byl přenesen z národních výborů na úřady památkové péče, jejichž funkce a úkoly budou plnit dosavadní odborné organizace státní památkové péče“ se prakticky shodoval s již výše zmíněným svoláním Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody.⁴⁷⁴

V únoru 1990, tedy ještě před setkáním v Roztěži, se v Poběžovicích sešli pracovníci národních výborů a architekti Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů. Zúčastnění sice také odsoudili nedostatečně upravenou

⁴⁷¹ Účastníky zasedání byli zástupci centrálních a krajských odborných organizací státní památkové péče, Asociace restaurátorů, Iniciativy nezávislých restaurátorů, zástupci Ministerstva kultury, Ministerstva vnitra, a Ministerstva životního prostředí, Ministerstva výstavby a stavebnictví. – ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Závěry Aktivu odborných pracovníků památkové péče ČR, nedatováno.

⁴⁷² Jaroslav Svatoň, Příspěvek na semináři k legislativě oborů a organizací pečujících o hmotnou část kulturního dědictví, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27), s. 258.

⁴⁷³ Ibidem.

⁴⁷⁴ ÚDU AV ČR (pozn. 471).

součinnost odborné a správní složky památkové péče, odmítli však označit za viníka národní výbory. Ve svém prohlášení se právě ohradili proti „*neoprávněným útokům na některé funkcionáře národních výborů v oblasti památkové péče.*“⁴⁷⁵ Hlavní problém spatřovali v tom, že odborní pracovníci krajských středisek památkové péče a ochrany přírody „*nemají žádnou osobní zodpovědnost za svá rozhodnutí*“⁴⁷⁶ a požadovali zvýšení pravomoci správy měst, obcí a okresů. I signatáři tzv. Poběžovické iniciativy chtěli překlenout nedostatky soudobé právní úpravy její prozatímní novelizací, současně se však bránili organizačním změnám do doby zpracování a přijetí nového památkového zákona. Jako řešení navrhli zřízení instituce okresních nebo městských konzervátorů, kteří by byli vedle stavebního úřadu „*osobně zodpovědní za dodržení postupu určeného zákonem pro opravu nebo rekonstrukci památky.*“⁴⁷⁷

První návrh novely zákona o státní památkové péči

Výše uvedené sdílené přesvědčení o nutnosti změnit stávající systém se prosadilo do novely, kterou od jara 1990 zpracovávalo ministerstvo kultury. V září 1990 ji rozeslalo k připomínkám vzhledem k naléhavosti již přímo v paragrafovaném znění.⁴⁷⁸ Novela chtěla posílit význam odborných výstupů, zamýšlela tedy přenesení výkonu státní správy na úseku památkové péče na nově zřízené památkové úřady. Důvodová zpráva poukazovala jednak na zbytečnou administrativou a především na

⁴⁷⁵ „*Nutným předpokladem je precizní formulace památkového a především stavebního zákona.*“ – Za pozornost stojí požadavek, aby při stavebním řízení bylo „*nutno prokazovat, že objekt nemá památkový charakter.*“ – ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Memorandum Poběžovické iniciativy č. 1, Praha 6. 2. 1990, s. 4.

⁴⁷⁶ Ibidem.

⁴⁷⁷ Ibidem.

⁴⁷⁸ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A603, Dopis Ministerstva kultury Ústavu dějin umění ze dne 17. 9. 1990.

na historickou zkušenost s nedostatečnou kvalifikací pracovníků národních výborů.⁴⁷⁹ Kromě Ministerstva kultury jako ústředního orgánu se počítalo s nově zřízenými oblastními památkovými úřady vytvořenými z krajských středisek, kterým by příslušela rozhodovací činnost pro kulturní památky a Českým úřadem památkové péče, vytvořeným ze Státního ústavu památkové péče, příslušným pro odvolání proti rozhodnutím oblastních úřadů ve věcech kulturních památek. Český úřad památkové péče by měl na starost národní kulturní památky. Ministerstvo kultury by fungovalo jako odvolací orgán.

27. září 1990, tedy souběžně s přípravou této novely, se konal v Praze seminář k legislativě oborů a organizací pečujících o hmotnou část kulturního dědictví. Příspěvky zúčastněných jsou důležitým záznamem o reflexi stávající situace i o názorovém tříbení na budoucí právní úpravu kulturního dědictví. Vystoupili na něm zástupci památkové péče (Horyna) muzejnictví (František Šebek), archivnictví (Vladimír Růžek). V kontextu obecného souznění na nevyhovující zákonnou úpravu a její neaplikovatelnost v nových podmínkách, se vymykal úvodní příspěvek nově jmenovaného ředitele památkového odboru, Františka Skřivánka: Skřivánek ve svém příspěvku připomněl, že nikoli zákonná ustanovení, ale výklad a nedostatečná aplikace zákona nesou vinu za *ruinizaci* památek probíhající za „*platnosti zákonů neurčitě formulovaných, které, chceme-li, mohly být vykládány tak přísně, že tuto zhoubu nedovolovaly.*“⁴⁸⁰ Skřivánek tak pravděpodobně nevědomky zopakoval obdobná slova právníka Plachého z konce šedesátých let. Skřivánkova opatrná

⁴⁷⁹ „V průběhu posledních 40 let se naprosto neosvědčilo přenesení výkonu státní památkové péče z dřívějšího památkového úřadu na krajské národní výbory.“ – Ibidem, důvodová zpráva, obecná část, s. 1.

⁴⁸⁰ František Skřivánek, Příspěvek k semináři k legislativě oborů a organizací pečujících o hmotnou část kulturního dědictví, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27) s. 83.

akceptace platného památkového zákona poukázala také na problém, který způsobovala neznalost a nedodržování zákona č. 20/1987 Sb.⁴⁸¹

Idea zákona o monumentice

Na zářijovém semináři se zvažovala myšlenka zpracování tzv. *střešního zákona*, ve kterém by se poskytl prostor oborům sdílející péči o kulturní dědictví.⁴⁸² Idea podpořená Hlobilem vycházela ze dvou motivací: z teoretického přesvědčení o potřebě společné úpravy všech oborů zabývajících se památkami jako součástí kulturního dědictví a z praktického předpokladu, že jednotným postupem těchto oborů bude možné dosáhnout strategicky silnějšího postavení příslušných oborů ve veřejné sféře. Hlobil tehdy považoval za nutné vytvořit mezirezortní komisi, která by připravila zákon o národním kulturním dědictví.⁴⁸³ Účastníci vyjádřili různé názory na podobu takového zákona, lišící se mírou provázanosti jednotlivých oborů. Nejvolnější alternativa počítala se samostatnými právními normami jednotlivých oborů monumentiky, spjatých pouze jednotným použitím pojmů. Vyšší stupeň provázanosti představovala myšlenka shodnout se na předpisu proklamativního charakteru, který by jednotlivé obory stručně vymezil a odkázal na navazující předpisy oborové. Třetí cesta vycházela z představy jednoho komplexního předpisu,

⁴⁸¹ Podobně Jiří Varhaník, dle kterého ignoraci právních předpisů způsobil mj. i fakt, že „*komentované vydání tohoto zákona nebylo pořizeno a okresní úřady nemají k dispozici dostatečné metodické pokyny.*“ – Varhaník (pozn. 466).

⁴⁸² Stejným tématem se zabývalo i předcházející setkání v květnu 1990. pořádalo Vědecké pracoviště vědecko-technického rozvoje při Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody 22. 5. 1990.

⁴⁸³ Ivo Hlobil, Kulturní dědictví a monumentika, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27), s. 36. – ÚDU AV ČR, f. A602, Zákon o národním kulturním dědictví, nedatováno.

který by podrobně upravil celou oblast kulturního dědictví.⁴⁸⁴ Žádný z těchto námětů však nenašel dostatečnou odbornou ani politickou oporu, takže následující legislativní návrhy památkového zákona na komplexní úpravu péče o kulturní dědictví rezignovaly. Horyna, člen komise při Státním ústavu památkové péče, tento koncept jednoznačně odmítl.⁴⁸⁵

Kompromisní novela

Snaha na zřízení památkového úřadu koncipovaného ze stávajícího státního památkového ústavu a krajských středisek narážela na nechuť politické reprezentace. Ivo Hlobil tehdy přišel s návrhem řešení situace, který získal označení *kompromisní novela*. V návrhu, který přijal v říjnu 1990 ministr Uhde,⁴⁸⁶ navrhoval překlenout dualismus odborné a správní složky zřízením funkce okresního konzervátora (s odborným vysokoškolským vzděláním) na okresním úřadě, který by zároveň stál v čele okresní památkové komise, složené z vlastníků památek, zástupců církví a regionálního ústavu, tedy osob, které jsou na ochraně památek rozličným způsobem zainteresované. Správní složka reprezentovaná okresním úřadem by při nesouhlasu s vyjádřením odborného orgánu památkové péče musela provést písemný rozklad a postoupit jej okresní památkové komisi „*tedy musela by být schopna svůj odlišný názor s odborností veřejně obhájit.*“⁴⁸⁷ Tento postup měl zajistit prostor pro debatu jak odbornou, tak i veřejnou. Josef Štulc, ředitel Státního ústavu památkové péče, se

⁴⁸⁴ Helena Ossendorfová, Národní kulturní dědictví a jeho právní kodifikace, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27), s. 67–69.

⁴⁸⁵ Horyna, *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27), s. 88–89.

⁴⁸⁶ Hlobil (pozn. 19).

⁴⁸⁷ *Ibidem*, s. 178.

tehdy k tomuto řešení jako provizornímu při zvážení situace přihlásil.⁴⁸⁸ Naopak Pavel Kroupa, od konce roku 1990 působící na ministerstvu kultury jako náměstek odboru muzeí, galerií a památkové péče, Hlobilův návrh zcela odmítl, neboť osobně považoval za jediné správné řešení zřízení památkového úřadu, vytvořeného ze zkušených pracovníků památkového ústavu.

Hlobilův návrh byl ještě ke konci roku 1990 zřejmě zvažován,⁴⁸⁹ nakonec však ministerstvo od dalšího projednávání upustilo: 6. března 1991 ministr Uhde oznámil, že novela neprošla v legislativní radě a ministerstvo začne pracovat na novém zákoně.⁴⁹⁰ Původní porevoluční myšlenka upřednostňující zpracování dílčí novely s ustanovením památkových úřadů tak vzala dočasně za své. Tehdejší ředitel legislativního odboru ministerstva, Michal Mazanec, označil dva hlavní důvody, proč měla koncepce obsažená v novele problémy projít legislativním procesem:⁴⁹¹ Jako první důvod uvedl, že „*participace památkových organizací na výkonu státní správy*,” přestože vládou již schválena, narazila v únoru 1991 na odpor Komise pro koordinaci výstavby orgánů státní správy. Komise odmítla, aby památkáři zpracovávali odborné podklady, na základě kterých by zároveň rozhodovali o právech a povinnostech vlastníků památek. Neoznačil takový koncept přímo za protiprávní, spíše za nezvyklý a konstatoval, že „*komise a legislativní rada vlády mají jiný názor*.”⁴⁹² Druhým důvodem byla skutečnost, že zákon o okresních úřadech,

⁴⁸⁸ „...proto jsem nakonec neprotestoval, když se začal rýsovat kompromis, a přijal jsem ho.“ – Milena Sršňová, Nedoporučuje se, *Respekt* II, 1991, č. 13, s. 15.

⁴⁸⁹ Ivo Hlobil, Nezdařený pokus o novou legislativu památkové péče, *Umění* XLI, 1993, s. 331.

⁴⁹⁰ Sršňová, (pozn. 488).

⁴⁹¹ Ibidem.

⁴⁹² Ibidem.

přijatý dne 24. 10. 1990,⁴⁹³ mezitím nepřímo novelizoval zákon o státní památkové péči: po zrušení krajských národních výborů k 1. lednu 1991 se jejich pravomoci dle tohoto zákona rozdělily mezi okresní úřady a ministerstvo kultury. Ustanovení památkových úřadů se stalo po této reorganizaci státní správy mnohem složitější. V této situaci považoval Mazanec proto za vhodnější připravit zcela nový památkový zákon.

Laxní postoj ohledně jednání s ministerstvem vnitra při přípravě a schvalování zákona o okresních výborech vyčítalo ministerstvu už memorandum z 13. září 1990,⁴⁹⁴ ve kterém podepsaní poukazovali na nedostatečné hájení zájmů institucí zabývajících se kulturním dědictvím.

Ministerský návrh zákona o památkové péči

Ministerský návrh zásad zcela nového zákona o památkové péči předložil ministr kultury Uhde 23. září 1991 poprvé k vnějšímu připomínkovému řízení. Ministerstvo o něm informovalo již v prohlášení ze 6. března 1991.⁴⁹⁵ Na návrhu pracovala skupina památkářů z pražského památkového ústavu, kteří na ministerstvo přišli na konci roku 1990: architektka Dagmar Sedláková (vedoucí oddělení památkové péče), historik architektury Vladimír Razím (ředitel odboru památkové péče, muzeí a galerií) a historik umění a právník Pavel Kroupa (zástupce ředitele odboru, který původně pracoval na středočeském středisku). Návrhu předcházela anketa (ze 75 oslovených okresních úřadů a 8 památkových ústavů obdrželo

⁴⁹³ Zákon č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech, úpravě jejich působnosti a o některých dalších opatřeních s tím souvisejících.

⁴⁹⁴ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A603, Memorandum z jednání organizací a iniciativ oborů péče o kulturní dědictví konaného dne 13. 9. 1990 v Praze, s. 1–2.

⁴⁹⁵ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Návrh zásad zákona ČNR o památkové péči, dopis Ministerstva kultury Ústavu teorie a dějin umění, 23. 9. 1991.

ministerstvo 46 odpovědí). Dle odpovědí byly hlavními problémy stávající situace nejasné vymezení součinnosti mezi památkovými ústavy a okresními výbory a personální a finanční zabezpečení úřadů a institucí. Organizací památkové péče se zabývala zásada č. 30, která regionálním památkovým ústavům přisuzovala postavení orgánu památkové péče vykonávající státní správu vedle ministerstva kultury a okresních a obecních úřadů. Autoři předpokládali, že obecní úřady budou vydávat opatření „v dohodě s regionálním památkovým ústavem nebo Státním ústavem památkové péče“⁴⁹⁶ a nedojde-li k dohodě, vyžádají si pokyny okresního úřadu. Obdobně by okresní úřad vydával opatření po dohodě s regionálním či Státním ústavem památkové péče. Pokud by se dohoda nezdařila, vyžádal by si pokyny ministerstva kultury, které by tak soustřeďovalo rozsáhlé pravomoci nejen administrativní, ale i odborné.⁴⁹⁷

V druhé verzi ministerského návrhu, rozeslané do připomínkového řízení 16. března 1992, se sice namísto Státního památkového ústavu uváděl Státní památkový úřad, koncepce „dotčeného orgánu“ však zůstala stejná: „Pověřené obecní úřady v sídle okresu, okresní úřady a Magistrátní úřad hl. m. Prahy rozhodují a vydávají opatření na úseku památkové péče po dohodě se Státním památkovým úřadem.“⁴⁹⁸ Památkový úřad měl být zřizován ministerstvem kultury jako odborné pracoviště a zároveň měl sám vytvářet odborná pracoviště, jejichž sídlo a obvody působnosti by stanovil statut.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Ibidem, důvodová zpráva, zásada č. 30.

⁴⁹⁷ Ibidem, důvodová zpráva, zásada č. 31.

⁴⁹⁸ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Návrh zásad zákona o památkové péči, dopis Ministerstva kultury Ústavu teorie a dějin umění, 16. 3. 1992, důvodová zpráva, zásada č. 29.

⁴⁹⁹ Ibidem, zásada č. 35.

Obě první verze zásad zákona definovaly památku v zásadě č. 2 tak, že „*památky jsou věci movité i nemovité nebo jejich části, na jejichž zachování a ochraně je veřejný zájem,*“ který vyplývá z významu těchto věcí jako dokladů dějin lidstva, jeho duchovního a hmotného života, z historické, kulturní nebo jiné osobitosti místa, ze vztahu k významným historickým osobnostem a událostem.⁵⁰⁰ Návrh vycházel z předpokladu, že památky (a také soubory památek a památkově chráněná území) „*nesou objektivně znaky hodnoty charakterizující památku, stát tuto skutečnost při rozpoznání těchto znaků konstatuje.*“⁵⁰¹ Přitom však podle ustanovení v zásadě č. 4 „*právní účinky podle tohoto zákona nastávají od okamžiku doručení vyrozumění v zápisu vlastníků nebo držitelů památky.*“⁵⁰² Vlastník památky se mohl proti návrhu zápisu odvolat k ministerstvu kultury. Jinými slovy, kritérium pojmu památka nespočívalo sice v rozhodnutí správního orgánu, na druhou stranu památka, která nezapsaná v ústředním seznamu byla právně irelevantní. Výslovné rozdělení na památky de lege a památky „ostatní“ však zásady neobsahovaly, což se projevilo ve výhradách přicházejících z připomínkových míst.

Následovala další verze zásad zákona, zpracovaná v červnu 1992. Památkou měla být věc movitá, nemovitá nebo část věci, na jejíž ochraně a zachování byl pro její památkovou hodnotu veřejný zájem. Autoři se při vymezení pojmu památky pojmovými znaky výslovně přihlásili k „*filozofii prvního českého zákona o kulturních památkách.*“⁵⁰³ Právní účinky tohoto zákona měly nastat od okamžiku doručení vyrozumění o zápisu vlastníku nebo držiteli památky.⁵⁰⁴ Návrh už nepočítal

⁵⁰⁰ Ibidem, zásada č. 2.

⁵⁰¹ Ibidem, Politický a ekonomický rozbor, s. 3.

⁵⁰² Ibidem, zásada č. 4.

⁵⁰³ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Návrh zásad zákona ČNR o ochraně památek, Praha 24. 6. 1992, Základní ustanovení, zásada č. 2, s. 3.

⁵⁰⁴ Ibidem, zásada č. 5.

s institutem národní kulturní památky, odůvodněno obavou z důsledků kategorizace: „rozdělení památek (...) vedlo k zanedbání těch památek, které nebyly v kategorii národních kulturních památek.“⁵⁰⁵ Také koncept organizační struktury památkové péče zůstal podobný předchozím verzím: Správní orgány měly rozhodovat po bližší nespecifikované dohodě se Státním památkovým ústavem s postavením dotčeného orgánu, ve sporných případech by věc řešilo ministerstvo kultury.⁵⁰⁶

Ani tento návrh zákona se vzhledem k politickým událostem nedostal k poslancům. Po volbách v červnu 1992 autoři návrhu z ministerstva pod tlakem odešli.⁵⁰⁷ Nové vedení opustilo zpracovaný návrh a zahájilo, „tentokrát vůbec bez spolupráce s profesionálními památkáři“⁵⁰⁸ přípravu jiného návrhu novely zákona o státní památkové péči.⁵⁰⁹ Dagmar Sedláková pak označila chování ministerstva za „neuvážené váhání.“⁵¹⁰

Návrh zákona o ochraně památek při Státním ústavu památkové péče

Kromě ministerstva se o zpracování nového zákona pokoušela komise vzniklá na přelomu dubna a května 1990 při Státním ústavu památkové péče

⁵⁰⁵ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Návrh zásad zákona ČNR o ochraně památek, V Praze 24. června 1992, Vyhodnocení druhého připomínkového řízení, zásada č. 2, nestránkováno.

⁵⁰⁶ Podle vysvětlení v připomínkovém řízení se nejedná o odvolání – Ibidem, zásada č. 29.

⁵⁰⁷ Pavel Kroupa, Škoda památek, *Český deník* III, 1993, č. 43, 19. 2., s. 6.

⁵⁰⁸ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Ivo Hlobil, Cesta k projednávané novele památkového zákona, březen 1996, nepublikovaný strojopis, s. 4.

⁵⁰⁹ Dagmar Sedláková, Současnost a perspektivy legislativní ochrany památek, *Architekt* XXXIX, 1993, č. 5, s. 9.

⁵¹⁰ Dagmar Sedláková, Osud památek v rukou poslanců, *Lidové noviny* VIII, 1995, č. 213, 12. 9., s. 17.

komise.⁵¹¹ Do roku 1992 zpracovala celkem čtyři varianty zásad. První pracovní verzi předložila ministerstvu v březnu 1991 a následně ji rozeslala k odborné veřejnosti k připomínkám. Druhá verze následovala v květnu téhož roku.⁵¹² Ideový záměr této skupiny představil už v září 1990 historik umění Mojmír Horyna.⁵¹³ Horyna prezentoval záměr komise vypracovat zásady památkového zákona, který by navazoval „na naši vlastní, historickou tradici památkového zákonodárství z minulého a první poloviny našeho století.“⁵¹⁴ Důležité bylo, že pod Horynovým vedením komise již od počátku zavrhl myšlenku tzv. střešního zákona. Existenci zákona o kulturním dědictví považoval Horyna za nesmyslnou.⁵¹⁵ Dle jeho názoru by takový zákon byl obecným předpisem proklamativního charakteru nebo, pokud by byl podrobnější, nepřehledným a neoperativním předpisem. Jako vhodné řešení právní úpravy kulturního dědictví viděl postupné vypracování nových oborových zákonů: vedle zákona o památkách zákon o muzeích, zákon o galeriích, zákon o knihovnách a historických knihovnách.⁵¹⁶

Nový koncept památky se měl dle Horyny nadále odloučit od dosavadního konceptu prohlašování památek. Památka měla v novém předpise být vymezena „přesně kvalitativními a typovými znaky“⁵¹⁷ a její zápis v seznamu měl zůstat

⁵¹¹ Komise prý v květnu zažádala ministerstvo o jmenování a pověření k práci na tvorbě zákona, ještě v září jej však, dle Horyny neobdržela. – Milena Sršňová, *Památková péče, Respekt I*, 1990, č. 26, s. 14.

⁵¹² Došlo 1300 připomínek z 48 míst – Josef Štulc, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 28), s. 8.

⁵¹³ Sršňová (pozn. 511).

⁵¹⁴ Mojmír Horyna, Příspěvek na semináři k legislativě oborů a organizací pečujících o hmotnou část kulturního dědictví, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 27), s. 88.

⁵¹⁵ *Ibidem*, s. 84.

⁵¹⁶ *Ibidem*, s. 89.

⁵¹⁷ *Ibidem*, s. 91

evidenční. Zápis do památkového seznamu chápal nikoli jako „byrokraticky limitující,“ ale jako respektovaný doklad o evidenci památkové hodnoty a její dokumentaci.⁵¹⁸ Horyna prozrazuje inspiraci německými zemským památkovými zákony i rakouským spolkovým zákonem, na kterých si cení rozpoznávání památkové hodnoty jako věcí historického procesu. Očekávaná diferenciaci vlastnictví památek měla být ve snaze napomoci kultivovat vlastnický vztah člověka k majetku ošetřena konceptem „služebností, kterou je respekt vůči veřejnému zájmu na ochraně, zajištění a v některých případech na prezentaci památky.“⁵¹⁹ Horyna předpokládal, že tyto povinnosti vlastníka památky budou ze strany státu kompenzovány nejen odbornou službou (průzkumy, odbornými vyjádřeními, apod.), ale i finančně.

V první verzi této komise považoval návrh za památku věc movitou nebo nemovitou, „*kteřá má historický, umělecký, kulturní nebo civilizační význam.*“⁵²⁰ Chráněny měly být jednak památky zapsané v Ústředním seznamu památek, ale i věci movité a nemovité, nezapsané v seznamu, avšak splňující znaky uvedené v zákoně. Prohlášení za památku již nebylo nutné, návrh jej považoval za zbytečný administrativní úkon. Návrh dále stanovil, že v pochybnostech, zda věc dosud neevidovaná v ústředním seznamu je památkou ve smyslu zákona, byl vlastník věci povinen vyžádat si závazné stanovisko příslušného regionálního památkový ústavu.⁵²¹

Všechny návrhy zpracovávané komisí při Státním ústavu památkové péče prosazovaly posílení vlivu odborníků v systému památkové péče. Dle Horyny

⁵¹⁸ Ibidem, s. 90.

⁵¹⁹ Ibidem, s. 91.

⁵²⁰ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Návrh zásad zákona České národní rady, Základní pojmy zákona, zásada č. 2, březen 1991, s. 2

⁵²¹ Ibidem, s. 4.

komise nejprve předložila ministerstvu vnitra svoji představu adekvátního personálního obsazení příslušných památkových referátů odborníků na budoucích okresních úřadech.⁵²² Po sdělení ministerstva, že tato představa neodpovídá soudobým možnostem, se komise soustředila na transformaci stávajících odborných institucí do systému státní správy. V první verzi jsou za orgány památkové péče označeny ministerstvo kultury a okresní úřady, varianta druhá počítala se zřízením památkových úřadů, Českého památkového úřadu a regionálních památkových úřadů.⁵²³

Připomínky k rozeslaným zásadám zákona se věnovaly mimo jiné otázce silného postavení státní památkové péče na úkor vlastníků památek. Právník a historik umění Jiří Plos apeloval za Výzkumný ústav výstavby a architektury (VÚVA) na význam odpovědnosti jedince a obce a to i v oblasti rozhodování o podobě životního prostředí člověka.⁵²⁴ Prostor pro zodpovědnost občana (a samosprávné obce) považoval v souvislosti s přechodem k demokratické společnosti za samozřejmost, stejně tak jako menší úlohu státu při zasahování do věcí veřejných. Z této pozice odmítl úlohu státu, jak byla nastíněna v návrhu zásad zákona, a oproti převládajícím názorům zdůrazňoval, že „*památková péče musí být primárně součástí samosprávné činnosti obce.*“

Další Plosovy výtky se týkaly „*hlubokého podcenění vlastnictví*“, ústící podle něj až v „*quasivlastnický statut.*“⁵²⁵ Otázku zatížení vlastníků památek zvažovali i samotní památkáři: Marek Perůtka z památkového ústavu v Olomouci upozorňoval

⁵²² Horyna (pozn. 514), s. 92.

⁵²³ ÚDU AV ČR (pozn. 520), s. 47–67.

⁵²⁴ „*Podstatou nového přístupu je aktivita občana a obce*“ – ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Stanovisko k Návrhu zásad památkového zákona. Za kolektiv VÚVA KTA, zpracoval Jiří Plos, 25. 5. 1991, s. 1.

⁵²⁵ Ibidem.

na to, že návrh zásad zákona „v nepřijatelně vysoké míře přenáší břemena spojená s praktickým uplatněním státní památkové péče (...) na vlastníky a uživatele památkových objektů.“⁵²⁶ Podobně Hlobil za Ústav dějin umění Československé akademie věd navrhoval v obavě z negativní reakce politiků a širší veřejnosti zmírnit navrhované povinnosti vůči majitelům památek.⁵²⁷ Postrádal naopak odkazy na občanskou iniciativu.

Kritikou, že zákon se snaží taxativně vyjmenovat, co se musí, případně, může, místo toho, aby taxativně uvedl, je zakázáno, přišel zástupce kanceláře prezidenta republiky, architekt Ivo Koukol.⁵²⁸

V květnu 1991, kdy skupina vedená Horynou vypracovala druhou verzi návrhu nového zákona, následovalo připomínkové řízení, organizovaném již namísto Státního ústavu památkové péče ministerstvem kultury. Další vývoj událostí ukázal „neschůdnost přenosu pravomocí na odborné orgány i další úskalí, tkvící v rozporu rigorózních požadavků zákona vůči vlastníkům památek s Listinou lidských práv a svobod.“⁵²⁹ Ačkoli skupina zpracovala do roku 1992 ještě další dvě verze, reálná šance na jejich předložení parlamentu se stále zmenšovala. V této době se také vzdalovala myšlenka ustanovení památkových úřadů. I dosavadní zastánce myšlenky památkových úřadů, ředitel Státního ústavu památkové péče Josef Štulc, v květnu 1991 konstatoval, že jejich zřízení je nereálné. Odborné ústavy by na nápor agendy

⁵²⁶ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Návrh památkového zákona–připomínky, dopis Památkového ústavu v Olomouci Státnímu ústavu památkové péče, 15. 4. 1991, s. 1.

⁵²⁷ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Ivo Hlobil, Připomínky k zásadám nového „Památkového zákona“, 25. 4. 1991, koncept připomínky, s. 8.

⁵²⁸ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Ivo Koukol, Několik poznámek k návrhu památkového zákona, 22. 10. 1991, s. 1.

⁵²⁹ Josef Štulc, Státní ústav památkové péče a péče o památky v ČR, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 28), s. 7.

nebyly připraveny a „*nebyly by schopny nápor práce zvládat na profesionální úrovni.*“⁵³⁰

Kabátova novela

Odchod autorů odmítnutého návrhu zákona z ministerstva jako projev nespokojenosti s počínáním nového ministra Jindřicha Kabáta v červenci 1992 předznamenal další etapu v hledání nové podoby památkové péče.⁵³¹ Oproti předchozím záměrům posílit novelou roli odborné složky památkové péče, Kabátova novela roli Státního památkového ústavu marginalizovala. Kabát zahájil práce na novele památkového zákona bez projednávání s odbornou veřejností a v listopadu 1993 ji předložil vládě. Za nejzávažnější ustanovení lze pokládat to, které zmocňovalo ministerstvo pověřit prováděním památkové činnosti i „*právnícké osoby, které samo nezřídí, a které pro to mají potřebné odborné předpoklady.*“⁵³² Kroupa v ní viděl nebezpečný pokus o odstátnění památkové péče ohrožujícím její nezávislost a odbornost.⁵³³ Obavu z *odstátnění* památkové péče, tedy přenesení části výkonu památkové péče na jiné než státní subjekty, posilovalo i navrhované oprávnění, které by ministerstvu kultury umožňovalo odejmout oprávnění k odborné činnosti stávajícím odborným organizacím státní památkové péče, tedy památkovým ústavům.

⁵³⁰ Přestože považoval „*vytvoření památkových úřadů za ideální a všechna jiná řešení má za vynucenou momentální situaci v oboru.*“ – Sršňová (pozn. 17), s. 4.

⁵³¹ Kroupa (pozn. 507).

⁵³² ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, nezprac., Návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon ČNR č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, datováno 1. 11. 1993, Příloha č. III, bod 47, § 25 odst. 5, s. 15.

⁵³³ Pavel Kroupa, K novele zákona o památkové péči, *Český deník* III, 1993, č. 279, 1. 12., s. 3.

Ve vzácné shodě *Kabátovu novelu* zákona odborná veřejnost důrazně odmítla jako projev „*kulturního nihilismu*.“⁵³⁴ Kromě výše uvedeného vzbudil všeobecnou kritiku i značný rozsah novelizace, který podle některých názorů již překročil únosnost novely, a která neodpovídala prvotním záměrům upravit dočasně před přijetím nového zákona aktuální problémy (postavení památkových ústavů v systému státní správy).⁵³⁵ Problematicky se jevil i návrh ministerstva zavést obligatorní příspěvky na „*zvýšené náklady spojené s obnovou nebo zachováním kulturní památky*.“⁵³⁶ Požadavek na respekt k vlastnickému právu lze vnímat jako reakci na přechodí potlačování individuálních práv. Tato tendence vedla k právním názorům, že povinnosti vlastníka kulturní památky jsou skrytým vyvlastněním bez náhrady. Koncept nárokových příspěvků však nechtělo akceptovat z důvodů značných nároků na rozpočet ministerstvo financí, kterému dále vadila i absence určitých kritérií při rozdělování příspěvků.⁵³⁷ Především odpor tohoto ministerstva způsobil, že v listopadovém návrhu novely figurovaly příspěvky fakultativní. Náhradu za omezení práv vlastníka památky novela shledávala alespoň v bezplatném poskytnutí informačních a poradenských služeb a v daňových úlevách, které měly být poskytovány podle jiných právních předpisů.

⁵³⁴ Pavel Kroupa – Dagmar Sedláková – Vladislav Razím – Alena Černá, *Stát si myje ruce?*, *Lidové noviny* VI, 1993, č. 270, 20. 11., s. 8.

⁵³⁵ Vzácně se na tom shodovali Štulc i Plos – Josef Štulc, *Státní ústav památkové péče a péče o památky v ČR*, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 28), s. 8. – Plos doporučoval „*omezit novelu pouze na opravu nejnezbytnějších překážek*“ – ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, Legislativní pracovní skupina Pražského grémia pro ochranu a rozvoj kulturního prostoru hlavního města Prahy, *Návrh novely*, 5. 12. 1993, s. 2.

⁵³⁶ Dagmar Sedláková kriticky zhodnotila tento přístup jako „*falešnou liberalizaci, která se ve svém důsledku vlastníkům památek vymstí*.“ – Sedláková (pozn. 510).

⁵³⁷ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A602, *Návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon ČNR č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči* (pozn. č. 532), s. 15.

Obavu budilo i navrhované zvláštní postavení církví jako vlastníka značné části památek, ve kterém Hlobil spatřoval skrytý záměr k přechodu k dvojímu systému památkové péče - světské a církevní.⁵³⁸

Tigridova novela a nález ústavního soudu

Skandál s aukčním prodejem kostela sv. Michala v Praze, která měla za následek Kabátův odchod z ministerstva 17. ledna 1994, legislativní přípravu této novely ukončil. Naději na zklidnění situace přineslo jmenování intelektuála Pavla Tigrida ministrem kultury o dva dny později. Tigrid nechal v květnu 1994 pro vypracování novely ustanovit pracovní tým s externími odborníky vedený náměstkem Ladislavem Kratochvílem. V prosinci téhož roku tým návrh dokončil⁵³⁹ a 3. května následujícího roku jej předložil vládě, která ho se zapracováním závažných změn navrhovaných legislativní radou schválila.⁵⁴⁰ Stejně jako předchozí pokusy i tato novela deklarovala snahu lépe vyvážit povinnosti a práva vlastníků tak, aby nebylo pochyb o tom, „že některá ustanovení zákona nejsou v rozporu s Ústavou ČR.“⁵⁴¹

⁵³⁸ ÚDU AV ČR (pozn. 508), s. 4.

⁵³⁹ Antonín Mucha, Interview s Dagmar Sedlákovou, *Architekt* XLI, 1995, č. 7, s. 2.

⁵⁴⁰ Usnesení vlády č. 260. – Legislativní rada vlády navrhovala výrazné zásahy do koncepce novely: obligatorní příspěvky pro vlastníky národních kulturních památek a možnost opatřit si odborné vyjádření nutné pro závazné stanovisko i jiným způsobem než u odborné organizace státní památkové péče. – ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, nezprac., Teze k novele zákona o o státní památkové péči. Příručka pro jednání vlády, leden 1995, s. 4.

⁵⁴¹ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, nezprac., Vládní návrh zákona, kterým se mění a doplňuje zákon ČNR č. 20/1987 Sb., o o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, poslanecký tisk č. 1899, důvodová zpráva, obecná část, s. 30.

Nervózní atmosféru ohledně nenárokového poskytování příspěvků vlastníků památek v této době projednávání návrhu uklidnil náleží Ústavního soudu z 23. června 1994, který interpretoval omezení vlastníků památek ve veřejném zájmu jako ústavně komfortní. Ústavní soud tímto náleží zrušil rozsudek Vrchního soudu v Praze vydaný v roce 1993, který odmítl uznat fakultativní příspěvky jako náhradu za omezení vlastnictví kulturní památky a označil v tomto směru památkovou péči jako neústavní.⁵⁴² Vrchní soud tehdy zrušil rozhodnutí ministerstva kultury z května 1993 o prohlášení objektu mlýna v Brandýse nad Labem za kulturní památku. Proti tomu se jeho vlastník, zamýšlející budovu výrazně přestavět, odvolal. Vrchní soud v rozsudku uvedl, že prohlášením věci za kulturní památku dochází k omezení vlastnického práva bez náhrady a z ustanovení obsahujících povinnosti vlastníka dovozoval, že jsou v rozporu s čl. 11, odst. 4 Listiny základních práv a svobod.⁵⁴³

Ministerstvo kultury podalo proti rozsudku vrchního soudu ústavní stížnost, které ústavní soud náleží z června 1994 vyhověl a napadený rozsudek vrchního soudu zrušil. V odůvodnění náleží poskytl ochráncům památek důležité argumenty, podporující závěr, že *„prohlášení za kulturní památku není zákonem pojato jako jednostranné omezení vlastnického práva bez náhrady“* a že *„obecným zájmem je nepochybně i ochrana kulturních památek.“*⁵⁴⁴ Ústavní soud uznal i nefinanční kompenzace jako legitimní náhradu za omezení vlastnických práv, výslovně například bezplatnou odbornou pomoc vlastníků kulturní památky ze strany odborné organizace státní památkové péče, nebo její odborná vyjádření k provádění

⁵⁴² Rozsudek Vrchního soudu v Praze č.j. 6 A 175/93-20 ze dne 17. 12. 1993.

⁵⁴³ Proti takovému výkladu se ohradil historik umění a právník Dobroslav Líbal. – Dobroslav Líbal, Listina základních práv a svobod a památková péče, *Zprávy památkové péče - Mimořádná příloha LIV*, 1994, č. 7, s. 1–2.

⁵⁴⁴ Náleží Ústavního soudu sp. zn. I. 35/94 z 23. června 1994.

obnovy a v neposlední řadě poskytnutí výsledků provedeného průzkumu, výzkumu a dokumentace kulturní památky.⁵⁴⁵ Senát ústavního soudu rovněž připomněl mezinárodní kontext, když konstatoval, že „ochrana kulturních památek je ve všech kulturních státech spojena s jistým omezením volné dispozice vlastním majetkem.“⁵⁴⁶ Nález ústavního soudu zklidnil situaci, přesto snaha zavést nárokovost příspěvků v legislativním procesu pokračovala a nadále.

S ohledem na nález ústavního soudu zůstalo v Tigridově novele u fakultativnosti příspěvků. Vládě předložený návrh novely z května 1995 představoval výsledek složitých debat a mnoha kompromisů. Oproti návrhům, které se objevovaly těsně po listopadu 1989, nesledovala novela žádné velké koncepční změny. Veřejnosti ji ministerstvo takticky prezentovalo jako úpravu, která „omezuje pravomoci státní památkové péče“ a naopak „rozšiřuje práva vlastníků.“⁵⁴⁷ Novela se například snažila odstranit diskriminační postavení majitelů nemovitostí v památkových rezervacích, které nejsou kulturními památkami, a kteří v praxi podléhali stejným omezením ve svých majetkových dispozicích jako vlastníci kulturních památek. Majitelé nemovitostí v rezervacích mohli dle novely žádat o

⁵⁴⁵ „Tato náhrada spočívá především v tom, že v případě obnovy kulturní památky se poskytuje bezplatná odborná pomoc a poskytují se podklady a informace dle § 14 odst. 7 cit. zák. (...) Rovněž ústřední orgán Státní památkové péče zabezpečuje projektové a stavebně-restaurátorské práce při obnově vybraných kulturních památek (§ 32 odst. 2 písm. h). Příslušná odborná organizace státní památkové péče poskytuje kromě toho bezplatnou odbornou pomoc vlastníků kulturní památky, zpracovává odborná vyjádření k provádění obnovy, zabezpečuje průzkum, výzkum a dokumentaci kulturní památky § 33 odst. 2 písm. g) a i) cit. zák.). – Ibidem.

⁵⁴⁶ Ibidem.

⁵⁴⁷ mrk, Stát přijde o část pravomocí k nakládání s památkami, *Lidové noviny* VIII, č. 115, 1995, 4. 5., s. 8. Viz také článek Jany Bendové. – Jana Bendová, Pamatujme na památky i na jejich majitele, *Mladá fronta Dnes* VI, 1995, č. 122, 13. 5., s. 8.

finanční příspěvky.⁵⁴⁸ Novela opustila pokusy o vymezení památky pomocí pojmových znaků a výslovně poukázala na to, že prohlašování věcí a souborů za kulturní památky je nepochybně rozhodováním o právech a povinnostech jejich vlastníků.⁵⁴⁹ V zájmu větší právní jistoty navrhovali předkladatelé prohlašování za památky podřídit správnímu řádu, aby vlastník památky získal možnost podat proti rozhodnutí ministerstva odvolání.

Cesta novely do parlamentu se však nečekaně protáhla. Vláda ji sice 3. května 1995 schválila a poslanci ji obdrželi 25. srpna,⁵⁵⁰ sněmovny ji však z procesních důvodů vrátila.⁵⁵¹ Znovu předložený návrh doporučil organizační výbor 6. prosince 1995 k dalšímu projednání. 1. čtení proběhlo 6. února 1996 na 39. schůzi poslanecké sněmovny a návrh sněmovna přikázala k projednání výborům. 27. března 1996 jej projednal a doporučil Výbor pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu s mnoha připomínkami. Mezi nimi se znovu objevil i požadavek na nárokové finanční příspěvky za omezení vlastnických práv v případě, že by byl vlastník památky podstatně omezen v běžném užívání věci(!). Ústavněprávní výbor a kulturní výbor doporučil vyslovit souhlas s návrhem v dubnu téhož roku (výhrady směřovaly k nedostatečným finančním příspěvkům) a 12. dubna⁵⁵² byl návrh novely projednán znovu ve Výboru pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu.

⁵⁴⁸ Sedláková (pozn. 510).

⁵⁴⁹ ÚDU AV ČR, (pozn. 541), s. 30.

⁵⁵⁰ Poslanecký tisk č. 1899/0, <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/tisky/t189900a.htm>, vyhledáno 20. 7. 2019.

⁵⁵¹ Sněmovní tisk „nebyl zpracován podle nového jednacího řádu Poslanecké sněmovny. – ira, Zdržení památkové novely, *Lidové noviny* VIII, 1995, 2. 11., s. 8.

⁵⁵² Digitální knihovna, Poslanecká sněmovna 1992–1996, Sněmovní tisk č. 1899, Novela zákona o o státní památkové péči, <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?T=1899&O=1>, vyhledáno 10. 3. 2019.

Návrh zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči

V polovině roku 1996 proběhly volby do poslanecké sněmovny. Nový ministr Jaromír Talíř záhy po svém příchodu na ministerstvo práci na Tigridově novele zastavil a oznámil prioritu zpracovat nový památkový zákon.⁵⁵³ Dle vlastních slov mu tento postup navrhl náměstek Zdeněk Novák.⁵⁵⁴ Potřebu nového zákona vyjádřilo ministerstvo v návrhu Koncepce státní památkové péče České republiky, který projednávala vláda v červnu 1997.⁵⁵⁵ Tento návrh zvažoval čtyři organizační struktury památkové péče, mezi nimi opět zřízení památkového úřadu, který by mimo dokumentaci památkového fondu „vydával rozhodnutí ve věcech týkajících se uchování, obnovy a využití kulturních památek a poskytoval příspěvky na obnovu.“⁵⁵⁶

V otázce příspěvků předložil návrh koncepce dvě varianty. Jedna z nich počítala s obligatorní náhradou za „vícepráce“ vyplývající z dodržování povinností stanovených památkovým zákonem. Další počítala jen s fakultativními příspěvky. Navrhovatelé nezanedbali ani důležitost daňových úlev a příjmů z turistického ruchu. V tomto směru zněl slibně jejich závazek spolupracovat s ministerstvem financí a ministerstvem pro místní rozvoj při hledání zdrojů pro financování památkové péče. Tuto koncepci však vláda v červnu 1997 vrátila k přepracování.⁵⁵⁷

Následovalo vypracování nové Koncepce a projednávání materiálu s „odborníky jednotlivých stran i mimo strany.“⁵⁵⁸ Ministerstvo seznámilo s návrhem

⁵⁵³ rep, kul, Talíř se chce věnovat památkám, *Mladá fronta Dnes* VII, 1996, 8. 7., s. 4.

⁵⁵⁴ Zdeněk Novák, Zákon a památky, *Literární noviny* XIII, 2002, č. 8, 20. 2., s. 5.

⁵⁵⁵ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, nezprac., Koncepce státní památkové péče, Materiál Ministerstva kultury na žádost Podvýboru pro kulturu, 19. 6. 1997, s. 20.

⁵⁵⁶ Ibidem, s. 14.

⁵⁵⁷ Novák (pozn. 554), s. 5.

⁵⁵⁸ Ibidem.

členy kulturního podvýboru poslanecké sněmovny a Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska, hájícího zájmy územní samosprávy. I když ministr koncepci schválil, vládě ji pro její demisi v listopadu 1997 už nepředložil.⁵⁵⁹

Stejný materiál - Koncepci účinnější péče o památkový fond v ČR do roku 2005 - předložil další ministr kultury, Martin Stropnický, úřednické vládě Josefa Tošovského. V dubnu 1998 ji vláda schválila a uložila ministerstvu kultury zpracovat věcný záměr zákona v souladu s touto koncepcí.⁵⁶⁰ Ze zásad obsažených v této koncepci se zrodil nový návrh zákona, který opět směřoval k posílení práv vlastníků památek a k omezení ingerence státu. To se mělo projevit například tím, že při prohlašování věcí za kulturní památku mělo ministerstvo nadále postupovat ve správním řízení. Zjednodušená měla být nadměrně zatěžující agenda při vyjadřování ke stavebním změnám na nemovitostech, které nejsou kulturní památkou, ale stojí v chráněném území. Vlastník takové nemovitosti také mohl žádat o státní příspěvek na její obnovu.

I po volbách v roce 1998 příprava návrhu zákona pokračovala, tentokrát pod novým ministrem Pavlem Dostálem (náměstek Novák na odboru památkové péče zůstal). V červnu 1999 předal ministr předlohu věcného zákona vládě, která ji 21. října projednala s některými dílčími připomínkami v legislativní radě vlády, a následně s těmito připomínkami schválila na schůzi 1. listopadu 1999 (usnesení vlády č. 1146). Právníci legislativní rady však v návrhu shledali „*jen nepatrný posun od vrchnostenského postavení státu k posílení práv soukromých vlastníků kulturních památek*“⁵⁶¹ a vyvíjeli na zpracovatele tlak, aby konkrétněji vymezil způsob přidělování příspěvku. Komplikace v legislativním postupu při zpracovávání

⁵⁵⁹ Ibidem.

⁵⁶⁰ Ibidem.

⁵⁶¹ Stanovisko Legislativní rady vlády publikováno ministerstvem kultury. – Jan Kaigl (ed.), *Věcný záměr zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči*, Praha 1999, s. 11–13.

paragrafovaného znění způsobovala připravovaná reforma veřejné správy (vznik krajské samosprávy). I z tohoto důvodu vláda nakonec návrh zákona schválila až v lednu 2002 (včetně připomínek legislativní rady vlády).⁵⁶²

Veřejné slyšení v Senátu 7. prosince 2001

Ve své závěrečné paragrafované podobě byl návrh konfrontován 7. prosince 2001 s odbornou veřejností na veřejném slyšení pořádané Senátem České republiky, resp. Podvýborem pro kulturní dědictví (v čele se senátorem Václavem Jehličkou) spolu se Sdružením historických sídel Čech, Moravy a Slezska.⁵⁶³

Veřejného slyšení se kromě zástupce předkladatele zákona - náměstka ministra - zúčastnili zástupci památkářů se zkušenostmi z minulých legislativních pokusů, zástupci samosprávy, církví i někteří zákonodárci. Přednesené příspěvky vyzněly vůči předmětu setkání vesměs negativně. Převážně kritické připomínky zúčastněných se týkaly jak jednotlivých ustanovení předkládaného zákona, tak celkové koncepce. Luboš Jiráň z Archeologického ústavu Akademie věd připomněl, jak důležitá je vzájemná komunikace mezi odborníky a zákonodárci a zkritizoval především institut obligatorních příspěvků, který označil jako „*cestu do pekel*“.⁵⁶⁴ Dagmar Sedláková ze Státního ústavu památkové péče projevila názor, „že věcný záměr zákona *balancoval těsně na hranici rovnováhy*“ mezi zájmy na ochraně

⁵⁶² Usnesení vlády ze dne 9. 1. 2002 č. 1 k návrhu zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči a o změně některých zákonů (památkový zákon), https://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/3C6434D789E8B32DC12571B6006B01DC, vyhledáno 20. 7. 2019.

⁵⁶³ O rozhodnutí uspořádat veřejné slyšení Senátu viz Usnesení Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice č. 85 z 21. listopadu 2001. Úplný písemný záznam z průběhu veřejného slyšení 7. 12. 2001 poskytl Podvýbor pro kulturní dědictví.

⁵⁶⁴ Ibidem.

památek a zájmy vlastníků, zatímco paragrafované znění tuto hranici překročilo nepřijatelným způsobem. Jiří Hájek z ministerstva životního prostředí byl vůbec pro radikální rozchod s „*myšlenkovou linií, jak ji nastínily zákony z roku 1958 (...) či z roku 1987.*“ Podobné vážné výhrady proti pojetí památkové péče jako výkonu státní správy a „*především výkonu ústředních orgánů státní správy,*“ pronesl ředitel kanceláře České komory architektů Jiří Plos.⁵⁶⁵

Po veřejném slyšení bylo patrné, že zákon mezi odbornou veřejností podporu nezískal. Největší odpor sklídl již zmiňovaný koncept nárokovosti příspěvků na zvýšené náklady při obnově kulturní památky. Přítomnost tohoto ustanovení udivuje o to více, že se o něm původní koncepce nezmiňovala: objevilo se až pod tlakem projednávání ve vládě. Ostatní, dříve hlavní témata, jako například požadavek na zřízení památkových úřadů, zmiňovali zúčastnění ve svém vystoupení ojediněle. Definici památky podle pojmových znaků, kdysi diskutované téma, nepřipomněl nikdo.

Pozornost zástupců krajů a obcí se soustředila na dvě oblasti: samospráva požadovala zřizovatelskou roli k regionálním památkovým ústavům (analogicky k muzeím a archeologickým ústavům památkové péče) a upozorňovala na nejasná ustanovení o finančních příspěvcích z krajských a obecných rozpočtů. Zástupci krajů chtěli kontrolu nad prohlašování kulturních památek.⁵⁶⁶

Připomínkové řízení proběhlo na přelomu srpna a září 2001. Připomínky, které poslaly ústřední orgány státní správy (ministerstva), vytýkaly návrhu přílišné omezování práv vlastníků kulturních památek a zároveň se snažily vymoci si v budoucí právní úpravě určité výjimky na úkor památkové péče pro svůj resort. Ministerstvo financí se znovu postavilo proti nárokovosti příspěvků, ministerstvo

⁵⁶⁵ Ibidem.

⁵⁶⁶ Ibidem.

dopravy a spojů si žádalo výjimky pro zakazy v památkových územích a ministerstvo životního prostředí si vymohlo doplněno, že tímto zákonem nejsou dotčeny právní předpisy na úseku ochrany přírody a krajiny.⁵⁶⁷

Dosavadní průběh legislativního procesu i jeho výsledek naplnil ochránce památek obavou, že schválením navrhovaného zákona by došlo „*k oslabení péče o památky i ve srovnání s dosud platným zákonem.*“⁵⁶⁸ Z dílčích i koncepčních námitek přítomní návrh zákona odmítli. Společný odpor proti předloze zákona jasně vyjádřil později i *Otevřený dopis poslancům Poslanecké sněmovny ČR* z 1. února 2002, který kritizoval především na to, že po schválení věcného návrhu byla paragrafovaná verze zpracována bez přístupu odborné veřejnosti. Dle autorů ministerstvo nedostatečně spolupracuje při přípravě návrhu zákona s veřejností. Takový postup označili signatáři za experiment a vyslovili se pro vypracování „*návrhu koncepčně nového, promyšleného a skutečně účinného.*“⁵⁶⁹

S touto kritikou se návrh zákona o ochraně památek a o památkové péči dostal 13. února 2002 před poslance k hlasování v rámci prvního čtení. Ministr Pavel Dostál se jej snažil představit jako dlouhodobě připravovaný apolitický projekt, který se „*týká oblasti naprosto apolitické, totiž ušlechtilé péče o kulturní památky.*“⁵⁷⁰ V poněkud chaotické atmosféře schůze (předsedající musel poslance několikrát

⁵⁶⁷ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, kart. A603, Návrh zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči a o změně některých zákonů (památkový zákon), část IV, 10. 10. 2001, Vyhodnocení připomínkového řízení, s. 1–20.

⁵⁶⁸ Mojmír Horyna, K přípravě památkového zákona, *Bulletin uměleckohistorické společnosti* XIV, 2002, č. 2, s. 11.

⁵⁶⁹ Dopis publikován v časopisu *Architekt*. – Komu slouží památkový zákon? *Otevřený dopis* poslancům Parlamentu ČR, *Architekt* XLVIII, 2002, č. 3, s. 79.

⁵⁷⁰ Záznam jednání sněmovny: – 46. schůze, 13. února 2002, <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/046schuz/s046392.htm> až <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/046schuz/s046398.htm>, vyhledáno 10. 3. 2018.

uklidňovat), způsobené nezájmem přítomných o projevy řečníků, se předložený dokument na návrh zpravodaje Talíře vrátil k dopracování vládě.

Návrh zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči a o změně některých zákonů definoval chráněnou památku téměř shodně s dosavadním zákonem jako „*věc movitou nebo nemovitou, popřípadě jejich část nebo soubor, pokud jsou dokladem dějin hmotného a duchovního života lidstva od nejstarších dob do současnosti a mají význam pro historii, vědu, umění, techniku nebo archeologii, anebo mají přímý vztah k významným historickým osobnostem, významným skupinám lidí nebo významným historickým událostem.*“⁵⁷¹ Ochranu památky zakládalo rozhodnutí ministerstva kultury, oproti dosavadní úpravě mohl návrh na prohlášení za kulturní památku podat pouze vlastník, Státní ústav památkové péče, nebo obec a Archeologický ústav Akademie věd v případě archeologického nálezů. K dosavadní zcela identické struktuře památkového fondu (památkové rezervace a zóny, ochranná pásma, archeologické nálezy) nově pouze přibyla kategorie *památných míst*, která spadala do samostatné působnosti obcí. Za památná místa mohla být prohlášena „*nemovitost, popřípadě soubor nemovitostí, jsou-li dokladem dějin hmotného i duchovního života lidí v obcích a v krajině a mají-li z hlediska místního významu historickou, uměleckou nebo technickou hodnotu*“ (§ 27). Ministerstvo zamýšlelo „*vytvořit podmínky pro přiměřenou ochranu*“ památek, jejichž památková hodnota nedosahuje kvality kulturní památky. Kritici však spatřovali v zavedení této kategorie nebezpečí z konkurence této kategorie s kategorií kulturních památek a obávali se přesouvání odpovědnosti za památkový fond ze státu na obce.

⁵⁷¹ Vládní návrh na vydání zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči a o změně některých zákonů, § 3. <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=3&T=1224>, vyhledáno 23. 7. 2019.

Návrh zákona zopakoval již dříve formulované snahy o posílení práv vlastníků památek. Důvodová zpráva tvrdila, že některé povinnosti vlastníků památek mohou představovat nucené omezení výkonu vlastnických práv, proto je třeba pro tyto případy zákonem upravit podmínky pro poskytnutí přiměřené náhrady. Tvrzený rozpor s čl. 11 odst. 4 Listiny základních práv a svobod vedl proto předkladatele návrhu zákona k tomu, že vlastníkův kulturních památek přiznaly v návrhu nároky na různé náhrady.⁵⁷²

Vrácený návrh předložilo na podzim 2002 Ministerstvo kultury k znovu připomínkování v nezměněné podobě, což samozřejmě vzbudilo rozhořčení odborné veřejnosti. 10. března 2003 se k němu vyjádřila Nezávislá pracovní skupina,⁵⁷³ která uvedla připomínky, všem zasvěceným již dobře známé. Připomněla, že ochrana památek je veřejný a státem garantovaný zájem. Objevila se i stará myšlenka samostatného správního orgánu, podpořeného nyní slovenským příkladem – vznikem Památkového úřadu Slovenské republiky dle zákona o ochraně památkového fondu.

Důležité změny v organizace památkové péči, které neprošly v zákoně, realizovalo ministerstvo po vrácení návrhu jiným způsobem. Jedním z důležitých je vznik Národního památkového ústavu k 1. lednu 2003 opatřením Ministerstva kultury.⁵⁷⁴ Skončily tím do hrozící nároky krajů na zřizovatelskou funkci k regionálním památkovým ústavům.

⁵⁷² Návrh zákona uvádí náhradu nezbytných výdajů, náhradu ušlého zisku nebo náhradu ztráty na výdělnku, které vznikly vlastníkovu při ohledání věci nebo při pořízení její dokumentace, náhradu za omezení v obvyklém užívání anebo náhradu za jinou újmu.

⁵⁷³ ÚDU AV ČR, f. jednotlivostí, A603, Stanovisko k vládnímu návrhu zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči, 10. 3. 2003. – Blíže o práci komise v Bulletinu umělecko-historické společnosti: – Mojmir Horyna (pozn. 568), s. 11–12.

⁵⁷⁴ Opatření Ministerstva kultury Sp. zn.: č. j. 11.617/2002 a Statut: Opatření Ministerstva kultury Sp. zn.: č. j. 11.613/2002.

Vady odmítnutého návrhu zákona shrnul v krátké polemice s náměstkem Novákem Zbyněk Dočkal z občanského sdružení Památkářské obce českokrumlovské. Kromě způsobu jeho projednávání a poskytování finančních příspěvků kritizoval dále nedostatečnou možnost účasti občanských sdružení ve správním řízení.⁵⁷⁵

Odmítnutí zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči v roce 2002 je symbolickým završením části legislativní snahy o nový památkový zákon. Jeho opětovné předložení s nezměněným obsahem ještě tentýž rok však ještě výstižněji symbolizuje, že snaha ministerstva kultury o prosazení památkového zákona kontinuálně pokračovala dál. Zabývat se touto další etapou je již nad rámec této práce, přesto však alespoň stručně o dalším vývoji informuje následující kapitola.

Epilog - nekonečný příběh?

V roce 2008 vyhotovila společnost EEIP, a.s. pro ministerstvo kultury studii (povinný podklad pro legislativní proces) s názvem Hodnocení dopadů regulace pro nový památkový zákon (tzv. RIA).⁵⁷⁶ Dokument měl být podrobnou reflexí soudobé situace památkové péče a zároveň argumentem pro novou právní úpravu.

Následovalo projednávání a připomínkování návrhu zákona vybraných externích subjektů (mezi nimi např. kraje, univerzity, Akademie věd, Národní památkový ústav, církevní subjekty, občanská sdružení). V červenci a v září 2012 ministerstvo vyhotovilo pracovní verze věcného záměru nového památkového

⁵⁷⁵ Zdeněk Novák, Tak nám vrátili zákon, paní Řeřichová, *Veřejná správa XIII*, 2002, č. 14, s. 12, 21–22. – Zbyněk Dočkal, Nekvalifikovaný návrh nemohl být přijat, *Veřejná správa XIII*, 2002, č. 27, s. 28.

⁵⁷⁶ <https://www.mkcr.cz/priprava-noveho-pamatkoveho-zakona-255.html>, vyhledáno 20. 7. 2019.

zákona (návrh zákona o památkovém fondu)⁵⁷⁷ a v říjnu téhož roku šel věcný záměr do vnějšího připomínkového řízení. Po schválení legislativní rady a vlády v březnu 2013,⁵⁷⁸ dalším projednávání a změnách schválila značně pozměněný návrh v listopadu 2015 znovu vláda.⁵⁷⁹ V prosinci 2015 ministerstvo návrh s č. 666 rozeslalo poslancům a v dubnu následujícího roku proběhlo první čtení. V červenci 2017 návrh zákona o ochraně památkového fondu poslanci ve třetím čtení zamítli. Tak daleko se dosud žádný z polistopadových návrhů v legislativním procesu nedostal.

Průběh rozpravy v Poslanecké sněmovně ČR⁵⁸⁰ ukazuje na nebyvale velký počet pozměňovacích návrhů (49), který způsobil nepřehlednost celého procesu hlasování. Mezi návrhy se objevoval například návrh na zavedení nárokových příspěvků vlastníkům památek, povinnost archeologického ústavu hradit záchranný archeologický výzkum nebo jeho odklad účinnosti zákona do roku 2020. Nepřehlednost při hlasování pravděpodobně přispěla k jeho zamítnutí. I přes neúspěch získal však tento návrh zákona oproti jiným pokusům větší míru podporu i od dřívějších kritiků, například od Uměleckohistorické společnosti a Klubu Za starou Prahu.⁵⁸¹ Smířlivější postoj vyplývá z toho, že návrh mění dosavadní systém

⁵⁷⁷ Ibidem.

⁵⁷⁸ Usnesení vlády České republiky ze dne 6. března 2013 č. 156

⁵⁷⁹ Usnesení vlády české republiky ze dne 20. listopadu 2015 č. 929

⁵⁸⁰ Dostupné na (<http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/059schuz/bqbs/b18109201.htm>), vyhledáno 20. 6. 2019.

⁵⁸¹ Společné stanovisko Klubu Za starou Prahu a Uměleckohistorické společnosti k projednávanému návrhu památkového zákona z 15. 5. 2016, dostupné na <http://www.dejinyumeni.cz/stanoviska-uhs/> a Stanovisko UHS k projednávanému návrhu nového památkového zákona ze dne 2. 6. 2017 <http://www.dejinyumeni.cz/stanovisko-umeleckohistoricke-spolecnosti-k-projednavanemu-navrhu-noveho-pamatkoveho-zakona>, vyhledáno dne 21. 7. 2019.

památkové péče minimálně (například definice chráněné památky)⁵⁸² a nesnižuje odbornou ingerenci Národního památkového ústavu. Dalším argumentem je obava z pokračující tendence, že další legislativní návrhy budou ochranu památek nadále snižovat. Někteří kladně hodnotí i vstřícnější přístup k předkladatelům zákona vůči zainteresované veřejnosti. Kritické hlasy naopak poukazují na stále stoupající byrokratickou zátěž, neschopnost zvažovat systematické změny (zrušení dvojkolejnosti) a necht' naslouchat i kritickým hlasům.⁵⁸³

Ke dni dokončení této práce zůstává v platnosti zákon o státní památkové péči z roku 1987. Zatím poslední zpráva o dalším pokračování legislativních prací sděluje, že ministerstvo kultury „předložilo v souladu s Plánem legislativních prací na rok 2019 schváleným usnesením vlády ze dne 12. prosince 2018 č. 830 návrh zákona o ochraně památkového fondu a o změně zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů (zákon o ochraně památkového fondu) do vnějšího připomínkového řízení 3. července 2019.“⁵⁸⁴

I tento zatím poslední návrh sklidil okamžitě kritiku proto, že snižuje postavení Národního památkového ústavu. Navíc v kontextu českého památkového práva zcela vypouští oblast archeologie, která má být upravena samostatným

⁵⁸² § 2 odst. 2: Pod pojmem kulturní památka se nadále zdůrazňuje význam historického dokladu s objektivizovanou památkovou hodnotou, který je podmíněn rozhodnutím ministerstva kultury. – „Kulturní památkou je hmotný doklad lidské činnosti vzniklý v dějinném procesu kultivace světa, který je pramenem poznání, a je významný svou uměleckou, architektonickou, uměleckořemeslnou, řemeslnou, technickou, urbanistickou anebo krajinnou hodnotou nebo je významným pozůstatkem lidského osídlení v minulosti nebo se váže k významným osobnostem, událostem či společenskému životu a který je prohlášen za kulturní památku.“

⁵⁸³ Například Sdružení profesionálních pracovníků v památkové péči z 11. 1. 2016, přístupné i s odpovědí Ministerstva kultury ČR: <https://www.mkcr.cz/priprava-noveho-pamatkoveho-zakona-255.html>, vyhledáno 21. 6. 2018.

⁵⁸⁴ Ibidem.

předpisem.⁵⁸⁵ Vzhledem k tomu, že v současnosti (léto 2019) probíhá legislativní proces zcela nového stavebního zákona s intencí maximálního zjednodušení stavebního řízení, a to na úkor uplatňování veřejných zájmů (i na ochranu památek), hrozí další oslabení ingerence odbornosti památkového ústavu i z této strany. Stavební zákon je s ochranou nemovitých památek a památkových území bytostně spojen.

Dílčí shrnutí

První roky po Listopadu 1989 naplňoval ochránce památek optimismem a odvahou k radikálnímu rozchodu s dosavadní právní úpravou. Ochránci památek očekávali, že po letech ideologického dohledu bude mít obor památkové péče šanci rozhodovat o vlastních záležitostech samostatně. V této době se zdálo samozřejmé navrhopvat koncepční změny, například *střešní zákon*, který by zahrnoval péči o všechny druhy památek či zákon o národním kulturním dědictví.⁵⁸⁶ Velmi brzy se prosadila představa, že je nutné nejdříve zpracovat novelu platného památkového zákona, která umožní převést rozhodovací pravomoci na památkové ústavy, nebo dokonce umožní vznik památkových úřadů se samostatnou rozhodovací pravomocí, a mezitím pracovat na novém památkovém zákoně, který upraví oblast památkové péče v nových podmínkách systematicky. Ani pracovníkům ministerstva kultury, ani

⁵⁸⁵ Dopis vedoucích uměleckohistorických kateder vysokých škol. – Zásadní nesouhlas odborné veřejnosti s návrhem památkového zákona odvolaného ministra Antonína Staňka, 22. 8. 2019, podepsaný zástupci uměleckohistorických kateder a vědeckých institucí – dostupný na <http://www.dejinyumeni.cz/jj/>, vyhledáno 2. 9. 2019.

⁵⁸⁶ Ivo Hlobil tehdy považoval za nutné „přistoupit se komplexnímu a integrujícímu pohledu monumentiky,“ a vytvořit mezirezortní komisi, která by připravila „zákon o národním kulturním dědictví.“ – Ivo Hlobil (pozn. 483), s. 36.

ochráncům památek při Státním ústavu památkové péče se při prvních pokusech nepodařilo jejich návrhy památkových zákonů předložit poslanecké sněmovně. Přesto je práce těchto týmů vzácným dokladem legislativní aktivity profesionálních památkářů. V této souvislosti je důležité připomenout, že na ministerstvu kultury mezi lety 1991 a 1992 působili profesní památkáři, kteří se svými návrhy zákona snažili prosadit posílení role ochránců památek, ať již převodem rozhodovacích pravomocí z okresních úřadů na stávající ústavy nebo na nově plánované památkové úřady. Kompromisní návrh z konce roku 1990 usilující o transparentní zodpovědnost při zachování dialogu neměl v této době šanci: pro přesvědčené ochránce památek byl ústupem, pro státní administrativu příliš netradičním řešením.

V období rodících se představ o nové právní úpravě památkové péče vyjádřil Václav Pilz ze Státního památkového ústavu, iniciátor ojedinělých setkání ochránců památek nad teoretickými problémy památkové péče a spřízněných oborů, podiv nad tím, že snaha o novou právní formulaci postavení památkové péče není doprovázena kritickou reflexí dosavadního postavení památkové péče ve společnosti.⁵⁸⁷ K úvaze jej přiměl článek publicistky Mileny Sršňové⁵⁸⁸ a reakce Pavla Kroupy na téma, jak poznamenány jsou památky i památková péče samotná komunistickým režimem.⁵⁸⁹ Pilz jednak upozornil na tlak ideologie před rokem 1989, ale vnáší k zamyšlení, že tímto obdobím a ideologií je poznamenána celá společnost. Pro památkáře jak bude obzvlášť těžké přesvědčit při těchto nových podmínkách o legitimitě svých úmyslů soudobou společností.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ Václav Pilz, Několik poznámek k integritě kulturního dědictví a totalitnímu státu, *Bulletin Státního ústavu památkové péče* (pozn. 28), s. 157–158.

⁵⁸⁸ Sršňová (pozn. 511).

⁵⁸⁹ Pavel Kroupa, Památky stále v ohrožení, *Lidové noviny* IV, 1991, č. 1., s. 3.

⁵⁹⁰ Pilz (pozn. 587), s. 158.

Období velkých ambicí ochránců památek skončilo volbami v roce 1992, po nichž skupina památkářů z ministerstva odešla. Od této doby se situace změnila a ochránci památek se ocitli v defenzivě. Jejich požadavek, aby stát vystupoval v transformačním období jako garant ochrany památek, vyzníval u společnosti jako stesk po předlistopadovém období. Nová reprezentace na ministerstvu navíc jevila ochotu vzdát se odpovědnosti na ochraně kulturního dědictví v míře dosud nebývalou, nikoli však ve prospěch ochránců památek. Velká část veřejnosti sdílela odpor k jakékoli státní regulaci, snad při vzpomínce na dřívější všudypřítomnou ingerenci státu. Zchátralé památky veřejnost interpretovala jako doklad neefektivnosti socialistického vlastnictví, jejich stav mělo zlepšit obnovení zodpovědnosti jednotlivce ke svému majetku, ústící v koncept nedotknutelnosti soukromého vlastnictví. Ochránci památek se vyrovnávali s negativními důsledky privatizace majetku, liberalismem v ekonomice a vlnou individualismu. Ve zvládnutém podobě byla památková péče prezentována jako obtěžující zásah státní moci do svobodné sféry jednotlivce.

K určitému ujasnění o oprávněnosti zásahů státu do sféry jednotlivce přispěl po právní stránce v roce 1994 ústavní soud. Po legislativní stránce zklidnila situaci i novela připravená a předložená poslancům za ministra Tigrida v roce 1996, která se po zákonodárných počinech ministra Kabáta ukázala jako akceptovatelná i pro odbornou veřejnost, přestože nenaplňovala představy o vzniku památkových úřadů.

Čím dál více se projevovala síla občanské společnosti. Některá občanská sdružení zabývající se ochranou památek se zajímala aktivně i o legislativní proces (v Praze tradičně Klub Za starou Prahu, nově velmi kritické Sdružení profesionálních

památkářů památkové péče, nebo lokální zájem překonávající Památkářská obec českokrumlovská).⁵⁹¹

Zhruba v této době se začal prosazovat názor, že zákon o státní památkové péči už není tak nevyhovující, jak se na začátku let devadesátých jevil. Původně negativně přijímaný byrokratický proces (prohlašování za kulturní památku nebo proces obnovy kulturní památky) našel svůj respekt i v podmínkách transformace společnosti. Jakmile začal systém státní správy platnou právní úpravu skutečně aplikovat, vymáhat a kontrolovat, jevila se její použitelnost přijatelnější než nevyzpytatelnost legislativního procesu s rizikem hrozícího snížení úrovně ochrany památek.

V letech 1996 až 2002 se na pozici ministra kultury vystříдалo několik ministrů, počínaje Jaromírem Talířem však všechny spojoval deklarovaný zájem zpracovat nový památkový zákon. V byrokratickém prostředí státní správy nešlo o poslání, ale o vládní úkol, který si ministři postupně předávali. Po schválení koncepčního dokumentu v roce 1997 následovaly legislativní práce, jejímž výsledkem byl návrh zákona o ochraně památek a o památkové péči, který na počátku roku 2002 předložil poslancům ministr Pavel Dostál. Tento návrh, ač odmítnut již v prvním čtení s odkazem na všeobecnou kritiku odborné veřejnosti, se stal po třinácti letech prvním návrhem památkového zákona, který se po Listopadu 1989 projednával v parlamentu.

⁵⁹¹ Například Josef Štulc, jeden z těch, kteří mohou porovnávat situaci před a po Listopadu 1989 uvádí v anketě v časopise Zprávy památkové péče: „*Pozitivní je dříve nemyslitelné postupně rostoucí zapojení občanských sdružení do památkových kauz a kampaní. Jsou korektivem a posílením ne vždy fungující státní ochrany.*“ – Josef Štulc, *Čtvrt století ochrany památek ve svobodné společnosti* (pozn. 20), s. 9–10.

V souvislosti s projednáním tohoto zákona deklarovaly nárok na svůj podíl v odpovědnosti za péči o kulturní bohatství i samosprávné kraje (volby do krajských zastupitelství proběhly v listopadu 2000), které v konkrétní podobě chtěly převést do své správy vybrané zámecké objekty. Uvažovalo se i o převodu památkových ústavů z ministerstva kultury na ambiciózní krajskou samosprávu. Částečnému odstátnění památkové péče měl zabránit odmítnutý zákon, po jeho neúspěchu vyřešilo ministerstvo kultury tuto otázku organizačním statutem tak, že od roku 2003 sloučilo jednotlivé památkové ústavy v jeden subjekt, Národní památkový ústav. Tím se dovršil dlouhý proces centralizace původně samostatných krajských středisek státní památkové péče zřizovaných krajskými národními výbory.

Další etapa legislativního snažení mezi lety 2008 až 2017 je završena návrhem zákona o ochraně památkového fondu, který jako jediný dospěl do třetího čtení. Společně s návrhem z roku 2002 je tedy jediným návrhem projednávaným v parlamentu. V projednávání se projevil fenomén, který zmiňuje i Horák, tedy, že po odsunutí ochránců památek do role protestující veřejnosti hrozí, že se tato situace „zakonzervuje“ do dalších let a animozity setrvávají.⁵⁹² Oproti Slovensku, kde se příprava zákona s radikální transformací odehrála během tří let, charakterizuje českou cestu spíše postupné přizpůsobování aplikace zákona dílčími novelami.

Odpověď na otázku, proč dosud v českých zemích zůstává v platnosti památkový zákon z konce osmdesátých let, nabízí politolog Martin Horák,⁵⁹³ který na případu Prahy v letech 1990 až 2000 potvrzuje, že v transformující se společnosti jsou nejdůležitější počiny prováděny v prvních letech od revoluce. S přibývajícimi

⁵⁹² Martin Horák, *Úspěch i zklamání: Demokracie a veřejná politika v Praze 1990–2000*, Praha 2014, s. 199–213.

⁵⁹³ *Ibidem*, s. 235–245.

lety je možnost změn složitější, zatímco později jsou už radikální změny téměř nemožné. Absence nového památkového zákona je tedy kombinace několika faktorů. V počátcích to bezesporu byla nezkušenost předkladatelů zásadních návrhů novel, kdy nadšení narazilo na silnou byrokracii, zděděnou po předchozím období. Dalším faktorem je časté střídání politické reprezentace (opakované předčasné volby), které neumožňovalo dlouhý legislativní proces kontrolovat až do jeho schválení. Do třetice je to silná a sebevědomá zainteresovaná veřejnost, která se postupně vymezila v protestním postoji vůči nové byrokracii. A samozřejmě je to samotná povaha památkového zákona, který je místem střetu mezi různými zájmovými vlivy (ochránci památek, vlastníci, politici, developři, architekti).

Slovensko a Rakousko – exkurz do památkového práva sousedních zemí

Pro zhodnocení právního vývoje památkové péče v českých zemích by bylo vhodné provést komparaci s právním vývojem v sousedních zemích. Na následujících stránkách se omezím pouze na vybrané momenty v zemích s nejbližší vazbou na Českou republiku: Rakousko a Slovensko. České země sdílely společný základ s Rakouskem do roku 1918, poté se úprava památkového práva značně odlišila: kontinuita současné rakouské právní úpravy sahá do roku 1923, kdy rakouský parlament přijal na rozdíl od Československa záhy po konstituování samostatného státu památkový zákon. Až do konce milénia se v tomto právním předpise udržovala koncepce konstitutivního a deklaratorního vzniku památek.

Slovensko, které sdílelo (s určitými zvláštnostmi, jak předchozí kapitoly naznačily), společné legislativní osudy od roku 1918 až do roku 1993, je pro české země inspirativní přijetím památkového zákona v roce 2002, který nahradil předchozí zákon z roku 1987 a rozešel se s tradicí dvojkolejnosti předchozí

památkové péče. V následujících kapitolách se nesnažím vylíčit historii ochrany památek v úplnosti, chci pouze výběrově akcentovat některé aspekty právní úpravy.

Slovensko – zákon o ochraně památkového fondu

Slovensko sdílelo do roku 1992 víceméně totožný organizační vývoj jako západní část státu. Od 1. 1. 1988 zde platil zákon č. 27/1987 Sb., o státní památkové péči, schválený Slovenskou národní radou, až na výjimky totožný s českým památkovým zákonem č. 20/1987 Sb. Také slovenská prováděcí vyhláška k památkovému zákonu tu měla téměř shodný obsah s českou. Legislativní snahy se dále odvíjely od koncepčního dokumentu schváleného Výborem pro vědu, kulturu a výchovu Slovenské národní rady *Akční program památkové péče* (začátkem roku 1990) a *Koncepci záchrany kulturního dědictví SR* schválené usnesením vlády 8. 1. 1991.⁵⁹⁴ Státní ústav památkové péče připravil tehdy dvě varianty novely památkového zákona, které však nebyly nikdy předloženy vládě.

Daleko dříve než v českých zemích dochází na Slovensku k vytvoření jedné odborné památkové instituce, kdy v roce 1992 jsou krajská střediska památkové péče (předtím krátce pod ministerstvem kultury) převedena do organizační struktury Státního ústavu památkové péče. Ten přes krátkou epizodu Národního památkového a krajského centra (1996–1998) existoval do roku 2002 (naposledy pod názvem Památkový ústav).⁵⁹⁵ Památkový ústav byl ústřední výzkumnou, odborně metodickou a dokumentační organizací, s regionálními středisky a pracovišti, které

⁵⁹⁴ Vládní návrh zákona o ochrane pamiatkového fondu, Důvodová zpráva, všeobecná část, srpen 2001, s. 1.

⁵⁹⁵ Lýdia Kubeková, text přednášky přednesené 11. 4. 2018 na územním odborném pracovišti Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích.

vypracovávaly odborné posudky jako podklad pro závazná stanoviska okresních úřadů.

V únoru 2001 přijala Slovenská národní rada Deklaraci o ochraně kulturního dědictví (usnesení č. 91/2001 Z.z.), ve které konstatovala, že ochrana hmotného i nehmotného kulturního dědictví je veřejným zájmem, neboť představuje doklad vývoje společnosti a dokladu o kulturní úrovni národů a etnických menšin, které „žijí nebo v minulosti žili na území Slovenska.“⁵⁹⁶ Slovenská rada zároveň zavázala vládu, aby do roka připravila „návrh legislativních, organizačních a realizačních opatření na identifikaci, evidenci, záchranu, využívání a prezentaci kulturního dědictví.“⁵⁹⁷

Na konci roku 2001 přijala Slovenská národní rada zákon o ochraně památkového fondu.⁵⁹⁸ Předkladatelé zákona odůvodňovali nutnost nové úpravy tím, že stávající právní systém vycházel z valné části z nevyhovující právní úpravy pocházející ještě z padesátých a osmdesátých let, dle níž spočívalo v rámci socialistického systému těžiště zodpovědnosti za stav památek na státu.⁵⁹⁹ Totéž zopakoval před hlasováním o návrhu zákona ve Slovenské národní radě ministr kultury Milan Kňažko.⁶⁰⁰ Důvodová zpráva se výslovně přihlásila k principům památkové péče v Rakousku, Německu a Maďarsku, poněkud volněji i k Polsku,

⁵⁹⁶ Deklarace Národní rady Slovenské republiky o ochraně kulturního dědictví, https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/sluz_predpis/91_2001-Deklaracia_NRSR.pdf, vyhledáno 20. 6. 2019.

⁵⁹⁷ Ibidem, čl. 3. odst. 5.

⁵⁹⁸ Zákon o ochraně památkového fondu nabyt účinnosti 1. 4. 2002. – Zákon č. 49 z 19. 12. 2001 o ochrane pamiatkového fondu, Zbierka zákonov Slovenskej republiky, 2. 2. 2002.

⁵⁹⁹ důvodová zpráva, všeobecná část. s. 1. –

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Yyp0hPDLCyAJ:www.nrsr.sk/web/Dynamic/Download.aspx%3FDocID%3D407282+&cd=3&hl=cs&ct=clnk&gl=cz&client=safari>, vyhledáno 15. 7. 2019.

⁶⁰⁰ Zápis z 53. schůze Slovenské národní rady, 18. 12. 2001 –

<http://www.psp.cz/eknih/1998nr/stenprot/053schuz/s053079.htm>, vyhledáno 14. 6. 2019.

Francii, Velké Británii nebo ve Švédsku. Nejzávažnější změna, zřízení Památkového úřadu, se prezentuje jako zjednodušení státní správy, které zruší dosavadní duplicitu při rozhodování ve věcech ochrany památkového fondu.

Zásadní změnou nového zákona je určitě vytvoření Památkového úřadu Slovenské republiky jako specializovaného orgánu státní, členěného organizačně na památkový úřad a osm krajských památkových úřadů sledujících správní členění Slovenska. Na Památkový úřad (a na krajské památkové úřady) přešli pracovníci z památkového ústavu a zaměstnanci krajských úřadů. Zákon předpokládal, že bude jak odbornou institucí, tak orgánem státní správy, nese tedy nelehké poslání naplňovat odborný i správní aspekt památkové péče. Dle zřizovatelské listiny má Památkový úřad na jedné straně řešit a koordinovat odborné a výzkumné úkoly a zpracovávat teorii a metodologii ochrany památkového fondu, na druhé straně má jako orgán státní správy řídit a kontrolovat výkon státní správy na úseku ochrany památkového fondu. Má za úkol mimo jiné vést prvoinstanční správní řízení a odvolací řízení u řízení krajských památkových úřadů, ve kterých rozhodují o právech a povinnostech právnických a fyzických osob na úseku ochrany památkového fondu. Krajské památkové úřady vydávají rozhodnutí/závazná stanoviska v případě obnovy kulturní památky, památkový úřad rozhoduje o odvolání proti těmto správním aktům.

Katarína Kosová, ředitelka Památkového úřadu SR (a ředitelka zrušeného památkového ústavu) přivítala při vzniku památkového úřadu tuto událost jako výsledek dlouholetého úsilí památkářů na základě několikaročních praktických zkušeností, kdy v rozhodovacím procesu o tak závažné otázce, jakou je „*stanovení podmínek další existence památkového fondu či území, nerozhodovali odborníci.*“⁶⁰¹

⁶⁰¹ Katarína Kosová, K založeniu Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, *Pamiatky a múzeá* LI, 2002, č. 2, s. 2–3.

Změnu, která měla ukončit frustraci památkářů, přivítala jako naplnění ambicí posunout památkovou instituci do silnější pozice. Vznik specializované státní správy označila jako mezník v historii péče o památky, přibližující Slovensko modelu v okolních zemích – v Maďarsku a Rakousku. Zároveň však přiznala i obavu z nebezpečí uzavření se v byrokratickém přístupu.

Zákon o ochraně památkového fondu převzal již zažitou konstrukci obnovy kulturní památky jako souboru specializovaných odborných činností (údržba, konzervování, oprava, adaptace a rekonstrukce památky). Základem ochrany památkových hodnot je tedy rozhodování krajských památkových úřadů o přípustnosti zamýšlené obnovy kulturní památky. Krajský památkový úřad rozhoduje o tom, zda předpokládané práce jsou z hlediska zájmů chráněných památkovým zákonem přípustné. Na rozdíl od českého modelu ovšem krajský památkový úřad nemá povinnost vyžádat si pro odůvodnění svého rozhodnutí (závazného stanoviska) odborné vyjádření, nýbrž toto odůvodnění zpracuje příslušný památkář.

Zákon prošel několika novelizacemi, výrazný posun představují novely přijaté v roce 2009 a v roce 2014. Novelou č. 208/2009 Památkový úřad SR v určitém ohledu ještě více posílil své postavení v systému státní správy, neboť nově převzal od ministerstva kultury prohlašování kulturních památek. Nově také začal přezkoumávat závazná stanoviska krajských památkových úřadů.

Zákon nově definoval památkový fond (§ 1), do kterého patří movité a nemovité věci vyhlášené za národní kulturní památky (v textu dále již užívá pojmu kulturní památka) a památkově chráněná území - památkové rezervace a památkové zóny. Oproti předchozí úpravě vypustil dvojstupňovou kategorizaci památek. Součástí památkového fondu jsou i věci, o kterých bylo zahájeno řízení o prohlášení

za kulturní památky, rezervace nebo zóny. Na druhou stranu se do památkového fondu výslovně neřadí archeologický nález.

Je zajímavé, že zákon definuje kulturní památku samu velmi lapidárně (a tautologicky) bez odborných ambicí jako „*movitou nebo nemovitou věc památkové hodnoty, která je z důvodu ochrany prohlášena za kulturní památku*“ (§ 2 odst. 3). Zvláště pak zmiňuje památkovou hodnotu: je to souhrn významných historických, společenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vědeckých, technických, výtvarných a možná překvapivě až na posledním místě umělecko-řemeslných hodnot (§ 2 odst. 2). Chráněnou památkou se věc stává okamžikem prohlášení za památku památkovým úřadem. Původně zákon neomezoval stáří předmětů chráněných zákonem. Změnu přinesla až novela 262/2011 Z. z., která od 1. 9. 2011 prodloužila původní kritérium stáří archeologických nálezů „*od nejstarších dob do novověku*“ do roku 1918, v případě militarií do konce roku 1946 (§ 2 odst. 5).

Po deseti letech od vzniku památkového úřadu rekapituluje ředitelka Kosová jeho činnost pozitivně, když zdůrazňuje, že nepodlehl „*bezduchému úřadování*“ a zůstává vědeckovýzkumnou institucí. Změna postavení způsobila zásadní posun od „*výlučně akademických úvah poradního charakteru k exaktní, odůvodněné rozhodovací činnosti a reflexi právní zodpovědnosti*.“⁶⁰² Postavení úřadu považuje za adekvátní ve středoevropském prostoru. Za nenahraditelnou historickou zkušenost považuje, že vyvažování mezi veřejným zájmem a ochranou vlastnického práva se odehrává legitimním způsobem ve správním řízení.⁶⁰³

Jak vysvětlit, že se Slovensku podařilo na rozdíl od České republiky dospět k nové zákonné úpravě, která navíc přinesla radikální změnu systému? Odpovědí

⁶⁰² Katarína Kosová, *Desať rokov Pamiatkového úradu Slovenskej republiky*, *Monument revue* I, 2012, č. 1, s. 16.

⁶⁰³ *Ibidem*, s. 17.

může být náchylnost k systémovým změnám, která doprovázejí tzv. historické milníky. Nesporným politický zlom zažilo Slovensko po odchodu Vladimíra Mečiara z politiky po volbách v roce 1998. Ukončení éry *mečiarismu* otevřelo novou etapu i na ministerstvu kultury, které převzal Milan Kňažko a začal pracovat na legislativních návrzích, mezi nimi na Deklaraci o ochraně kulturního dědictví a na novém památkovém zákoně. I díky setrvání ve funkci do roku 2002 tento záměr mohl dotáhnout úspěšně do konce.⁶⁰⁴

Rakousko – zákon o ochraně památek z důvodu jejich historického, uměleckého nebo zvláštního kulturního významu (památkový zákon)

Cesta rakouského památkového práva po konci světové války začala, obdobně jako v českých zemích, vydáním zákona regulující vývoz uměleckých děl.⁶⁰⁵ Záhy po vzniku samostatné rakouské republiky v říjnu 1919 se objevila další snaha o zákonnou ochranu památek, opět zaměřená na movitou část kulturního dědictví (v roce 1921 předložený návrh poslance Wanecka).⁶⁰⁶ Teprve poslanec Hans Angerer předložil komplexní návrh památkového zákona, který dne 25. září 1923 přijala Národní rada jako spolkový zákon č. 533 o omezení dispozice s předměty

⁶⁰⁴ Dle ústního sdělení Petera Marákyho, dle kterého vnuknul Kňažkovi nápad s novým památkovým zákonem zřizující památkový úřad český ministr Pavel Dostál někdy na konci roku 1998 či na počátku roku 1999. Dostál se v té době marně pokoušel prosadit nový památkový zákon v České republice, myšlenku památkového úřadu ovšem odmítal.

⁶⁰⁵ Zákon č. 90/1918 ze dne 5. 12. 1918 o zákazu vývozu a prodeje předmětů historického, uměleckého nebo kulturního významu (Bundesgesetz von 5. Dezember 1923 Nr. 90, betreffend das Verbot der Ausfuhr und der Veräußerung von Gegenständen von geschichtlicher, künstlerischer oder kultureller Bedeutung).

⁶⁰⁶ Eva Frodl-Kraft, *Gefährdetes Erbe Österreichs Denkmalschutz und Denkmalpflege 1918–1945 im Prisma der Zeitgeschichte*, Wien – Köln – Weimar 1997, s. 52.

historického, uměleckého nebo kulturního významu (památkový zákon).⁶⁰⁷ Zajímavé je, že dle záznamu nepředcházela hlasování o přijetí zákona žádná debata.⁶⁰⁸

Ernst Bacher⁶⁰⁹ obdivuje jeho jasnou koncepci se smyslem pro realitu, jednoduše a výstižně vyjádřenou, což oceňuje zvláště se srovnáním s pozdějšími novelami (novely rakouského památkového zákona představuje ve své přehledové studii Zídek).⁶¹⁰ Zákon z roku 1923 v § 1 odst. 1 stanovil, že ustanovení zákona se použije se na nemovité a movité předměty historického, uměleckého nebo kulturního významu (památky), pokud na zachování jejich významu spočívá veřejný zájem. .. Ustanovení zákona platilo i pro skupinu předmětů nebo pro sbírky.⁶¹¹ Chráněnou památkou se mohly stát pouze lidské výtvoř, nikoli přírodniny, s výjimkou jeskyň, inkorporovaných do zákona v roku 1928.

O přítomnosti veřejného zájmu měl rozhodovat v jednotlivých případech Spolkový památkový úřad, ústřední specializovaný úřad státní správy. Je vhodné připomenout, že zákon svěřil ochranu památek úřadu na spolkové úrovni, nikoli jednotlivým zemím v rámci spolku, což odlišuje rakouskou situaci od sousedního Německa, kde se ochrana památek, alespoň v jeho západní části, soustředila na zemské úrovni. Dle Bachera narážela účinnost zákona v meziválečném období na personální a finanční omezení. Dílčí úspěchy rakouských ochránců památek přičítá

⁶⁰⁷ Bundesgesetz von 25. September 1923 Nr. 533, betreffend Beschränkungen in der Verfügung über Gegenstände von geschichtlicher, künstlerischer oder kultureller Bedeutung (Denkmalschutzgesetz).

⁶⁰⁸ Frodl-Kraft (pozn. 606), s. 52. – Cituje stenografické protokoly z 185. zasedání. Norbert Helfgott, Die Rechtsvorschriften für den Denkmalschutz, Wien 1979, s. 6.

⁶⁰⁹ Ernst Bacher, Öffentliches Interesse und öffentliche Verpflichtung. Zur Geschichte u. z. Verständnis des § 2 des österreichischen Denkmalschutzgesetzes, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* XXXV, 1991, č. 3–4, s. 152–160.

⁶¹⁰ Martin Zídek, Ochrana památek v Rakousku, in: *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón*, Praha 2000, s. 65–96.

⁶¹¹ Frodl-Kraft (pozn. 606), s. 53.

kvalitní personální i organizační základně prezentované především Dvořákovým statutem ústřední komise z roku 1911.⁶¹²

Specifikum rakouského památkového zákona představoval dvojí způsob vymezení chráněných památek dle typu vlastnictví. Památkový zákon v § 2 k definici památek stanovil, že pro ty památky, které se nacházejí ve vlastnictví státu, země nebo jiných veřejnoprávních korporací, ústavů, fondů včetně všech církevních a náboženských společností a nadací, platí zákonná domněnka, že veřejný zájem (důvod pro ochranu státem) je dán, pokud památkový úřad nerozhodne na návrh o opaku. Dle Bacher našla tato *geniální koncepce* v rakouské památkové praxi v průběhu následujících let úspěšně uplatnění.⁶¹³ Na druhou stranu byla tato zákonná domněnka zdrojem kritiky právníků, poukazujících na to, že velká skupina památek tímto způsobem není přesně definovaná.⁶¹⁴

Rakouské památkové právo charakterizuje respekt k původnímu právnímu předpisu z roku 1923, který, přes řadu novel, dosud stále platí. Až na konci tisíciletí převážila respekt k platné právní úpravě snaha o řešení namítané právní nejistoty vlastníků památek. Za stabilitu rakouského památkového práva může do jisté míry právní tradice i soudní judikatura ústavního soudu, který se důsledně ve své rozhodovací a nalézací činnosti drží výkladu práva preferující pohled zákonodárce v době přijetí právní normy (tzv. *Versteinerungstheorie* nebo *originalismus*). Ústavní soud trvá na restriktivním výkladu slova památka tak, jak byl vykládán v době ustanovení ústavního soudu, tedy v roce 1925.⁶¹⁵

⁶¹² Ernst Bacher, 150 Jahre staatliche Denkmalpflege in Österreich, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* LIV, 2000, č. 4, s. 460–465.

⁶¹³ Bacher (pozn. 609), s. 153.

⁶¹⁴ Frodl-Kraft (pozn. 606), s. 54.

⁶¹⁵ Christoph Bazil, Denkmalschutz in Österreich, in: Dieter J. Martin – Michael Krautzberger (edd), *Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege*, München 2010, s. 5.

Z pohledu českého památkového práva je zajímavá pozdní recepce územní památkové ochrany, na rozdíl od tradice a praxe české památkové péče, která našla své zákonné vyjádření na konci padesátých let. V Rakousku teprve novelou z 15. 3. 1978 (č. 167/1978) se dostalo možnosti chránit soubory nemovitých památek (tzv. Ensembles). Přispěl k tomu rok 1975 coby Evropský rok ochrany památek. Ačkoli ochránci památek požadovali ochranu historických měst v Rakousku už dlouho,⁶¹⁶ v právní rovině ji limitovala rozhodovací praxe Nejvyššího správního soudu, který bránil rozšiřujícímu výkladu pojmu památka. Po novele se judikatura správního soudnictví výslovně na novelu z roku 1978 odvolávala. Uznává, že i ty předměty, které nedosahují kvality opravňující její památkovou ochranu samostatně, mohou být chráněny jako součást celku právě s odkazem na vztah a polohu v rámci tohoto celku.⁶¹⁷ Milan Kruml, český památkář působící od devadesátých let ve vídeňské památkové péči ovšem upozornil (při znalosti místního prostředí), že vzhledem ke složitému právně-administrativnímu postupu řeší rakouskou územní ochranu spíše předpisy stavebního práva, vytvářené na zemské úrovni.⁶¹⁸

Jeden ze zásadních zásahů do původní koncepce rakouského památkového zákona představuje novela přijatá v roce 1999 (č. 177/999), která kromě jiného značně narušila koncepci zákonné domněnky památek vlastněných veřejnoprávními

⁶¹⁶ Například Hans Sedlmayr, *Die demolierte Schönheit Ein Aufruf zur Rettung der Altstadt Salzburgs*, Salzburg 1965. – česky: Hans Sedlmayr, *Demolovaná krása*, Praha 1992.

⁶¹⁷ Erika Pieler, Die Auswirkungen des Europäischen Denkmalschutzjahres auf die österreichische Denkmallegistik. Erträge – Hoffnungen – Defizite, in: Michael Falser – Wilfried Lipp (edd.), *Eine Zukunft für unsere Vergangenheit. Zum 40. Jubiläum des Europäischen Denkmalschutzjahres (1975–2015)*, Berlin 2015, s. 496.

⁶¹⁸ Miloš Kruml, Ochrana památek v Rakousku a ochrana obrazu města Vídně, *Ateliér XIX*, 2006, č. 23, s. 13.

korporacemi.⁶¹⁹ Dle nově vloženého ustanovení § 2a měla památkám ve vlastnictví veřejnoprávních korporací v desetileté lhůtě (do 31. 12. 2009) skončit památková ochrana založená ze zákona právě kvůli formě vlastnictví. Spolkový památkový úřad měl v této desetileté lhůtě přezkoumat nemovitý fond památek a individuálně nařídít památkovou ochranu objektů, shledal-li jejich památkovou hodnotu a veřejný zájem na jejich ochraně. Památky, u kterých památkový úřad do stanovené lhůty nevydal nařízení o památkové ochraně, počátkem roku 2010 právní ochranu přestaly užívat.

Po této novele jsou tedy dle památkového zákona jako památky chráněny movité předměty, které požívají zákonnou domněnku existence veřejného zájmu na jejich ochraně, památky, o jejichž ochraně rozhodl památkový úřad nařízením a dále pak vyrozumění památkového úřadu o ochraně parků, zahrad, ensemblů a sbírek (§ 3).

S motivací k předložení novely seznamuje důvodová zpráva. Výslovně přiznává, že navrhovaná změna má zajistit právní jistotu na tom, co je památka.⁶²⁰ Považuje za nedostatek, že dosud existuje seznam pouze těch památek, u kterých bylo o veřejném zájmu již památkovým úřadem rozhodnuto, zatímco u památek chráněných na základě zákonné domněnky tento seznam neexistuje. Zároveň dodává, že tímto soupisem nemůže být ani výsledek dlouhodobé soupisové práce na odborných seznamech (příručka Dehio, umělecká topografie). Dle důvodové zprávy byla koncepce zákonné domněnky při přijetí zákona v roce 1923 určitě nezbytná, neboť rozhodnout o jejich ochraně a zapsání do seznamů by v odpovídající době

⁶¹⁹ V současnosti nese zákon název „o ochraně památek z důvodu jejich historického, uměleckého nebo zvláštního kulturního významu (památkový zákon).“

⁶²⁰ Beilagen zu den Stenographischen Protokollen des Nationalrates XX (Nr. 1769) otisk 8. 7. 1999, bod 6, https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XX/I/I_01769/fnameorig_140694.html, vyhledáno 19. 6. 2019.

nebylo možné. Předkladatelé novely interpretují tento koncept naprosto odlišně než Bacher, když jej označují za „*provizorní řešení*“. Jdou ve zpochybnění uvedeného ustanovení ještě dále a zkoušejí interpretovat postup zákonodárce v roce 1923 jako chybu. Problematizují vztah mezi definicí památky dle § 1 odst. 1 původního památkového zákona a zákonné domněnky obsažené v § 2 odst. 1. Obecná definice chráněné památky v § 1 dle nich jasně omezila památkovou ochranu pouze na památky dostatečně významné, nedosahuje tedy na ty, u nichž by vzhledem k nedostatečné hodnotě nemohl být konstatován veřejný zájem. Vyvozují z toho, že ochrana památek na základě právní domněnky jde nad rámec uvedené definice památky, neboť zákonnou domněnkou se zajišťuje ochrana i těm budovám, které by v případě samostatného posuzování nesplnily kritéria nutná pro přiznání památkové ochrany. Na podporu tohoto názoru dodávají, že v roce 1923 měl termín *památk* v praxi užší význam, než dnes (princip originalismu). I když přiznávají, že doložit tento výklad vůli zákonodárce je vzhledem k absenci jakýchkoli vysvětlení nebo jiných odpovídajících dokumentů k návrhu zákona z roku 1923 obtížné, neváhají interpretovat vůli tehdejšího zákonodárce tak, že měl v úmyslu poskytnout ochranu pouze těm památkám, jejichž hodnotu jasně rozpozná i průměrný člověk. Z tohoto pohledu je dle nich zásah učiněný zmíněnou novelou zcela legitimní, neboť jen napravuje nejasný stav.

Dalším důvodem pro ukončení ochrany zákonné domněnky je, že ochrana nemovitých věcí vlastněných veřejnoprávními korporacemi způsobuje v právních vztazích nejistotu. Objekty chráněné dle zákonné domněnky jsou totiž přes svůj často menší historický, umělecký nebo kulturní význam automaticky jako památky vedeny, se všemi omezeními a povinnostmi plynoucí z toho pro vlastníka. V tom

shledává důvodová zpráva i diskriminaci vůči vlastníků památek, u kterých byl veřejný zájem na jejich ochraně památkovým úřadem určen.⁶²¹

V roce 2008 se rakouským způsobem řešení inspirovali předkladatelé věcného záměru zákona o nakládání s památkovým fondem při řešení problému s procesně nejistým zápisem kulturních památek mezi lety 1958 a 1987. Obdobně jako v Rakousku navrhovali zákonem stanovit desetileté období, během něž by byly památky zapsané v šedesátých až osmdesátých letech do státních seznamů památek znovu za kulturní památku prohlašovány v individuálním správním řízení. Po uplynutí desetileté lhůty by pak pouze tyto nově prohlášené památky zůstaly památkami chráněnými dle zákona i nadále. Ostatním zapsaným (ale neprohlášeným památkám) památkám by po uplynutí lhůty památková ochrana skončila: *„Přechodné období bylo stanoveno s přihlédnutím ke zkušenostem v Rakousku, které má obdobné výchozí podmínky a řešila tak obdobnou situaci. Při řízeních o zápisu se bude vycházet z podkladů zpracovaných odbornou organizací památkové péče, přičemž se bude zkoumat existence právního titulu k prohlášení věci za kulturní památku, resp. zápisu věci na seznam kulturních památek. Na základě výsledků připomínkového řízení bylo přechodné období prodlouženo na 15 let od nabytí účinnosti navrhovaného zákona.“*⁶²²

Závěr

Dlouhý časový rozsah mi umožnil komparaci přípravy zákona v legislativním procesu v různých společenských podmínkách: v liberální demokracii první

⁶²¹ Ibidem.

⁶²² Vyhodnocení připomínkového řízení věcného návrhu zákona o nakládání s památkovým fondem, 6. 5. 2008, s. 8. nebo 275. https://www.mkcr.cz/assets/kulturni-dedictvi/pamatky/vp_korn7kvj3bac.doc, vyhledáno 5. 5. 2018.

republiky a v období po hospodářské krizi, v stalinistickém a poststalinistickém období padesátých let, v sedmdesátých a osmdesátých letech probíhající normalizace a tzv. přestavby i v období transformace postkomunistického státu v liberální demokracii.

Odlišné podmínky v těchto obdobích pochopitelně způsobily, že i příprava památkových zákonů probíhala odlišně. Lišila se míra participace veřejnosti na legislativním procesu, odlišná byla míra akceptace zpracovatelů zákona s potřebami praktické památkové péče, stejně tak i důvody pro iniciaci legislativních návrhů se v každém z uvedených období různily. Předešlé kapitoly to dokládají a pojmenovávají. V každém z uvedených období se však při formulaci a přípravě zákona v rámci legislativního procesu řešil střet různých zájmů, který nelze zjednodušit na střet mezi ochránci památek a státem, nýbrž probíhal i mezi ochránci památek mezi sebou, mezi zájmy státu, samosprávy, i mezi různými státními orgány a institucemi navzájem. Napětí v tomto konfliktu přinášel i střet v pojetí řízení věcí veřejných: postup technicistní, manažerský, byrokratický.

Do legislativního procesu vstupovalo velké množství subjektů. Nejširší možnost ingerence veřejnosti se bezesporu otevřela v období po listopadu 1989, kdy společnost myšlenku ochrany památek již všeobecně uznávala a kdy zároveň mohli ochránci památek s odkazem na demokratické principy vyvíjet na stát soustavný tlak ve smyslu participace a transparentnosti při přípravě památkového zákona. Ne vždy konvenoval tlak veřejnosti představám státní administrativy, rozhodně však byl zcela odlišný od přístupu ministerstva při přípravě zákona o státní památkové péči během sedmdesátých a osmdesátých let.

Legislativní proces ve stalinistických padesátých letech ovšem názorně dokazuje, že konflikty při přípravě zákona nelze omezit pouze na vztah mezi zpracovateli zákona a veřejností. V padesátých letech například nemohla občanská společnost vyvíjet při přípravě zákona prakticky žádný vliv, přesto se složitý proces

projednávání jednotlivých návrhů komplikoval v souvislosti s tím, jak různé státní orgány, instituce, komise, či političtí představitelé hájili své vlastní zájmy související se svěřenými úkoly. Příkladem může být konstantní zájem ministerstva vnitra na ponechání péče o archivy v jeho působnosti.

Obezřetnost k návrhům k ochraně kulturního dědictví projevovaly státní orgány ve všech sledovaných obdobích. Využívaly proto připomínkového řízení k hájení svých zájmů konkurujících si s ochranou památek. V každých ze sledovaných etap stanovovala legislativní pravidla povinnosti zpracovateli návrhu zákona povinnost předkládat návrhy právních předpisů vymezenému okruhu institucí a úřadům k připomínkování. Mezi připomínková místa patřili kromě ústředních orgánů státní správy (ministerstva) další státní úřady a orgány (např. národní výbory), vědecké a odborné instituce (ústavy akademie věd, muzea, galerie) nebo odborné spolky (Klub Za starou Prahu), po roce 1989 pak i zástupci územní samosprávy (obce, kraje) nebo profesní samosprávy (architekti). Těžiště celého procesu spočívalo vždy v účasti ústředních orgánů státní správy, do které vstupoval odborný nebo dokonce občanský prvek velmi omezeně (po roce 1989 jako tzv. volitelná nebo nepovinná připomínková místa, s jejímiž připomínkami se zpracovatelé zákona nemuseli vyrovnávat). Vzhledem k různorodosti připomínkových míst nepřekvapí, že obsah připomínek se lišil ve kvalitě obsahu (obeznámenost se situací oboru) i v přístupu (různá míra angažovanosti).

V předválečné fázi se ukázal i silný vliv církví, postupujících v součinnosti s některými ministerstvy, pravděpodobně na základě politické spřízněnosti. Ostatně již před první světovou válkou narážel Dvořák na odpor církevních představitelů. Primárně odpor církve nesměřoval proti ochraně památek, spíše tak legitimně bránila svoji autonomii vůči státu. Ve velmi omezené míře lze tento vliv přepokládat opět krátce při projednávání novely za ministra Kabáta.

Z předchozích kapitol vyplývá, že se legislativní proces v žádném z období nevyhnul napětí mezi tvůrci zákona a ochránci památek (otevřeně za první republiky připomeňme spor Wirth versus Macháček, skrytě a s pozdně artikulovanou odezvou napětí mezi socialistickým ministerstvem kultury profesními památkáři ze státního památkového ústavu a krajských středisek za doby normalizace). Existuje jen málo momentů, kdy se ochráncům památek naskytla příležitost podílet se na přípravě památkového zákona přímo: připomenout můžeme první Wirthovy návrhy obsahující vyvlastnění památek nebo krátké působení památkářů z pražského střediska památkové péče na odboru památkové péče, muzeí a galerií ministerstva kultury v klíčovém období na počátku devadesátých let.

Ze státních orgánů, které určovaly zásadní mantinely zpracovatelům zákona z ministerstva kultury, je nutné zmínit silné postavení Úřadu předsednictva vlády, který po druhé světové válce načas zaujal roli koordinátora pro distribuci úkolů a odpovědnosti v oblasti památkové péče. Obdobný význam měla v době normalizace Legislativní rada vlády, jejíž případné výhrady, často formalistického charakteru, měly pro členy vlády určující význam, a které způsobily pozdní termín předložení zákona o státní památkové péči národní radě. Roli Legislativní rady vlády ČR i po roce 1989 prokázaly předchozí kapitoly (připomínám především opakované požadavky na obligatorní příspěvky na zvýšené náklady s obnovou kulturních památek). V případném sporu mezi legislativní radou a ministerstvem kultury bylo ministerstvo kultury ve slabším postavení.

Předchozí kapitoly ukázaly problematický přístup tvůrců zákona při schopnosti naslouchat odborným argumentům z akademického prostředí. Za pozornost stojí Wirthova snaha využít autoritu Československé akademie věd, ač nebyla součástí povinných připomínkových míst. Akademickou sféru zastupoval při projednávání zákona o státní památkové péči pouze Ústav teorie a dějin umění

Archeologický ústav. Oficiálním partnerem při hledání nové právní normy se kupodivu nestal státní ústav památkové péče.

Podářilo se mi prokázat i vliv expertních skupin: například *Státní komise pro otázku organizace a systematisace správy* negovala v samotném závěru zákona o kulturních památkách předchozí názor vlády a zvrátila tak slibně se rýsující zachování Státní památkové správy. Situace připomíná zásah Komise pro koordinaci výstavby orgánů státní správy v únoru 1991, která pravděpodobně zamezila vládou již schválené ustanovení památkových úřadů.

V sedmdesátých letech získalo připomínkování legislativních návrhů další rozměr díky federalizaci státu. Politicky motivované okolnosti požadovaly oddělit působnost zákona na českou a slovenskou část, zároveň však oba předpisy měly zachovat shodný obsah. Formální preciznost právních norem hlídalo hned několik specializovaných komisí Legislativní rady vlády a mezi připomínkujícími se kromě ústředních orgánů státní správy objevují krajské národní výbory (a vybraných okresních výborů).

Teprve v obnovené demokracii se otevřel proces participaci odborné veřejnosti i širší zainteresované veřejnosti. Možnost připomínkování přípravy zákona sledoval systematicky například Klub Za starou Prahu, Nezávislé památková unie, Sdružení profesionálních pracovníků památkové péče nebo Památkářská obec českokrumlovská.

Pro každý právní předpis s úkolem chránit památky je klíčovou otázkou způsob vymezení předmětu právní ochrany – jakým způsobem definovat chráněnou památku? Přechozí řádky prokázaly obeznámenost českých ochránců památek s použitím *classementu* (v tomto smyslu *zápisu*) památek v cizích právních řádech v první dekádě 20. století (Emler, Hofman, Wirth) i se druhým z možných způsobů: prostou akceptací památkových hodnot. Rozpor mezi extenzivním vymezením

(památky ex lege) a restriktivním vymezením (památky ex acta) řešili tvůrci již prvního návrhu zákona o památkách (1931) kombinací odborného (extenzivního) a právního (restriktivního) přístupu, který měl ve výsledku spíše charakter classementu. Další verze návrhů do nástupu protektorátu tento koncept již neopustily.

Naproti tomu již v prvních poválečných návrzích památkových zákonů se ujala právní konstrukce evidence památek v památkových seznamech, přičemž ale poskytnout ochranu i nezapsaným. Je důležitým zjištěním, že i ve všech dalších návrzích zákonů až do přijetí finálního znění tento vstřícný postoj vůči koncepci dynamického památkového fondu byrokratický systém státní správy nezpochybnil. Do jisté míry to lze interpretovat jako projev sebevědomí komunistické reprezentace velkolepý úkol s ochranou památek zvládnout.

Většina evropských států přijala během 20. století na ochranu památek pravidla ve formě specializovaného právního předpisu – památkového zákona. Nutným předpokladem pro tento druh institucionalizace ochrany památek bylo, že ideu, která během první poloviny 19. století získala charakter veřejného zájmu, akceptoval stát jako státotvornou (mimo jiné proto, že památky se staly nositeli národního či zemského patriotismu) a začal ochránce památek integrovat do státních služeb: umožnil vznik specializovaných institucí a úřadů zmocněných k ochraně památek a zaváděl dílčí pravidla k jejich ochraně. S tím, jak se idea ochrany památek ve společnosti šířila a také vzhledem k rostoucí roli práva, začali ochránci památek požadovat, aby stát jejich myšlenku podpořil kromě specializovaných institucí i specializovaným zákonem. Tento zákon měl naplnit dvě funkce: demonstrovat význam, jaký se této ideji u státní reprezentace dostalo a nadále tento význam do budoucna závazně stvrzovat.

Práce sledovala, jak toto volání ochránců památek po památkovém zákoně probíhalo v prostředí rakouské monarchie a z velké části v první československé

republice. Velký význam měla v tomto příběhu angažovanost dvou velkých osobností dějin umění, akademiků ve službách státní památkové péče: Aloise Riegla a Maxe Dvořáka. Riegl zahájil reorganizaci památkové péče velkolepým teoretickým pojednáním, jehož význam daleko přesáhl původně zadaný úkol a zanechal stopu v dalším uvažování ochránců památek minimálně ve středoevropském prostoru. Již nikdy později nebyla ve středoevropském prostoru legislativní snaha spojena s tak důslednou teoretickou přípravou.

Rieglův následovník Max Dvořák nebyl sice úspěšný v lobbování za přijetí památkového zákona, náhradou za to se mu však podařilo prosadit velkolepou reorganizaci památkové péče. Ve statutu ústřední komise z roku 1911 je obsažena dílčí transformace, zamýšlená původně v odmítnutých zákonných normách. Tento statut, přijatý ještě před začátkem světové války, byl zdrojem legitimacy památkové péče po celé období první republiky (například Bacher jej zmiňuje jako základ kvalitní památkové péče v poválečném Rakousku) a ještě v druhé polovině padesátých let jej v Československu neváhá Wirth použít při sporu o organizaci památkové péče jako legitimizující argument pro podporu odborného zázemí památkové péče. Vklad obou historiků umění (v případě Riegla s právním vzděláním) pro další vývoj památkové péče je možné spatřovat v jejich apelaci na nebezpečí byrokratizace myšlenky ochrany památek v prostředí státní správy. Tomu chtěli zabránit důrazem na teoretické promyšlení ochrany památek (Rieglův *Moderní kult památek*), vazbou na univerzitní prostředí, i srozumitelností vůči veřejnosti (Dvořákův *Katechismus památkové péče*).

Jejich ideu do jisté míry převzal Zdeněk Wirth, jehož stálý důraz na odbornost památkových úřadů a váhání s přípravou památkového zákona vysvětluje, jak moc se obával byrokratické a politické deformace myšlenky ochrany památek. Zákon o památkách, který začal jeho památkový odbor připravovat na konci

dvacátých let po urgencích ochránců památek a části politické scény, měl existenci stávajících památkových úřadů právně podpořit, avšak při jeho projednávání došlo naopak k pokusu o jejich likvidaci. I když kulturní veřejnost vnímala absenci památkového zákona jako neschopnost státu, potažmo ministerstva školství, ochránci památek a památkové úřady se nakonec bez památkového zákona v období první i druhé republiky museli obejít, a to pro evidentní nezáměr politické reprezentace a absenci jakékoli politiky ochrany kulturního dědictví. Dnes je tzv. Palečkova osnova (obdobně jako texty Jana Dvořáka v Příručce školské a osvětové správy) dokladem o původních představách Wirthova okruhu, vymezující široký a velkorysý koncept památky, který se neomezoval pouze na díla lidských rukou, a který odmítal kategorizaci památek a jejich diferenciaci dle typu vlastnictví. Možná právě proto zákon na rozdíl od rakouského případu (1923) nebyl úspěšný.

O změnách ve společnosti spějící od liberalismu k větší ingerenci státu svědčí přijetí ochrany části památkového fondu, archeologických nálezů, v roce 1941. Naplno se tato tendence projevila po válce, kdy se Wirthovi, představující do značné míry personální kontinuitu s předválečnou dobou naskytla příležitost iniciovat a poté i realizovat na základě zákonného předpisu správu hradů a zámků národními kulturními komisemi. Přijetí zákona o kulturních památkách v roce 1958 mohla komunistická vláda prezentovat jako symbolické završení dlouholeté marné snahy památkářů, část ochránců památek však mohla cítit zklamání z toho, že se nepodařilo zachovat Státní památkovou správu, odbornou instituci s rozhodovacími pravomocemi a hlavní zodpovědnost za stav kulturního dědictví zůstalo na národních výborech. V tomto sporu se ostatně Wirth z pozice akademického pracovníka osobně angažoval. Jestliže před válkou zdůrazňoval odbornost památkových úřadů, cítil nyní před finálním projednáváním zákona o kulturních památkách naopak potřebu vystavit odbornou instituci praktickým a administrativním činnostem, které by

korigovaly hrozící akademismus. Wirthovy odkazy na historickou zkušenost oboru a na efektivitu symbiózy teorie a praxe zůstaly tehdejší politickou reprezentací nevyslyšeny (přednost dostaly faktory ekonomické). Zákone o kulturních památkách v roce 1958 do budoucna kodifikoval rozdělení památkové péče na odbornou a správní stránku. Systém památkové péče se vrátil k rozhodující úloze krajských, a o pár let později okresních národních výborů.

Zákon o kulturních památkách obsahoval chloubu české památkové péče – ochranu historických měst, jednu z prvních v evropském památkovém právu. Může za to šťastná kombinace předválečné teoretické průpravy a poválečné aktualizace významu českých historických měst (ještě před rokem 1948), výjimečně zachovaných v porovnání s městy v sousedních státech. Dalším kladně hodnoceným vkladem je velkorysé vymezení chráněných památek, od počátku prezentované jako znouzectnost, které ale vyhovovalo principu dynamického fondu, jak jej preferovalo (alespoň ideově) již předválečné období. Tlak na restriktivní výklad zapisování památek do státních seznamů eliminující především církevní památky však v dalších desetiletích zajistil státu kontrolu nad podobou památkového fondu.

Nefunkčnost činnosti okresních národních výborů vedla ochránce památek v krátkém období otevřené kritiky na konci šedesátých let ke kritice systému a k přesvědčení, že je třeba zákon o kulturních památkách novelizovat. Kritikové systému požadovali větší respekt k odbornému aspektu památkové péče, převod pravomocí na krajská střediska památkové péče nebo alespoň závaznost jejich podkladů pro národní výbory.

Namísto dílčí změny platného zákona se však státní reprezentace rozhodla s počátkem období normalizace připravit zákon zcela nový, při jehož zpracování nedostali kritikové stávajícího systému prostor ke spolupráci. Nedůvěra ochránců památek k připravovanému zákonu vyplývala již z toho, že odmítl koncept

dynamického památkového fondu ve prospěch centrálního prohlašování věcí za kulturní památky, což v kontextu dobové rétoriky o potřebě revidovat rozsah památkového fondu budilo obavy. Přispěl k tomu i deficit komunikace ministerstva s ochránci památek v období přípravy zákona. Další obavy plynuly z kategorizace památek, zamýšlené jako nástroj finanční alokace při omezených zdrojích. Dovězení nedůvěry k památkovému zákonu umocnily problémy s jeho uváděním do praxe po roce 1988 (prodlení s vyhláškou, nedostatečné školení administrativních pracovníků).

Zákon o státní památkové péči měli ochránci památek po Listopadu 1989 za nevyhovující, ostudný a normalizační, naoktrojovaný ministerstvem kultury. Požadovali proto jeho rychlou novelizaci (přenos pravomocí) a zahájení prací na památkovém zákoně zcela novém. Inspiraci nacházeli v kritických návrzích ze šedesátých let nebo dokonce v období první republiky. V počátečním vzrušeném období ochránci památek na odborných setkáních zvažovali návrhy na společný postup památkové péče s dalšími ochránářskými obory (střešní zákon), zatímco po organizační stránce pokládali vesměs za jediné možné řešení vznik památkových úřadů. Ministerstvo kultury (resp. jeho památkový odbor) byl dokonce na krátkou chvíli „okupován“ s profesními ochránci památek (Razím a spol. v letech 1991–1992). I když jejich působení v legislativní rovině neuspělo, zpracované návrhy z této doby dobře vyjadřují ambiciózní touhy památkářů po respektu ve společnosti a zároveň limity dané stabilizujícím se prostředím státní administrativy.

Optimismus a radikalismus prvních let vystřídalo záhy vystřízlivění, způsobené konfrontací s odporem politické reprezentace, místních politiků a státní administrativy. Rozčarování ochránců památek ze snižující se ochoty státní reprezentace garantovat veřejný zájem na ochraně kulturního dědictví pozvolně rostlo s tím, jak poznávali negativní důsledky rychlé liberalizace společnosti a

privatizace státního majetku. V obraně proti privatizaci samotné památkové péči Kabátovou novelou v roce 1993 si však brzy osvojili strategii apelace na dodržování právních závazků státu, které pro stát vyplývaly jak ze samotného památkového zákona, tak i z mezinárodních závazků. Požadovali proto participaci v legislativním procesu a jeho transparentnost a monitoring. V této době (1994) již mohli využít i právní argumenty z nálezu ústavního soudu o přípustnosti omezení vlastnických práv při zájmu na ochraně kulturního dědictví.

Od poloviny devadesátých let vzali ochránci památek platný zákon o státní památkové péči veskrze na milost, a to na základě špatných zkušeností s pokusy, které cílily na marginalizaci role památkového ústavu. Přestože příprava zákona probíhala po celou dobu normalizace i následné *přestavby*, tedy v pozdním socialismu, prokázal obdivuhodnou životnost i v podmínkách postkomunistické transformace na demokracii a liberální ekonomiku. Oproti předchozímu zákonu totiž obsahoval velmi podrobnou procesní úpravu obnovy kulturní památky, jejíž výsledná podoba se do zákona dostala ke konci připomínkovacího procesu navzdory kritice z nadměrné byrokracie.

Paradoxem je ovšem i dlouholetá účinnost zákona o kulturních památkách, připravovaného po polovině padesátých let, který byl aplikován po celé období normalizace. Sám zákon o kulturních památkách přitom v mnohém navazoval na předválečné uvažování ochránců památek (dynamický památkový fond, ochrana historického města, definice památky jako nositele památkových hodnot). Kontinuita ochrany památek je však ještě starší – i zákon o kulturních památkách do jisté míry navazoval na praxi a myšlenky prvorepublikových ochránců památek, především Zdeňka Wirtha.

Současný památkový zákon je především platnou právní normou a tvoří součást našeho právního řádu. Jeho současný obsah však můžeme vnímat i jako zachycení historické paměti, ve které se zrcadlí předchozí legislativní vývoj: jeho současná podoba se rodila během sedmdesátých a osmdesátých let, ale jak předchozí kapitoly názorně ukázaly, představuje každý nový legislativní počín vždy kombinaci nových institutů a dosavadní praxe. Zákon o státní památkové péči tedy v sobě uchovává starší stopy výdobytků české památkové péče, například velkorysou ochranu historických měst, absenci požadavku na určité stáří objektu, který se má stát státem chráněnou památkou, ale i latentní napětí spočívající v odděleném prostředí odborné stránky památkové péče a administrativní činnosti. Ustálil se i koncept památky jako hmotné věci vytvořené člověkem – základní hodnotou definující památku zůstává hodnota dokladu, umožňující pojmout pod zákonnou ochranu nejen objekty, ale i stádo koní nebo rybníční soustavu.⁶²³ Kontinuitu s předcházejícím stavem si památková péče v památkovém zákoně uchovala i přes dílčí novelizace počínající od devadesátých let, které umožnily přizpůsobit jeho aplikaci novému pojetí právního státu, obnovenému významu soukromého práva a nové podobě veřejné správy. Vliv na výklad památkového práva, aniž by se měnila ustanovení památkového zákona, mají i další závazné právní normy, v jejichž kontextu musí být památkový zákon vykládán (stavební zákon, správní řád). Neviditelnou změnou prochází zákon v důsledku judikatury, pohybující se na vratké hranici mezi oprávněnými zájmy soukromými a veřejnými (na to cílí požadavek aplikace principu proporcionality mezi intenzitou omezení vlastnického práva a

⁶²³ Josef Štulc považuje za přednostní výzvu pro současnou památkovou péči „*udržení principů zděděného zákona č. 20/1987 Sb.*“ – Josef Štulc, *Čtvrt století ochrany památek ve svobodné společnosti* (pozn. 20), s. 10.

významem na zachování památkové hodnoty).⁶²⁴ Obsah a smysl památkového zákona právně-teoreticky střeží mezinárodní smlouvy na ochranu kulturního dědictví, které jsou součástí českého právního řádu, i když při absenci sankcí je jejich vymahatelnost závislá na akceptaci principů právního státu (Úmluva o ochraně architektonického dědictví Evropy z roku 1985 příkazující státu předcházet znešvařování památek).

Všechny tyto zmíněné skutečnosti mají přesvědčit o neudržitelnosti vnímat a odsuzovat zákon o státní památkové péči zjednodušené jako *normalizační zákon*. Je velmi pravděpodobné, že tlak na schválení nové právní normy bude pokračovat, už jen proto, že to požaduje pro ministerstvo kultury závazný plán legislativních prací. Ani dosavadní cestu přizpůsobování současného zákona novým požadavkům a výzvám není však třeba odmítat (rakouský model výrazných novelizací při zachování původního právního rámce). V každém případě je nemyslitelné, aby další vývoj zůstal bez pozornosti a participace ochránců památek, a to nejen těch profesních – památkářů. Jejich zapojení v legislativním procesu přináší dvojitý efekt: Předchozí řádky ukázaly, že přínosem jakékoli formy participace na formulování budoucí právní úpravy, ať již motivované profesní ctí nebo jako výraz občanského aktivismu, nemusí být jen vnější efekt, tedy úspěšná obrana kulturního dědictví. Přínos z účasti na tomto procesu směřuje dovnitř oboru památkové péče. Památkáři občas sami sobě vyčítají, že jejich obor dostatečně nereflektuje svoje současné působení ve společnosti.⁶²⁵ A právě participace, nebo alespoň snaha se na přípravě budoucí právní

⁶²⁴ Rozsudek Nejvyššího správního soudu 7 As 188/2012 – 25 ze dne 13. 3. 2013. –Soud odůvodnil požadavek na aplikaci principu proporcionality jako reakci na údajně neproporcionální praxi orgánů státní památkové péče, aplikující doslovný výklad zákona a preferující ochranu kulturních hodnot, aniž by dbal oprávněných zájmů vlastníka památky.

⁶²⁵ „*Nejde totiž jen o to, že v Česku i na počátku 21. století chybí právní norma, která by dobře refletovala společenské pohyby a posuny v uplynulém zhruba čtvrtstoletí v našem*

úpravy podílet, aktivizovala v minulosti ochránce památek, aby své zájmy, ideály a hodnoty formulovali a konfrontovali vzájemně i s ostatními, často velmi odlišnými názory z prostředí mimo obor. Zkušenosti z předchozích období však také ukazují, jak frustrující a (zdánlivě) neefektivní může tato snaha o participaci pro všechny zúčastněné být (zvláště v kontrastu s lákadlem principu rychlého manažerského rozhodnutí), neboť nenabízí naději na všeobecný konsensus a odhaluje často neochotu druhé strany k dialogu nebo zjevuje nezájem k hodnotám, které ochránci památek vyznávají.

Dohady o podobě památkového zákona probíhaly i v dobách přísně potlačující kritiku či odlišné názory. Nejzajímavější a nejprínosnější okamžiky pro myšlenku ochrany památek mohly však probíhat právě v momentech svobodné výměny názorů. V takových okamžicích (především po roce 1989) představovaly debaty nad návrhy zákonů do určité míry slibnou reflexi oboru, která i po letech může inspirovat.

Prameny a literatura

Národní archiv Praha, fond Úřad předsednictva vlády – běžná spisovna 1945–1959 (315/1),

ÚPV-B

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo školství, Praha (371), MŠ

Národní archiv Praha, fond Státní památková správa, Praha (864), SPS

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo kultury, Praha (867), MK

Národní archiv Praha, fond Ministerstva školství a kultury, Praha (994), MŠK

Národní archiv Praha, fond Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha (995), MK ČSR/ČR

regionu. Chybí i diskuse, která by tyto pohyby a posuny byla schopna z hlediska našeho oboru komplexněji zachytit.“ – Vratislav Nejedlý, Čtvrt století ochrany památek ve svobodné společnosti (pozn. 20), s. 23–28.

Ústav dějin umění Akademie věd ČR, fond Z. Wirth

Ústav dějin umění Akademie věd ČR, fond jednotlivostí, kart. A601–A603.

A

Karel Adámek, *Z naší doby III.*, Velké Meziříčí 1887.

Astrid, K chystanému zákonu o organisaci ochrany přírodních památek, *Nová práce III*, 1923, č. 15–16, s. 162.

B

Ernst Bacher, Öffentliches Interesse und öffentliche Verpflichtung. Zur Geschichte u. z. Verständnis des § 2 des österreichischen Denkmalschutzgesetzes, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege XXXXV*, 1991, č. 3–4, s. 152–160.

Ernst Bacher, *Kunstwerk oder Denkmal? Alois Riegls Schriften zur Denkmalpflege*, Wien – Köln – Weimar 1995.

Ernst Bacher, 150 Jahre staatliche Denkmalpflege in Österreich, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege LIV*, 2000, č. 4, s. 460–465.

Ján Bakoš, Pamiatky a ideológia, *Slovenské pohľady CVII*, 1991, č. 2, s. 12–23.

Ján Bakoš, *Intelektuál a pamiatka*, Bratislava 2004.

Antonín Balšánek, O potřebě zákona na zachování Staré Prahy, *Krása našeho domova IV*, 1908, s. 15.

Max Bauer, Gesetzentwurf zum Schutze der natürlichen und landschaftlichen Sehenswürdigkeiten des Königreiches Böhmen, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst-und Historischen Denkmale. Beiblatt für Denkmalpflege III*, 1909, č. 1–2, s. 98–102.

Christoph Bazil – Reinhard Binder-Krieglstein – Nikolaus Kraft, *Das österreichische Denkmalschutzrecht. Kurzkommentar*, Wien 2015.

Christoph Bazil, Denkmalschutz in Österreich (Gastbeitrag), in: Dieter J. Martin – Michael Krautzberger (edd), *Handbuch Denkmalschutz und Denkmalpflege*, München 2010, s. 1–11.

Oldřich Blažíček, *Slovník památkové péče*, Praha 1962.

Jonathan Blower, *The Monument Question in Late Habsburg Austria. A Critical Introduction to Max Dvořák's Denkmalpflege*, Edinburgh 2012.

Theodor Brückler, *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger*, Wien 2009.

Miroslav Burian, K novému zákonu o kulturních památkách, *Zprávy památkové péče* XVIII, 1958, č. 1–2, s. 8–11.

Zdislav Buřival, Problémy památkové péče v soustavě státního zřízení, *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok* VI, 1970, s. 65–90.

Zdislav Buřival, Proč zbytečná defenzívnost?, *Rudé právo* LXII, 1982, č. 34, 10. 2., s. 3.

C

Vladimír Czumalo, Teoretická východiska a předpoklady památkové péče, in: Ivana Maxová – Hana Kruisová (edd.), *Péče o architektonické dědictví. Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky, I. díl*, Praha 2008, s. 11–26.

Č

Černý, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* VIII, 1900, č. 1, s. 41.

D

Georg Dehio, Ochrana a zachovávání památek, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XIV, 1906, s. 55–58.

Zbyněk Dočkal, Bestia triumphans za mimořádnou zásluhu o likvidaci kulturního dědictví v České republice, 2. část, *Literární noviny* X, 1999, č. 4, s. 3. 27. 1. 1999 s. 3–4.

Zbyněk Dočkal, Nekvalifikovaný návrh nemohl být přijat, *Veřejná správa* XIII, 2002, č.

27, s. 28.

Václav Drbohlav, Chystaný zákon ohrozí české kulturní památky, *Lidové noviny* 18. 11.

2001, s. 5.

Max Dvořák, Österreichisches Denkmalschutzgesetz, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale. Beiblatt für Denkmalpflege* IV, 1910, s. 161.

Max Dvořák, Denkmalschutzgesetz, *Neue Freie Presse. Abendblatt*, 26. 11. 1910, s. 4.

Max Dvořák, *Katechismus památkové péče*, Praha 2004.

E

Jan Emler, Ochrana českých památek uměleckých a krás přírodních, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* XIV, 1906, č. 1, s. 20–29.

Jan Emler, Pruský zákon proti znešvařování osad a krajinářsky vynikajících krajín z 15. července 1907, *Krásy našeho domova* IV, 1908.

Jan Emler, Zákonná ochrana památek v cizině, *Československé letopisy musejní* II, 1908, s. 34–46.

F

Michael Falser, *Zwischen Identität und Authentizität*, Dresden 2008.

Michal Flegl, Dr. Josef Hobzek pětasedmdesátníkem, *Památky a příroda* XXXXIII, 1983, č. 7, s. 414.

Martin Franc – Jiří Knapík, *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948–1967, Sv. I*, Praha 2011.

Eva Frodl-Kraft, *Gefährdetes Erbe Österreichs Denkmalschutz und Denkmalpflege 1918–1945 im Prisma der Zeitgeschichte*, Wien – Köln – Weimar 1997.

G

Aleš Gerloch, heslo Veřejný zájem, in: Dušan Hendrych (ed.), *Právníký slovník*, Praha 2001.

Miles Glendinning, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation*, London – New York 2013.

H

Ivo Hlobil, 30 let památkové péče, *Umění a řemesla XVII*, 1975, č. 2, s. 14–19.

Ivo Hlobil, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Praha 1985.

Ivo Hlobil, Návrh novely, *Respekt I*, 1990, č. 36, s. 14.

Ivo Hlobil, K ideovému zaměření připravované novelizace zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb. Iniciativní návrh předaný dne 30. října 1990 ministru kultury panu M.

Uhdemu, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče VII*. Praha 1991, s. 176–179.

Ivo Hlobil, heslo Památková péče, in: Anděla Horová (ed.), *Nová encyklopedie českého výtvarného umění I*, Praha 1995, s. 600.

Ivo Hlobil, Sto let od prvního pokusu o proklamaci zákonné ochrany historické Prahy, *Umění a řemesla XXXVIII*, 1996, č. 2, s. 4–5.

Ivo Hlobil, Památková péče, in: Lubormír Konečný – Jaroslava Hausenblasová – Michal Šroněk (ed.), *Ústav dějin umění AV ČR 1953–2003*, Praha 2003, s. 92–94.

Ivo Hlobil, Samostatná teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění, in: Milena Bartlová (ed.), *Dějiny umění v české společnosti. Otázky, problémy, výzvy. Příspěvky přednesené na Prvním sjezdu českých historiků umění*, Praha 2004, s. 242–247.

Ivo Hlobil, Poznámky k pozici památkové péče za totalitní a počínající demokratické vlády, in: Marek Perůtka (ed.), *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, Praha 2008, s. 60–71.

- Ivo Hlobil, K teorii interiérové instalace české památkové péče, in: Marek Perůtka (ed.), *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, Praha 2008, s. 43–59.
- Olga Hníková – Ludvík Losos, Odepsané město, *Mladá fronta* XXIV, 21. 6., 1968, s. 4.
- Josef Hobzek, In memoriam Václava Mencla, *Památky a příroda* XXXIX, 1979, s. 93.
- Josef Hobzek, *Vývoj památkové péče v českých zemích*, Praha 1987.
- Josef Hobzek, Ludvík Kuba sedmdesátiletý, *Památková péče* XXXV, 1975, č. 1, s. 59–60.
- Jan Hofman, Výbor novější literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1915*, Praha 1916, s. 31–44.
- Jan Hofman, Výbor literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1916*, Praha 1917, s. 34–44.
- Jan Hofman, Výbor literatury na ochranu památek, *Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění za rok 1917*, Praha 1918, s. 53–61.
- Jan Hofman, O vyvlastňování památek, *Cesta I*, 1919, č. 28, s. 767.
- Jan Hofman, O zákonu proti vývozu památek, *Cesta I*, 1919, č. 28, s. 654–655.
- Jan Hofman, *Ochrana památek*, Praha 1921.
- Cyril Horáček, O „zodbornění“ úřadů, *Právník* LVIII, 1919, č. 2, s. 33–37.
- Martin Horák, *Úspěch i zklamání: Demokracie a veřejná politika v Praze 1990–2000*, Praha 2014.
- Petr Horák – Vratislav Nejedlý, *Základní pojmy v péči o kulturní dědictví*, Pardubice 2013.
- Mojmír Horyna, K přípravě památkového zákona, *Bulletin uměleckohistorické společnosti* XIV, 2002, č. 2, s. 11. 11–12.
- Peter Howard, *Heritage. Management, Interpretation, Identity*, London – New York 2003.
- Gustav Hrejsa, Za JUDrem Václavem Palečkem, *Právník* LXX, 1935, s. 347–348.
- Emanuel Hruška – Svatopluk Voděra, K dalšímu rozvoji socialistické památkové péče v ČSR, *Československý architekt* XVII, 1971, s. 1–2.

Emanuel Hruška, Od památkové péče k ochraně a tvorbě životního prostředí, *Architektura ČSR XXX*, 1971, č. 8, s. 381–384.

CH

Francoise Choay, *The Invention of the Historic Monument*, Cambridge 1998.

Karel Chytil, Finis vídeňského c. k. Denkmalamtu, *Cesta I*, 1919, č. 29, 4. 1., s. 794–796.

I

Informační zpravodaj Rady pro životní prostředí při vládě ČSR, 1973, č. 5.

ira, Zdržení památkové novely, *Lidové noviny VIII*, 1995, 2. 11., s. 8.

J

Jak dál v památkové péči, *Památky a příroda L*, 1990, č. 1, s. 96.

Jan Jandourek, *Slovník sociologických pojmů*, Praha 2012.

Luboš Jeřábek, Ein Promemoria über die Hauszinsbefreiung alter Privatgebäude, *Kunstgeschichtliches Jahrbuch der Zentral Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale, Beiblatt für Denkmalpflege II*, 1908, s. 57–62.

Luboš Jeřábek, Návrh v příčině vydání zákona na ochranu přírodních a krajinných památek v království Českém, *Kráska našeho domova V*, 1909, s. 10–13.

Luboš Jeřábek, Říšský zákon na ochranu památek, *Věstník Klubu Za starou Prahu II*, 1911, č. 5–9, s. 45–50.

Vít Jesenský, Dokumentování v památkové péči a kritérium památkové hodnoty, *Průzkumy památek VII*, 2000, č. 2, s. 234.

Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, Oxford 1999.

Tony Judt, *Poválečná Evropa. Její historie od roku 1945*, Praha 2017.

K

Jan Kaigl (ed.), *Věcný záměr zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči*, Praha 1999, s. 11–13.

Karel Kibic, Kategorizace historických měst v českých zemích, in: Helena Hanšová (ed.), *Památková péče 1945–1970. Sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970*, Praha 1973.

Karel Kibic, Ke vzniku a vývoji památkové ochrany historických sídel – městské památkové zóny, *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 355–364.

Pavel Kolář – Michal Pullmann, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha 2016.

Komu slouží památkový zákon? Otevřený dopis poslancům Parlamentu ČR, *Architekt* XLVIII, 2002, č. 3, s. 79.

Thomas Korth, „Denkmalpflege“. Überlegungen zum hundertjährigen Bestehen eines Begriffs, *Deutsche Kunst und Denkmalpflege* XXXXI, 1983, č. 1, s. 2–9.

František Kovárna (-rna), Památkovým zákonem, *Kritický měsíčník* VI, 1945, s. 136.

Katarína Kosová, K založeniu Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, *Pamiatky a múzeá* LI, 2002, č. 2, s. 2–3.

Katarína Kosová, Desat' rokov Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, *Monument revue* I, 2012, č. 1, s. 16.

Marek Krejčí, Poznámky k vývoji financování obnovy památek, *Zprávy památkové péče* LXV, 1995, č. 7, s. 295–267.

Marek Krejčí, Zákon o kulturních památkách (příspěvek k 40. výročí přijetí zákona č. 22/1958 Sb.), *Zprávy památkové péče* LIX, 1999, č. 2, s. 71–73.

Jiří Kroupa, Metody dějin umění, *Metodologie dějin umění* 2, Brno 2010.

Pavel Kroupa, Památky stále v ohrožení, *Lidové noviny* IV, 1991, č. 1., s. 3.

Pavel Kroupa – Dagmar Sedláková – Vladislav Razím – Alena Černá, Stát si myje ruce?, *Lidové noviny* VI, 1993, č. 270, 20. 11., s. 8.

Pavel Kroupa, Škoda památek, *Český deník* III, 1993, č. 43, 19. 2., s. 6.

Pavel Kroupa, K novele zákona o památkové péči, *Český deník* III, 1993, č. 279, 1. 12., s. 3.

Miloš Kruml, Ochrana památek v Rakousku a ochrana obrazu města Vídně, *Ateliér* XIX, 2006, č. 23, s. 13.

Zdeněk Kühn, Ideologie aplikace práva v době reálného socialismu, in: Michal Bobek – Pavel Molek – Vojtěch Šimíček (edd.), *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*, Brno 2009, s. 60–92.

Jan Kuklík, *Znárodněné Československo*, Praha 2010.

Jiří Kuthan, O stavu našeho kulturního dědictví aneb Pláč zemí koruny české, *Památky a příroda* L, 1990, č. 4 s. 193–199.

Kutnohorsko. Vlastivědný sborník, Kutná Hora 2001.

František Kutlík, *Socialistická zákonnosť v pamiatkovej starostlivosti*, Bratislava 1978.

L

Dobroslav Líbal, Listina základních práv a svobod a památková péče, *Zprávy památkové péče* LIV, 1994, č. 7 (příloha), s. 1–2.

M

Josef Madar, Posílení ochrany památek právními normami, in: *Monumentorum tutela* VI, 1970, s. 46–51.

Fridolín Macháček, Zákon o ochraně památek, *Národní listy* LXIX, 1929, č. 188, 11. 7. 1929, s. 1.

Rudolf Maximovič, Příspěvek k dějinám ochrany přírody, *Zprávy památkové péče* VI, 1942, č. 7–8, s. 93–104.

Memorandum o současném stavu památkové péče v ČSSR, *Umění XVI*, 1968, č. 4, s. 321–347.

Václav Mencl, Ako sme začínali, *Pamiatky a príroda VII*, 1976, č. 2, s. 39–42.

Stát přijde o část pravomocí k nakládání s památkami, *Lidové noviny VIII*, č. 115, 1995, 4. 5., s. 8.

Antonín Mucha, Interwiev s Dagmar Sedlákovou, *Architekt XLI*, 1995, č. 7, s. 2.

Salvador Muñoz Viñas, *Současná teorie konzervování*, Pardubice 2015.

N

Vratislav Nejedlý, Obrisy přístupů k památkové péči na Moravě do poloviny 20. století, in: *Památková péče na Moravě (150 let od vzniku první státní instituce na ochranu památek)*. *Sborník příspěvků*, Brno 2002, s. 9–110.

Jiřina Nesvadbíková – Vlastimil Vinter – Zdeněk Wirth, *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 1. Přehled právních dokumentů a nástin vývoje 1749–1958*, Praha 1983.

Jiřina Nesvadbíková – Vlastimil Vinter – Zdeněk Wirth, *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 2. Výběr autentických dokumentů 1749–1918*, Praha 1983.

Jiřina Nesvadbíková – Vlastimil Vinter – Zdeněk Wirth, *K vývoji památkové péče na území Československa. Sv. 3. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*, Praha 1983.

Zdeněk Novák, Zákon a památky, *Literární noviny XIII*, 2002, č. 8, 20. 2., s. 5.

Zdeněk Novák, Tak nám vrátili zákon, paní Řeřichová, *Veřejná správa XIII*, 2002, č. 14, s. 12, 21–22.

Kamil Novotný, Ochrana památek, *Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze XXVII*, 1919, s. 62–63.

Michal Novotný, Památková péče a legislativa, *Zprávy památkové péče LXVI*, 2006, č. 3, s. 245–252.

Michal Novotný, Cesta k prvnímu českému památkovému zákonu, *E-Monumentica IV*, 2016, č. 2, s. 18–31.

Michal Novotný, Peripetie zákonné ochrany památek za první republiky, *Zprávy památkové péče LXXVIII*, 2018, č. 5, s. 422–430.

Vladimír Novotný, Základní inventarizace nemovitých památek, *Památková péče XXIX*, 1969, č. 1, s. 194–204.

Otakar Nový, Po nás potopa?, *Mladá fronta XXIV*, 1968, 23. 6., s. 4.

O

Kerstin Odendahl, *Kulturgüterschutz: Entwicklung, Struktur und Dogmatik eines ebenenübergreifenden Normensystems*, Trier 2005.

Martina Orosová, *Pamiatkový úrad SR jako vedeckovýskumné pracovisko*, *Monument revue I*, 2012, č. 1, s. 9.

Osnova zákona o památkách, Praha 1934.

P

Pamětní spis stran upravení a rozšíření kr. hl. města Prahy, *Zprávy Spolku inženýrů a architektů VIII*, 1873, č. 1., s. 23–25.

Jakub Pavel, Úkoly a metody preventivní ochrany památek, *Zprávy památkové péče XVI*, 1956, č. 5, 257–259.

Jakub Pavel, Dějiny památkové péče v českých zemích v 19. století (Od osvícenství do první světové války), in: *Sborník archivních prací XXV*, 1975, s. 143–293.

Olga Petříková – Tomáš Louda, *Legislativní analýza právních předpisů v oblasti památkové péče*, Pardubice 2013.

Erika Pieler, Die Auswirkungen des Europäischen Denkmalschutzjahres auf die österreichische Denkmallegistik. Erträge – Hoffnungen – Defizite, in: Michael Falser –

Wilfried Lipp (edd.), *Eine Zukunft für unsere Vergangenheit. Zum 40. Jubiläum des Europäischen Denkmalschutzjahres (1975–2015)*, Berlin 2015, s. 493–500.

Václav Pilz, Několik poznámek k integritě kulturního dědictví a totalitnímu státu, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče VIII*, 1992, s. 157–158.

Otto Placht – František Havelka (edd.), *Příručka školské a osvětové správy*, Praha 1934.

František Plachý, Prováděcí předpisy k zákonu o kulturních památkách. *Zprávy památkové péče XIX*, 1959, č. 5–6, s. 150–152.

František Plachý – Josef Ondrušek (ed.), *Zákon o kulturních památkách*, Praha 1959.

František Plachý, Státní památková péče po nové organizaci národních výborů, *Zprávy památkové péče XXI*, 1961, č. 5–6, s. 195–196.

František Plachý, Některé právní otázky památkové péče, *Památková péče XXIII*, 1963, č. 4, s. 114–117.

František Plachý, Praxe a teorie státní památkové péče, *Památková péče XXIX*, 1969, č. 5, s. 205–208.

František Plachý, Vážné slovo o kulturních památkách, *Památková péče XXIV*, 1964, č. 5, s. 156–157.

František Plachý, Odborné posudky ve státní památkové péči, in: Helena Hanšová (ed.), *Památková péče 1945–1970. Sborník statí o úkolech a výsledcích státní památkové péče v letech 1945–1970*, Praha 1973, s. 53–57.

Jana Poláková (ed.), *Mezinárodní dokumenty o ochraně kulturního dědictví*, Praha 2007.

Josef Pošmourný, Deset let stavební obnovy památek architektury, *Zprávy památkové péče XV*, 1955, č. 5, s. 165–168.

Program československé vlády Národní fronty, Praha 1945.

Provolání k ochraně kulturního dědictví, *Architekt*, 1990, č. 1, s. 8.

R

Jakub Rákosník – Matěj Spurný – Jiří Štaif, *Milníky moderních českých dějin*, Praha 2018.

Úvodem k Bulletinu VP VTR SÚPPOP – Sekce památkové péče č. 5/1988, in: *Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze*, Praha 1988, s. 5–6.

rep, kul, Talíř se chce věnovat památkám, *Mladá fronta Dnes* VII, 1996, 8. 7., s. 4.

Alois Riegl, Das Denkmalschutzgesetz, *Neue Freie Presse* XXXXII, 1905, č. 14553, 27. 2. 1905, s. 6.

Alois Riegl, Moderní kult památek, in: Ivo Hlobil – Ivan Kruis (edd.), *Moderní památková péče*, Praha 2003.

Václav Richter, Památková péče, in: Zdeněk Kudělka – Bohumil Samek (edd.), *Umění a svět*, Praha 2001, s. 356 – 393.

Jiří Roháček – Kristina Uhlíková (edd.), *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby*, Praha 2010.

Hugo Rokyta, Vzpomínka na dr. Josefa Hobzka, *Památky a příroda* L, č. 10, 1990, s. 608.

S

Dagmar Sedláková, Současnost a perspektivy legislativní ochrany památek, *Architekt* XXXIX, 1993, č. 5, s. 9.

Dagmar Sedláková, Osud památek v rukou poslanců, *Lidové noviny* VIII, 1995, č. 213, 12. 9., s. 17.

Dagmar Sedláková, Ochrana památek v pasti státního defétismu, *Literární noviny* XIII, 2002, č. 5, 30. 1., s. 4.

Dagmar Sedláková, Evidence kulturních památek padesát let po vydání zákon č. 22/1958 Sb., *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 428–431.

Sjezd českých archeologů a spolků musejních na Horách Kutných, *Časopis společnosti přátel starožitností českých* VI, 1898, č. 3, s. 114–115.

Karel Sklenář, Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích. Část 6. Pokusy o památkový zákon v Čechách, *Památky a příroda* XXXIX, 1989, č. 3, s. 150–154.

- Karel Sklenář, Z dějin péče o archeologické památky v českých zemích. Část 7. Neúspěšné přípravy říšského zákona, *Památky a příroda XXXXIX*, 1989, č. 6, s. 334–341.
- František Skřivánek, Památky a úřady, *Respekt I*, 1990, č. 32, s. 15.
- Otakar Sommer, Zdeněk Wirth a veřejná správa, *Umění XI*, 1938, s. 311–313.
- Helena Soukupová, Odkaz Václava Mencla, *Zprávy památkové péče LXVIII*, 2008, č. 6, s. 485–489.
- Matěj Spurný, *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2016.
- Milena Sršňová, Památková péče, *Respekt I*, 1990, č. 26, s. 14–15.
- Milena Sršňová, Nedoporučuje se... Potíže s novelou, *Respekt II*, 1991, č. 13, s. 15.
- Jaroslav Svatoň, Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče VII*, 1991, s. 258–259.

Š

- Pavel Šopák, Jan Hofman. Ke 115. výročí narození, *Zprávy památkové péče LVIII*, 1998, č. 10, s. 308–310.
- Petr Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 4. – Snahy o vydání památkového zákona, *Zprávy památkové péče LXV*, 2005 č. 3, s. 246–252.
- Petr Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 2. – Organizační vývoj jednotlivých památkových úřadů, *Zprávy památkové péče LXIV*, 2004 č. 6, s. 539–545.
- Petr Štoncner, Organizační vývoj státní památkové péče v letech 1918–1945, in: Ivana Maxová –Hana Kruisová (edd.), *Péče o architektonické dědictví. Vybrané kapitoly k tématu péče o stavební a umělecké památky, I. díl*, Praha 2008, s. 45–85.

Petr Štoncner, Příspěvky k dějinám památkové péče v Československé republice v letech 1918–1938. Část 5. Státní subvence na opravy památek, *Zprávy památkové péče* LXVI, 2006, č. 1, s. 55–60.

Josef Štulc, K současnému stavu a perspektivám památek zpřístupněných veřejnosti, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* VIII, 1992, s. 155–157.

Josef Štulc, Státní ústav památkové péče a péče o památky v ČR, in: *Bulletin Státního ústavu památkové péče* VIII, 1992, s. 7–11.

Josef Štulc, Úspěchy a prohry památkové péče v obnovené demokracii, in: *Bulletin umělecko-historické společnosti* XV, 2003, č. 2, s. 33–36.

Josef Štulc, Deset let Národního památkového ústavu v kontinuitě soudobého vývoje české památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXIII, 2013, č. 1, str. 19–26.

Josef Štulc, Čtvrt století ochrany památek ve svobodné společnosti. Bilanční anketa mezi osobnostmi památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, č. 1 s. 9–10.

Jiří Šubrt – Jiří Vinopal (edd.), *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013.

Josef Švagera, Péče státu o jedinečné kulturní dědictví. Odkaz včerejška – křídla zítřků, *Rudé právo* LVIII, 1978, č. 177, 29. 7., s. 5.

T

Zdeněk Tlamich, O ochraně památek, *Právník* LVIII, 1919 č. 2, s. 61–63.

U

Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha, 2004.

Kristina Uhlíková, Klub Za starou Prahu – koordinátor památkové péče meziválečného Československa, *Věstník Klubu Za starou Prahu* XXXIX, 2009, č. 1, s. 17–19.

Kristina Uhlíková, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939)*, Praha 2010.

Kristina Uhlíková, Čas pověřenců. Působení osobností angažovaných v záchraně movitých památek v období bezprostředně po skončení 2. světové války zvláště v severních a severozápadních Čechách, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 3, s. 187–202.

Pavla Ulbrichová, Právní ochrana kulturních památek v minulosti, *Památky a příroda* XXXXI, 1981, č. 4, s. 278–284, 288.

V

Jiří Varhaník, K výkonu památkové péče, *Zprávy památkové péče* LIII, 1993, č. 6, s. 256–260.

Jiří Varhaník, K současné úrovni výkonu státní správy v oblasti památkové péče, *Zprávy památkové péče* LIV, 1994, s. 247.

Jiří Varhaník, Kulturní památky a jejich institucionalizace I, *Zprávy památkové péče* LXI, 2001, č. 3, s. 65–72.

Jiří Varhaník – Stanislav Malý, *Zákon o státní památkové péči. Komentář*, Praha 2011.

Vlastimil Vinter, Státní památková péče v roce 1953, *Zprávy památkové péče* XIV, 1954, č. 1, s. 4–9.

Vlastimil Vinter, Vývoj organizace státní památkové péče v Československu v letech 1945–1960, *Zprávy památkové péče* XX, 1960, č. 2, s. 53–57.

Vlastimil Vinter, Hodnocení kulturních památek – klíčová otázka teorie a praxe památkové péče, *Památková péče* XXII, 1962, č. 2, s. 33–38, 64.

Vlastimil Vinter, *Úvod do dějin a teorie památkové péče*, I. díl., Praha 1982.

Vlastimil Vinter, K padesátému výročí vydání zákona o kulturních památkách, *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 343–347.

Aleš Vošahlík, K problematice hodnocení a ochrany urbanistických kategorií, *Památková péče* XXXIV, 1974, č. 5, s. 268–272, 318, 319.

Aleš Vošahlík, Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR, *Památky a příroda* XXXXV, 1985, s. č. 3, 194–199, 224.

W

Zdeněk Wirth, Zachování a ochrana historických a uměleckých památek, *Český časopis historický* XIII, 1907, s. 323–333 a 402–412.

Zdeněk Wirth, Preventivní ochrana památek, *Československé letopisy musejní* II, 1908, s. 59.

Zdeněk Wirth, Zásady ochrany památek a veřejné estetiky. I. Obnova a udržování. (Restaurování a konzervace), *Za starou Prahu* I, 1910, č. 4, s. 25–26.

Zdeněk Wirth, Organizace ministerstva školství a národní osvěty Československé republiky (I. Všeobecné poznámky), *Umění* I, 1921, s. 247–252.

Zdeněk Wirth, heslo Památkový úřad, in: Jiří Havelka (ed.), *Slovník veřejného práva československého, svazek III, P až Ř*, Brno 1934, s. 3.

Zdeněk Wirth, Úvodem, *Zprávy památkové péče* I, 1937, č. 1, s. 1.

Zdeněk Wirth, Vývoj zásad a praxe ochrany památek v období 1800–1950, *Umění* V, 1957, s. 105–116.

Zdeněk Wirth, Osnova zákona o kulturních památkách, museích a galeriích, *Kultura* X, 1957, č. 7, s. 3.

Z

Zákon na ochranu Malé Strany a Hradčan, *Věstník Klubu Za starou Prahu* XV, 1931, č. 1, s. 18.

Zákon o kulturních památkách vyhlášen, *Zprávy památkové péče* XVIII, 1958, č. 1, s. 1–2.

Zákon č. 20/1987 České národní rady ze dne 30. března 1987 o státní památkové péči.

Památky a příroda XXXXVIII, 1988, č. 1, s. 4–32.

Martin Zídek, Ochrana památek v Rakousku, in: *Almanach programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón*, Praha 2000, s. 65–96.